

యదనామిదం శ్రీకృష్ణ మంగళం
బుద్ధ హాసం
12.6.38
వి.వి.వి.వి.వి.

3782

నా



పంగనామముల రామచంద్రరావు

కొలహూరు

ప్రథమ - పాల్గుణము.

మార్చి 1928

పంగనామముల రామచంద్రరావు

గ్రంథకర్త

వర్వస్వామ్యనంకలితము]

గుంటూరు శ్రీ వేంకటేశ్వర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము

శ్రీ ఈ నాటకము గ్రంథకర్తయొక్క లిఖితపూర్వకమగు యనుజ్ఞ లేక యే నాటకసంఘము
వారు బ్రదర్శింపరాదు.

పాత్రలు

[అంకెలు దృశ్య సంఖ్యలయినవి]

- నలగామరాజు — గురిజాలరాజు (శైవమతస్తుడు) (4, 9, 13, 17, 27, 28)
- నరసింగరాజు — నలగామరాజు తమ్ముడు (శైవమతస్తుడు) (5, 8, 9, 13, 16)
- నాయకురాలు — గురిజాల మంత్రిణి శైవమతస్తురాలు (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 13, 16, 17, 20, 25, 28)
- కోటకేతుడు — రాయబారి, ధరణికోట రాజయిన మదేవుని కొడుకు (17, 20, 21, 22, 28)
- అలరాజు — నలగామరాజున కల్లుడు, పెదమల్లదేవుని భావమట్టది ముగు కొమ్మరాజున కొడుకు. (శైవమతస్తుడు) (13, 14)
- పెదమల్లదేవుడు — మాచర్ల ప్రభువు, నలగామరాజు సతితల్లి కొడుకు (వైష్ణవమతస్తుడు) (7, 10, 15, 22)
- బ్రహ్మనాయకుడు — మాచర్ల రాజ్యమంత్రి, నలగామమల్లదేవుల తండ్రి యయిన యల్లరాజు చనిపోయిన వెనుక రాజసోదరులను బ్రేమమతో జూచుచు నీతి గలపి యుండిన రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు బలశాలి అంటరానితన మును బోగొట్టుటకై జీవితమను ధారవోసిన మహాత్ముడు (వైష్ణవమతస్తుడు) (2, 7, 10, 11, 15, 22, 24, 25, 28)
- బాలచంద్రుడు — బ్రహ్మనాయకునికిని నైతికమును జాలకాలము నకు గలిగిన కీర్తాధిపతుడు (1, 7, 10, 12, 15, 19, 22, 25)
- కన్నమదాసు — మొట్టమొదట బ్రహ్మనాయకునికి సంతానము లేకపోవుట వలననతడు పెంచు కొనిన మాలపిల్లవాడు (1, 7, 10, 15, 22, 28)
- కొమ్మరాజు — కళ్యాణపురాధీశ్వరుం డయిన వీరసోమాని కొడుకు. కారణాంతరములచే రాజ్యము గోల్పోబడియుండటచే గొడు కగు నలరాజుతో గూడ బెద మల్లదేవుని యొద్ద నుండిన వాడు. తన చెల్లెలిని పెదమల్లదేవుని కిచ్చి వివాహము జేసిన వాడు (26)
- రామశాస్త్రి — పెదమల్లదేవుని పురోహితుడు (23, 26)
- అన్నమ్మ — వైశ్యతరుణి (19)
- పోతరాజు — అలరాజు మరణవార్త వీరమేడపికిఁ దెచ్చిన బంధువు (15)
- దోర్నీడు — బాలచంద్రుని స్నేహితుడు (6, 18, 19)
- వేవకుడు — (4, 13, 15, 17, 19)

పల్నాటి పాఠము

మూల కథ

ఇప్పుటి నాగపురము జబ్బల్పురము నను
రెంటికి మధ్య నున్న దేశము పూర్వము చేదిదేశ
మని పిలువబడుచుండెను. పండ్రెండవ శతాబ్దము
లో నా దేశమును జరిపాలించుచుండిన యలుగు
రాజు మహమ్మదీయుల దండయాత్రల వలననో
తదితర కారణముల వలననో రాజ్యభ్రష్టుడై సమీ
క్షించుచుగా వ్యదేశమును కేడవలసివచ్చెను. తిరిగి
తిరిగి గుంటూరు మండలము లోని కృష్ణాతీరమున
నలి యమరావతికి వచ్చి స్వామి సందర్శించి కడ
కచ్చటనే యుండ నిశ్చయించుకొనెను. తిరువనంత
గొన్నిదినములకు జందవోలులో గాజ్యము నేయు
చున్న ప్రభువు కూతును మైలాంబును నలుగు
రాజు వివాహ మాడెను. తండ్రి కూతునకు
బల్నా డరణ మిచ్చెను. అందుచేత నలుగురాజు
గుఱజాల రాజధానిగా జేసికొని పల్నాటికి రా
జయ్యెను. మైలాంబ కాక యనుగురాజునకు వీర
విద్యాదేవి, భూరమాదేవి యను మఱి యిద్వంద్వ
రాణులు గలరు. మైలమ్మకు నలగామరాజు, భూర
మాదేవికి నరసింగరాజు, కామరాజు, ఝట్టిరాజు,
పెరుమాళ్లరాజు, వీరవిద్యాదేవికి బెరమల్లదేవుడు,
పినమల్లదేవుడు, బాలమల్లదేవుడు — నను కుమారులు
గలిగిరి. అనుగురాజునకు దొడ్డనాయక డను
వెలమ మంత్రిగా నుండెను. దొడ్డనాయనికి బాద
రాజు, బ్రహ్మనాయకు కుమారులు.

మొదట ననుగురాజునకు సంతానము లేక
పోవుట వలన నతడు బాదరాజును జెంచుకొని
వినాహము గూడ జేసెను. రాజమంత్రికుటుంబ
ములు రెండు నీరక్షీరముల వలె గలిసియుండెను.

కొంత కాలమునకు రాజమంత్రి లిరువురును
గతించిరి. నలగామరాజు సింహాసన మెక్కెను.

నాగమ్మ యను నొక స్త్రీ (నాయకురాలు) యను
గురాజు పోయిన వెనుక శైవమతోద్ధరణము
నిమిత్త మట్టిట్టాగుచుండు నలగామరాజు నొద్ద
మంత్రిణియై నైష్ఠవ మతమును ద్వేషించుచు శైవ
మకు నుద్ధరింప జూచ్చెను. బ్రహ్మనాయకు,
మల్లదేవులు ముత్రము వైష్ణవమతాభినివేశులు. మ
తదురభిమాన మాధ్యంబు లేలేక నాయకురాలి దురా
లోచనములే పల్నాటియుద్ధమునకుఁ గారణము. బ్ర
హ్మనాయకు చిన్ని పాండ్ర నలగామరాజు మల్ల
దేవులు మొదలగు వారి సందఱ నధికప్రేమమున
జూచుచు నీతిబోధ గావించి యుండెను. అయినను
శైవమతోడ్పడి టాళ్ళ పెట్టి వైష్ణవోద్రేకు
లయిన బ్రహ్మనాయకునిపై మల్లదేవులపై నలగామ
రాజు ద్వేషస్పృహ ప్రసరించు నట్లుగా నాయకు
రాలు పన్నుగడలఁ బన్నుచుండెను. తుదకు బిల్లు
లగు మల్లదేవులకు విషము గూడఁ బెట్టింప నెం
చెను.

అంతట బ్రహ్మనాయకు మల్లదేవుల సక్ష
మున వాగ్వాదము నల్పి వారిని మాచెర్లకుఁ గొం
పోయి పెదమల్లదేవుం డింకను జిన్నవాడే యగుట
వలన చానే పరిపాలింప నారంభించెను. నాయని
వైష్ణవమతాభిప్రాయములు గతానుగతికహిందూ
సంప్రదాయవృక్షమును గుదుళ్ళతో బెకలించు
నట్లు శైవులకుఁ బొడఁగట్టెను. అతడు మానవు
లందఱు సమానులనియుఁ బంచములనస్పృశ్యులుగా
భావించుట పాడి గాదనియు నుపన్యాసము లిచ్చు
చుండెడి వాడు ఇదియే నాగమ్మకు నతనికి గలి
గిన గొప్ప యభిప్రాయభేదము.

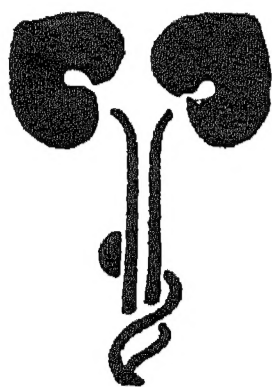
కొన్నినాళ్లకుఁ బెదమల్లదేవునికిఁ గళ్యాణపు
రాధీశ్వరుడై న వీరసోమేంద్రుని కూతును పెండ్లి

చేసి బ్రహ్మనాయుడు మాచెర్లసింహానన మిచ్చి
తాను మంత్రిగా నుండి వ్యవహారమంతయు జరపు
చుండెను.

నాగ మృంతటితో విడువక నరసింగరాజు
తోడి దురాలోచనములు చేసి కోడిపో కొకటి వెట్టి
యందులో బ్రహ్మనాయుల నోడించి వారి రాజ్య
మూడబెట్టికొని వెడలగొట్టెను. వారు మండాది
యడవులలో నుండునప్పుడు నాయకురాలు చెంచు
లచే బశువులదోపించిలంకన్నయను పశువులకాపరి
నిజంపించెను. తటువాత వారు దూరభూములకుఁ
బోయి మేడపిలో నివాస మేర్పఱచుకొనిరి. ఏడేండ్లు
గడచెను. వీరసోముని యనంతరము రాజ్యము గో
ల్పోయిన కొమ్మగాజు నతని కుమారుడలరాజును
బెదమల్లదేవుని యాశ్రయముననే యుండిరి. గడు
వేడేండ్లు దాటగానే బ్రహ్మనాయుడు — తన
కుమారుడు బాలచంద్రుడు మొదలగు వారు వల
దనినను — అలరాజును రాయబారిగా గురిజా
లకుఁ బంపెను. నాయకురాలు మాచెర్ల రాజ్య
మివ్వ ననెను. అలరాజు నలగామరాజునకుఁ బిల్ల
నిచ్చి కొన్న యల్లుడైనను — నాయకురాలు నర
సింగరాజుతో దురాలోచనముఁ జేసి చెర్లగుడిపాటి

యరణ్యములలో రాయబారికి విషాహారంబు వెట్టించి
చంపించెను.

ఈ కబురు మేడపిలోఁ దెలిసెను. వీరులు
కోపోద్రిక్తులయిరి. యుద్ధము కారంపూడిలో జర
గెను. ధరణికోట యువరా జయిన కోటకేతువు
నాగమ్మను బ్రోత్సహించి కొన్ని మఠనాయము
లతో మాచెర్లరాజ్య మిచ్చివేయునట్లు డంబఱచి
పెదమల్లదేవుని సభకు యుద్ధము మొదలు పెట్టిన
రెండుమూడు దినములకు సంధి సేయింపుఁ గోరి
వెడలెను. అలరాజును, జంపించిన కారణముచే
రాజ్య మిచ్చుచున్నను బాలచంద్రుడు మొదలగు
వారు సంధి కొప్పుకోనలేదు. యుద్ధము ముఱ
నాగించిరి. పెదమల్లదేవుడు బాలచంద్రుడు నర
సింగరాజు మున్నగు యుద్ధవీరులు దెగిరి. బ్రహ్మ
నాయుడు నలగామరాజు నాయకురాలు మిగిలిరి.
కడకు నలగామరాజు పల్నాటిరాజ్యమున కంత
టికీ బ్రభు వగునట్లును బ్రహ్మనాయుడు మంత్రీ
గానుండునట్లును, గన్నమదా నను బ్రహ్మనాయుడు
పెంచుకొన్న మాలకొడుకు వైష్ణవమతప్రచారము
ను, నాయకురాలు శైవమతమును నుద్ధరించునట్లు
ను నియమము లేర్పఱపఁబడెను. నలగామరాజు
పల్నాటికిఁ బ్రభువయ్యెను.





శ్రీతిరుపతిశంకరేశ్వరార్చితము.

పల్నాటి వేరుషము

దృశ్యము 1

— కన్నమదాసు — బాలచంద్రుడు శరీరేశము.

గురిజాల పట్టణము.

— బాలచంద్రుడు —

అన్నయ్యా! భగవద్దేవులు చిత్రములు మాత్రమే కాక హాస్యాస్పదములు గూడగలవా.

జట్టగామలసాటి కంచెల నెవండో
అటచిన పిల్ల - పెంపకమొ... రెడ్డి
జేడ్డు గురిజాలరాజ్యమంత్రిత్య మూను
నమాహ! నాయకురాలి భాగ్యతిశయము.

— కన్నమదాసు —

అమ్మోడా! బాలచంద్రా! వజ్రాశ్రమధర్మము నిలుపుచు శైవమహోద్ధరణము గావించు నాశచే నాగమ్మకు నలగామరాజు మంత్రపదంబుచ్చినాడే కాని యామెమహోన్మాదముచేగలుగు నివరితప్రజ్ఞాప్రదర్శకము రాజ్యంబు నచిరకాలములో నొక కొలికికే దీసికొనివచ్చునని మెఱుంగఁడు.

— బాలచంద్రుడు —

వజ్రాశ్రమధర్మోద్ధరణము మనకుఁగూడఁ గావలసినదియే. భేదాభిప్రాయము నిష్పక్షాత్ములై ధర్మవిషయమున మాత్ర మున్నది. ఏది యెట్లున్నను దండ్రుగారికి నేటితో గురిజాలనీటిబుణము తీసిపోయినదిగదా.

— కన్నమదాసు —

ఆమె గుటిలోనాయములు విహారదాన ప్రయత్నములలోనికిఁ గూడ దిగింపని తెలిసి తండ్రిగారు నోరుజేసికొని మల్లదేవులకొఱకు మాచెల్ల రాజ్య మూడవెత్తికొనె. గాని మన మంతగాఁ జింతింప నవసరములేదు.

— బాలచంద్రుడు —

మనతోడిగిరేయింకమాచెల్ల సభిభువులు

— కన్నమదాసు —

అవును. కొన్నిదినములు మాత్రము. ఈ సంవత్సరము గడవఁగానే పెదమల్లదేవునికి బరిచాలననిర్వహణసమర్థమైన వయస్సు నచ్చును గాన నాతనికి రాజ్యాభిషేకం బొనర్చు వారు మంత్రపీఠం బలంకరింతురు.

— బాలచంద్రుడు —

(దూరమునజూచి) అన్నయ్యా! కన్నమదాసు!

చిరము పెరిగిన గురిజాలపురమునందు
నాన్నగారిచ్చు తుదియుపన్యాసమునకుఁ
దగలేడి జనంబు తండోపతండములగ
వారివాక్యమృతముఁ గ్రోలివచ్చు కొఱకు.

— కన్నమదాసు —

మనముగూడఁ బోవునము రమ్ము.

(తెరవమును)

దృశ్యము 2

గురిజాలదేవాలయావరణము.

బ్రహ్మనాయని యుపన్యాసము.

— బ్రహ్మనాయడు —

కాంతాకారం భుజగళయనం పద్మనాభం సురేశం.
విశ్వాకారం గగనసదృశం మేఘవర్ణం శుభాంగం
లక్ష్మీకాంతం కమలనయనం మోగిస్తాద్ధ్యానగమ్యం
పద్మే విష్ణుం భవభయహరం సర్వలోకైకనాథం
(ఆనుభూతనగ్నోకమును జదివి) శ్రీమతే రామానుజాయ నమః
మహాశయాలారా! గురిజాలమండలప్రజలారా!

అధికారధూర్వహుండును గాకపోయినను,
మీరు విశ్వమానవసామ్రాజ్యము మనసునందుంచు
కొని యీ సోదరుం డంపిన యాహ్వానమును బుర

పల్నాటిపౌరుషము.

స్కరించుకొని మీ మీ పనులు మాని యోపికతో
వినవచ్చినందులకు వందనసహస్రంబు లర్పించు
చున్నాను.

పల్నాటిరాజ్యము పూర్వ మనుగురాజుకా
లంబునుండియుఁ దన యవిచ్ఛిన్నకీర్తినిర కీలాన్యం
బున నెట్టితరరాజ్యంబుల దిగ్రాభింతి నొందించు
చున్నదో మీలోని పోలిరెడ్డిగారు, పంచమకులజు
లగు పిచ్చయ్యగారు, పుల్లనభానిగారు, మొదలగు
వయోవృద్ధులకుఁ దెలియనిది కాదు. మా రేచర్ల
వంశము వెలమవంశ మైనను క్షత్రియకులండ
నని చెప్పికొను కీర్తికేముఁ డయిన యలుగురాజు
తోలుదొల్త సంతానము కేమిచే నా సోదరుండగు
బాదరాజును బెంచుకొని వివాహంబు గూడఁ జేసి
నమాట మీ రెఱుంగనిది కాదు. అట్టి రాజబం
ధుత్వముగూడఁ గల్గి నీరక్షీరమ లవలెఁ గలిసిమెలసి
యుండి రాజ్యప్రతిష్ఠలు గాపాడవలసిన భారము
నా మీఁదఁగూడ నున్నను నీ నాఁడు పల్నాటి
రాజ్యములో నుండి మాచెర్ల భాగమును విభజింపఁ
జేసి పెదమల్లదేవుని, బినమల్లదేవుని, బాలమల్ల
దేవుని దీసికొని గురిజాల విడిచి పోవుచున్నందులకు
నన్న మీరు నిందింపఁగల్గినను దురవగాహములగు
లీలలు గల కాలపురుషునిగూడ మీ నిందలకు
గూటిచేయవలసియుండును. మావంశము క్షత్రియ
పాశము తోడి కలయిక — యను మకిలనీటికడ
వలొఁ బరస్పరానురాగస్నిగ్ధత్వ మనెడి చిల్లగింజ
నటగఁదీయుట వలన కేఱినట్టి దృఢమైన యొక
కుత్యం బను తేటనీరు మధ్యవచ్చిన నాగమ్మగారి
భావమువలన నేమి - మా దురదృష్టంబు వలన
నేమి - మఱలఁ గళంకితము చేయఁబడినది.

చిరకాలని మా తండ్రియగు దొడ్డనాయఁ
డలుగురాజుక్రింద మంత్రిపీఠం బఁ యపార

మైన ఖ్యాతి గడించియుండుట సర్వజనవిదితఖ్యాతియును
అట్టి వానికేఁ బుత్రుఁడై పుట్టిన నన్న మీ రేఁడు. అంతి
యో మాటులు సభలలో “పులిపిల్ల” యనిర్హాగలాలను
“తండ్రిని మించిన కొడు” కనియూ, “ద్రోణాను నాకు త
రుని మించిన యర్జునుఁ” డనియూ, “వాక్నేల యని
రామాయణమనోహరశ్లోకంబుల మించిన నిగ్గు గాదు.
ధర్మసార” మనియు నిట్లెన్నెన్నియో — మోహి మహా
కోలుపలుకు లాడితిరి గాని యా పలుకులలోరగయు నై
యాధార్థ్యమును జూపించుటకు భగవంతూఁ డేగువెట్టినది
కాశ మిచ్చినవాఁడు గాఁడు. నిశ్చయముగా నిది మాట ర
కీర్తిమంతమైన పల్నాటిరాజ్యపుఁ బ్రతిష్ఠఁ గాగమరాజ
కుటకు న న్ననమర్థునిగా నెంచియే నాగమ్మ కోపించుట
మంత్రిపీఠంబునకు వచ్చునట్లు చేసినేమో యెవ్వార్దవము
చెప్పఁగలరు! కానిండు ఎవరికన్నా లేనీటి బుజువామ్మోంచినాన
తెలియదు గదా. కాని శారీరక బలమును బట్టి కాదు గాని
మెడటియొక్క పటుత్వమును చ్ఛాకాన తదితరుగల్గు
విషయములఁ బట్టి కాని సాధారణముగా నబ్బకొని గుఱి
యని సార్థకనామముఁ బొందిన యాఁడుది రాజున్నాను.
నైన నుండవచ్చును గాని మంత్రిపదంబున నుగ్మగామరా
రాదేమో యని నాకు శంక వొడము చున్నది. అదటను
జుఁడను. నా యూహ సరికాకపోవచ్చును. అందుకారము
మాత్రముచేత మంత్రిని దొలఁగింపుడని మిహవిధితిఁ గ
లఁ బురికొల్పుటలేదు. ఆమాత్యపదము లేకకడలిపోవుచ
యెను గదా యను చింత నా కేకోశము నందునష్టక్రమా
లేదని దృఢమ గా నమ్మఁడు. కాని నాకడ రాష్ట్రచూపు
లసివచ్చియుండిన యెడల మాత్రము ప్రజాభిప్రాయాతిసర్ప
యమునకు దోసి లొగ్గి ప్రజలకు రాజును మంత్రిన్నాను.
యును నేవకులుగా నున్నా గను కీర్తిని సంపాదించి ఇ
యుండెడి వాఁడ నని చెప్పికొనుటకు గర్వపశము పరిప
చున్నాను. ఇది యాత్మస్తుతి యని నన్న మీరజాభిప్రాయ
గర్హించినను బరిపాలకుల బాధ్యతపైఁ గల గాఢ

శ్రీయములు నన్నట్లు పలికించుచున్నవి. తమిం
డు. అంతియే కాని, ముగ్ధిపదవిఁ బూని మైహా
శీగలాలసుండనై ముండవలె ని యెంతమాత్ర
ను నాకు లేదు. అట్లుయింపవో గురిజాల విడిచి
కేల యని శోకింతురేమో ! కారణ మాత్మలా
యి గాదు.

మహా ప్రతిభాశాలినియు రాజ్యతంత్రజ్ఞాన
రంగయు నైన నాగమ్మగారు పల్నాటి కొలువున
కుప్పెట్టిపది మొదలు కృష్ణపక్షచంద్రికలవలె —

మాట యేల ? — పిల్లలగు మల్లదేవులపై
గామరాజుగారికి గౌరవాదురాగములు దలుగు
పచుండుటయే కాక వారి ముఖనై ఖరియు వాచా
ర్థవము బొత్తిగాఁ బరివర్తనముఁ జెందినట్లు
హించినాను. ఇంక నొక మహావిషయము
గదా గాని యితరులకుఁ జెప్పఁ జనదు. అది
మగ్గు. ఆ గుట్టువలననే మాచెర్లఁ బంపినే
రికొని గురిజాల వీధి మల్లదేవులఁ దీసికొని పోవు
చున్నాను. అలుగురాజు బ్రతికియున్నప్పుడు
గామరాజుగారు మల్లదేవులు మొదలగు పిల్లల
పదలు (విచారముతో) ముద్దులాడి పెంచిన
మకారము గలవాడ నగుటచేత మల్లదేవుల
విస్మితిఁ గూర్చి విచారించి గత్యంతరము లేక
డలిపోవుచున్నాను. గురిజాల నీనాఁ డేదో
రస్వక్రహ మాశించి ముండుటచే మమ్ముల నిట్లు
న్నచూపుఁ జూచుచున్నది గాని మఱుల ధశ
గాటినప్పు డాదరింపకమాన దని విశ్వసించు
చున్నాను.

ఇంకఁ బరిపాలనవిషయము. ప్రజానురా
గము పరిపాలనసౌధమునకు దృఢమైన పునాది.
ప్రజాభిప్రాయమును బురస్కరించుకొనక రాజ్యపరి

పాలనను నే ముట యిసుకలో గోడఁ గట్టుటవంటిది
బోధనకల్పజ్ఞానము లేని యుపాధ్యాయుఁ డన్నివల్లఁ
దన చేత్తోన నుండు చిన్ని బొంగును దండించి
తన యసమర్థతను జాటుకొనునట్లే ప్రజాభిప్రాయ
ముఁ దృణీకరించి నదా కత్తిచేత రాజ్యము నేయు
నెడల నది శక్తిహీనతనే స్థూచించుచు గాని వేదా
కటి గాదు. రాజ్యమునం దంతటఁ బ్రజాసంస్థలు
నెలొల్పి పరిపాలకులకు మంచికిఁ దోడ్పడుచు నన
సరమగునప్పుడు సక్రమాందోశనము నల్పుచు మీ
రిచ్చు పన్ను మీ కన్నివిధముల సౌఖ్యకారిగా
నుండునట్లు చేసికొనవలెనని మనవిఁ జేయుచున్నాను
మఱియొకటి. నేను జిన్ననాఁడు పెంచి పెద్దవా
నిని జేసిన నా ప్రేమాస్పదఁ డయిన మీ నల
గామరాజుగారిని గౌరవించుచుఁ బ్రజాభిప్రాయ
బలంబుచేఁ జెప్పితోవలం బోవనీక వారి కన్నివిధ
ముల సాయపడవలెనని మీ యంతరాత్మ నుద్బో
ధించుచున్నాను. ఈ తెల్లవాలువాముననే మీ
యాజ్ఞఁ బొంది మాచెర్లకుఁ బోవుచున్నాము.
(విచారముతో) చిరకాలోపార్జితమైన పల్నాటి
కీర్తిని బోఁగొట్టువలదని మఱియొక మాట మిమ్ముఁ
బ్రార్థించుచుఁ గడసారి వందన మొనర్చుచు నింత
టితో విరమించుచున్నాను. (తెరపడును)

దృశ్యము 3

నాయకురాలు - ప్రవేశము.

మతాధిదేవత యుత్తేజమునకు రాజసన్మా
నము మూలకందము. మతధర్మము లెంత పవి
త్రము లైన నేమి రాజసన్మానము గగనకుసుమ
మైనయెడల — ప్రజాదరణము లేని రసవత్కవి
త్వము వలె — క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి

జెందును. పాపము నలగామరాజుగారికి నంత కంటె నెక్కుడుగా నరసింగరాజుగారికి ననింద్యమైన శైవమతాభిమాన ముండుటచేత వారు బ్రహ్మ నాయని వలలోఁ దగుల్కొనక నాచే వర్ణాశ్రమ ధర్మసహితమైన హిందూమతోద్ధరణము గావింప నుండుట శ్లాఘనీయము. కాని యిరువ్విరిలోఁ గొంత తారతమ్యమున్నది. ఒకరు సాధ్యమగునంతవఱకు మతోద్ధరణదేవతకు భూతదయఃభుతను నెచ్చెలిగా నొనరింపఁజూచు వారు. మఱొకరు దాసిగాఁ బరి గణించువారు. కనుకనే యీ రెండవ వారు నా తత్త్వమునకు సరిపోయినారు. (కొంచెముండి) అస్పృశ్యతానిరోధం బొనర్చు హిందూమతవిరోధి నా మాచెర్లలో నై నను నిద్రవో నిచ్చుట తగదు. మనువు విషాహారక్రయత్నము విఫలమైనను దానికి బదులుగా బ్రహ్మనాయని గురిజాలనిర్గమనము కొంతవఱకు నాకు మనశ్శాంతి గలిగించినది. కాని నరసింగరాజుగారు, నేను, బన్నియున్న యీ రెండవ యపాయము నెట్లాచరణములోనికిఁ దేవలయనో తెలియకున్నది. ఆ మహాదేవుడే తగిన మార్గముఁ దోపింపక మానఁడు. శైవమతోద్ధరణముపట్ల రాజుగారు తమసమర్థతలఁ గేంద్రీకరింపఁజేసి విరోధి మతస్థులపైఁ గఱకుఁదనము వహించునట్లు చేయుట నాకుఁ బరమవిధియై యున్నది. ఈ మాటు పన్న గడ దైవకృపవలన ఫలించెనా సుమా రే డెనిమిది సంవత్సరంబుల కాలము స్ఫుటముగా శైవదీపులే నలుగడల వ్యాపించుననుటకు సందియము లేదు. ఆ పైమాటఁ జూచుకొందము. వారు నా పరాక్ర మోజ్జ్వలభణప్రవాహము తరింపవలెఁగదా. కాని ముమ్మ. కాలగర్భ మే విచిత్రవిశేషముల వెలికిఁ దెచ్చునో. (నిష్క్రమించును.)

దృశ్యము 4

నలగామరాజు గృహము.

నలగామరాజు - నాయకురాలు మాట్లాడుచుండుట

—♦ నలగామరాజు ♦—

నాగమ్మగారూ! రాష్ట్రములోని గ్రామప కారులలోఁ గొందఱు దమ లెక్కల నింకను రో కొని రాలేదని చెప్పినారుగదా. మఱల జ్ఞాపకద లంపరాదా?

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఇంకను జ్ఞాపకలేఖలా? ఒకటి రెండు ములు చూచి రాని సోమరు లందఱుపైఁ చర్యఁ దీసికొనవలె ననుకొనుచున్నాను.

—♦ నలగామరాజు ♦—

ఇంత తొందర చసదు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

కబురంపినదినమునకు రాని యలసుల పాతులఁ జేయనియెడల మఱొక్కమాటు జ్ఞ శిరసావహింపఁ బడునా?

—♦ నలగామరాజు ♦—

నాగమ్మగారూ! ప్రజ్ఞావతులగు తః జెప్పఁగలవాఁడను గాను. రాజన్యనికిఁ బ్రతి బిడ్డలవంటివారు. సాధ్యమగునంతవఱకు బిడ్డల న చ్చాప్రవృత్తి నరికట్టక గాఢానురాగంబుచూచి దాను నిష్కల్మషప్రవృత్తుడై యుండునెడలఁ పుమాత్రముచేతనే భయభక్తులుగలిగి బిడ్డలు చ డ్రిని గౌరవించుచు విధేయలై యుందురు. పాలితుల పరస్పర సంబంధంబుగూడ నట్టిదొ మఱియు రాజు ప్రజలను వీలగునంతదనుక సో మగ మందలించుచు మార్గాంతరము లేనియ్య విచారముతోఁ దీవ్రచర్యకుఁ గడంగుచుఁ బ్రో

రాగంబు వడయవలెనని బ్రహ్మచర చిన్నతనంబున బిల్లలగు మాకు బోధించుచుండెడివాడు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

అది సిద్ధాంతభాగము. ఆచరణసాధ్యము గాదని నాన్యధావిశ్వాసము. సౌమ్యగుణ మెల్లప్పుడు నుపయోగకారిగాదు. యుక్తాయుక్తజ్ఞాన రహితముగాఁ బశుబల ముపయోగించుట పాడిగాదని నేను గ్రహింతును గాని యది సాధింపఁజాలని కార్యములు లేవని పరిపాలనభారము వహించు వారందఱకు ననుభవైక వేద్యము. పేరు బాగుగ లేదు గాని పశుబలము రామబోధము వలె నమోఘమయినది..

—♦ నలగామరాజు ♦—

(చిటునవ్వుతో) నాగమ్మగారు బ్రహ్మరాయనికి శిష్యత్వంబు చేయుచున్నారా యేమి శిష్యత్వంబుననుండును డగు రాముని దలంచుచున్నారు!

—♦ నాయకురాలు ♦—

(నవ్వును).

—♦ నలగామరాజు ♦—

(కొంచెముండి) కాదు గాని, నాయుని మత విషయకోపన్యాసములు మాత్రము గట్టింపఁదగినవిగా నున్నవి.

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఇప్పటికిఁ దెలియుచున్నది మీకు. ఒక్కచుకోపన్యాసములేనా? ఆ నాఁడు గురిజాలనుండి పాటిపోవు నపుడు ప్రజాసమావేశంబు గావించి ప్రజల కవసరమని కోఁచినపు డాందోళనము నల్ప కాలమునందు బ్రజాసంస్థలు దేశమం దెల్లయెడల మోపింపుఁడనియు వారికి హెచ్చరించియుండుట వినబ్రేదా! పరిపాలనభారముఁ బూను వాఁడెవరైన విని మూరకుండఁగలరా? మీరుదాసీనభావము నహిం

చుట వలన మిన్నకుంటిని గాని లేకున్నచో నోపముఁతయ్యాజ్ఞ నప్పుడే కావింపకుందునా? అంతయ కాక. సాపము, వర్తకపుఁగార్వంబుల నియతము గురిజాలమండలములోని వర్తకశిఖామంలెవ్వరో మాచెల్లకుం బోవఁగా నాడ రాచదేవి డీలో దొంగతనము గావించి నా రను మిష వెట్టి— పాలవంటి వెలమకులములోఁ బుట్టిన బ్రహ్మనాయునికి మాలకొడుకైన కన్నమదాసు — వారిని బాధించి మోఁది వారి వీపులపై నినుక నోనెల నెత్తి తీసికొనివచ్చి దాని కంతయు నే పాప పుణ్యము లెఱుంగని నేనే కారణమని సిగ్గులేక మీకు నివేదించి దాసు వాక్ప్రహారంబులఁ దిని నెడలిపోయెఁ గదా. ఇప్పుడు వారికి విరోధులు మీరు గాదు. నేనే. తమ నైష్ఠవమతవ్యాపనమచు దావాగ్ని లోకమును దహింపకుండ నాయుజ్యంబుచేతఁ జూపించునట్టి యీ మహాత్కృష్ట శైవ మతంబను కుంభవర్షంబును నేను వర్షింపించి యడ్డు పడుచుండుటచేత విరోధిని నయితిని. పోనీ, యెవరి మతము నారు బోధించుకొందు రని తూష్ణీంభావము వహింపఁదలఁచినను — అయ్యయ్యా! రాష్ట్ర మంతయు మాలకూకు చేయుచున్నాఁడే! విశ్వములోని మానవు లందఱు సమానులఁట. అంటరాని తన మొకటిఁ గల్పించి యితరవర్ణముల వారు పంచములఁ గ్రూరముగాఁ జూచుచున్నారఁట ఛీ! ఛీ! హిందూమత మంతయు మంటఁ గలుపుచున్నాఁడు.

—♦ నలగామరాజు ♦—

అవును. అతఁడు మిగుల నైచ్యమునకుఁ బాల్పకుచు హిందూమతాశయంబులఁ గోతఁ ద్రోయుచున్నాఁడు.

పల్నాటిపౌరుషము.

నాయకురాలు.

ఒక్కొక్కప్పుడు డల్లందురు గాని మీరు
మీరు నొకటే. ఆతనిపై నీగ వ్రాలనీయరు.

—♦ సలగామరాజు ♦—

అనే మట్లనెదరు? ఈ వైవమతోద్ధరణ
మనకై - అనగా - దేశోద్ధరణమునకై ప్రాణబంధు
పులగూడవిసర్జించి మిమ్మవంటివారినిజేపట్టిన నన్ను
గూర్చి యేమో సందేహించి మాట్లాడుచున్నారు!
బ్రహ్మనాదు లొనర్చునట్టి యీ యకార్యంబులు
రూపుమాప సాధనములఁ గూర్చి యహరహం మా
త్రిపురసంహారిని వేవిధంబుల వేడుకొనుచుందును.

—* నాయకురాలు *—

రాజాజ్ఞ యయినచో న దెంతపని!

—* సేవకుడు *—

(ప్రవేశించి) బాబూ! దండాలు. మా చర్ల
నుంచి యెవరో శైవు లొచ్చారు దర్శనానికి.

—* సలగామరాజు *—

మాచెర్ల నుండియా?

—* నాయకురాలు *—

మధ్యాహ్నము రచ్చచావడి లోనికి రమ్మ
నుము.

—* సేవకుడు *—

చిత్తము.

—* సలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! ఏ రెండులకై వచ్చి
యుందురో!

—* నాయకురాలు *—

నాయుడు పెట్టు నలబడికిఁ బడలేక నే వచ్చి
యుండు రేమో?

—* సలగామరాజు *—

ఏమో!

—* నాయకురాలు *—

మంచిది. మధ్యాహ్నము విచారితము.

మఱలఁ గలిసికొందును.

—♦ సలగామరాజు ♦—

చిత్తము

—* నాయకురాలు *—

నమస్కారము

(తెరపడును).

దృశ్యము 5

నాయకురాలు - నరసింగరాజు మాట్లాడుచుందురు.

—* నాయకురాలు *—

(చిటునవ్వుతో)

నరసింగరాజుగారూ! బ్రహ్మనాయనిపై
మీ యన్నగారైన సలగామరాజుగారి కుండునంత
యభిమానము లేమకు లేకపోవుట విచారకరమే.

—* నరసింగరాజు *—

నాయఁ డంత ద్రోహి మఱి యొకఁడు
లేడు. అనవద్యయశోవిరాజమా నమైన యీ హిం
దూమతము నొక్కమాటుగాఁ బూడ్చి పెట్టుచు
న్నాడు. ఛీ! వాని మొగముఁ జూచిన వాతకము
(జ్ఞప్తి నభినయించి) మఱచినాను. మాచెర్ల రాజ్య
మలోని కొండలు శైవులకు లంచమలిచ్చి వారిని
గురిజాలకు వచ్చి బ్రహ్మనాయనిపై నొక్కి చెప్పు
డని మాట్లాడివచ్చితిగదా. వారింకను రాలేదేమి?

—♦ నాయకురాలు ♦—

జ్ఞప్తి యున్నదే!

—* నరసింగరాజు *—

జ్ఞప్తి లేకయేమి! నాగమ్మగారూ! ఏవిధ
మగానైన బ్రహ్మనాయని దేశమానుండి వెడల
నడచిన వేలని తోచుచున్నది.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

ఇప్పుడదియే కదా స్రయత్నము.

— నాయకురాలు —

అదేమి?

—* నాయకురాలు *—

మొన్నటి యుదయము కూట - మాట - వచ్చి బ్రహ్మనాయనిపై మీయన్నగారి కించుక వ్యవభావము గలిగించినాను. ఇంతలో నా సమయముననే మహాదేవుని కరుణాకటాక్షమువలన మాచెల్లలోని శైవులు - మీరు మూర్ఖాడివచ్చిన పాడు - వచ్చి శైవమహోద్ధరణమునకై రాజుగారు సర్వవిధములఁ బ్రయత్నింప వలెననియు బ్రహ్మన గావించు నిష్కుజాత్యుద్ధరణోపన్యాసములు బాధాకరములుగా మన్నవనియు, హిందూమతాననుకూలముగా నస్పృశ్యతానిరోధపరిచార మొనర్చు నిట్టి ప్రబలవిరోధిని దేశాంతరమునకు వెడలఁగొట్టుట సమంజసమనియు మొఱవెట్టుకొనిపోయిరి. అంతటఁ గోపారుణితనేత్రుఁ డయిన రాజేంద్రునితో నిది సందుఁజేసికొని నాయని నెట్లయినను దేశమునుండి వెడలనడచు మార్గమాలోచింపఁదగు నని చెప్పగాఁ వారును సంగీకరించిరి.

—* నరసింగరాజు *—

ఎట్లు వెడలఁ గొట్టెదరు?

—* నాయకురాలు *—

దాని కొక యుసాయముఁ బన్ని యొప్పించినాను.

—* నరసింగరాజు *—

(సంతో) ఏమది?

—* నాయకురాలు *—

మన మిర్వుర మీ వల కాలోచించినదియే రేపు రానున్న సంక్రాంతి పండుగకు మామూలు కోడిపందెములు జరగుననియు దాని కండువచ్చి వినోదములు సూచి పార్గానిపోనలెననియు నొక విన్నప ముపినాము.

—* నరసింగరాజు *—

అప్పుడే నాయనికి లేఖలు గూడ నంపితిరా! నేను గ్రామాంతరమున కేగి వచ్చు సంతలోపలఁ జాలమారము పోయినారే!

—* నాయకురాలు *—

ఆ. లేఖ యీవఱకుఁ జేరియుండును.

—* నరసింగరాజు *—

ఇది మన మిర్వుర యాలోచనమే కాని మన మయ్యనునంత జరగునో లేదో చూడ వలెను.

నాయకురాలు

సందర్భముల ననుసరించి రాజ్యములే యొక్క వచ్చుననికదా మన యెత్తుగడ. చూతము. పైన నీశ్వరుండున్నాఁడు

* నరసింగరాజు *

ఆ లేఖ యేమని వ్రాసినారు?

...* నాయకురాలు *...

ఇదిగో చిత్తుగూడ నాదగ్గఱనే యున్నది. (లోపలికిఁబోయి తెచ్చి చదువును)

“శ్రీ శ్రీ శ్రీ సకలకళావిశారదులును భీమ పాడుప సమన్వితములును మానవంతులును రేచెరల వంశపాఠోధిచంద్రులును నగు బ్రహ్మనాయని పాదపద్మముల సన్నిధికి.

విధేయుఁ డయిన నలగామరాజు హృదయ పూర్వకనమస్కారంబులు గావించి యొనర్చు విజ్ఞాపనములు.

మహాశయా! మనము పరస్పరసమాగమ సంభాషణంబులు గావించి చాల తినము లతిక్రమించినవి. మా తండ్రిగారి కాలంబున మన రెండు వంశములకు నెట్టి సఖ్యము గలదో జ్ఞప్తి వచ్చి - కారణము తెవ్వియైనను నీ నాటి స్థితి యెట్లున్నదో చూచినప్పుడు నా కెంతయు విచారము గలుగు

పల్నాటిపౌరుషము.

చున్నది. మా చిన్న తనంబున మీ రెంత కృపా పూరితహృదయముతో మమ్ములఁ బెంచితిరో నే నెన్నఁటికిని మఱవఁజాలను. మీయం దపారమైన యనురాగంబును నా హృదయంబు వెలువరించుట చే నిన్నినాళ్లకు మఱల నొక్కపరి మిమ్ముంగూడి సంతోషసౌఖ్యంబులఁ గొన్నిదినంబు లోలలాడవలె నని యుద్దేశించినాను.

ఇంకఁ గొలఁదిదినంబులలోపలఁ బ్రజాసంగ తోషదాయకం బయిన సంక్రాంతిపండుగ నున్నదిగదా. కాన నాఁడు మహానైభవసమేతం బుగ నొక కుక్కుటసమరంబు దలపెట్ట నిశ్చయించి నానిం దిలకించి పాల్గొనుటకై మలిదేవభూషతిని మిమ్ములను నాహ్వానించుచున్నాను. ఇంతకాలం బయినవెనుక ననురాగంబున జూపఁబడిన నా యభీప్సితంబును నెఱవేర్చ సంకోచింప రని విశ్వసించు చున్నాను.

గురిజాల, ఇట్లు విధేయఁడు,
మార్గశీర్ష శు ౨ న ల గా మ రా జు.
గురువారము, }

—* నాయకురాలు *—

ఇట్లే పెదమల్లదేవునికిని నొకలేఖఁ బంపితిని.

—* నరసింగరాజు *—

(సంతోషించుచు) చక్కఁగా నున్నది.

కాని వారు, వత్తురా! అని

—* నాయకురాలు *—

నిస్సంశయము. రానియెడల వేటొకపన్నా గముఁ బన్నదము.

—* నరసింగరాజు *—

సరే. కానిండు.

—* నాయకురాలు *—

మీ రొక్క కార్కంబు నిర్వహింపవలసి యున్నది. గంగవరములోఁ గొడిపందెము లాటలో ననన్యసామాన్యప్రజ్ఞాధురీణులగు కట్టుబోతులున్నారట. ఎదిరిపక్షము వా రెట్టి నిపుణులయినను

వంచించి నిమేషములో నోడింతురని వినినాను. కావున నామాటగా నా యూరికరణముతోఁ జెప్పి సమర్థుడయిన వానిని వెతకి కోడితోఁ గూడ నా కట్టుబోతును గొని తేవలెను. ఇది చాల రహస్యముగా నుంచుమని కూడ నాజ్ఞాపింపుఁడు. అంతియ కాక, “యింతకు మున్ను మీ చేష్తో పరిపాలన రహస్యంబులు బయలువెట్టినారట యనియు వానికి సమాధానముఁ జెప్పి కొనుటకుఁ బండుగ్గు కడ వఁగానే రావలసిన దని రాజాజ్ఞ యయిన” దనియుఁ గరణము లింగరాజుతోఁ జెప్పి ముందుగా బెదురు వెట్టి రండు.

—* నరసింగరాజు *—

నాగమ్మగారు రాజ్యతంత్రజ్ఞతయందుఁ బెట్టినవేరు. సరే. వేకువనే వచ్చి పోయెదను. అభ్యంతర మేమున్నది.

—* నాయకురాలు *—

మంచిది.

(తెరవడును.)

దృశ్యము 6

దోర్నీఁడు ప్రవేశము.

—౩ దోర్నీఁడు ౩—

బౌరా! కాలమహిమ! ఏదీ వచ్చేది తెలియదు గదా! అనుగో పనుపు — ఇదుగో మునుగు — అన్న ట్లయిందే! చిత్రము! భగవంతు డేమో న్యాయపక్షమే వుంటా డంటారే! ఏమయిందీ యిప్పుడు! తలచుకుంటే భర్త పయిన భార్య వలె వేసటపడుతూ ఘూర్ణిల్లు తున్నదే మనస్సు! ఇక ముందుగతేమిటి! ఈ మాచెల్లమ్మను వదలి వేసి వెళ్ళడము ఎట్లా! ఒక పిల్ల మేకయేనా? గొడ్డూ గోదా ఎంతవుంది! ఇఖన మా మాచెల్లమ్మను ఆ మాయలమారికుంక వేధించి బలాత్కారంగా వికారరూపం చేస్తుంది గా

పూరుకోడు. ఎంత దొంగ వేషాలు లేందే మొద
టంతా గెలుస్తూ వచ్చిన బ్రహ్మనాయకుగారి
కోడి చివరపందెలో కాస్త తేలవేస్తుంది! సాపము
అనుభవించికపోదులే నాగమ్మ. (చూచి) అడుగో
నా చెలికాణ్ణు బాలచంద్రుడు బిక్కమొగముతో
బోతున్నాడు. మొత్తానికి పోనద్దంటాను. ఇష్ట
పడుడు. అయినా చూతాం పోయి.

(నిష్క్రమించును.)

దృశ్యము 7

హ్య చెర్లలోని మల్లదేవుని సభ.

బ్రహ్మనాయడు, కన్నమదాను, బాలచంద్రుడు,
పెదమల్లదేవుడు మాట్లాడుకొనుచుండురు.

—* బ్రహ్మనాయడు *—

శరసింగరాజు మా చెర్ల శైవులకుఁ గొంద
రు రహస్యముగా లంచము లిచ్చి గురిజాలకుఁ
బిలిపించుకొని మనపై నలగామరాజునకుఁ జెప్పి
చుటయు నా పిచ్చిధర్మరాజు నమ్మి కోపగించు
టయు నది సందుఁజేసికొని మనల దేశమునుండి
వెడలగొట్టు నుపాయమునకు నాగమ్మగారు రాజు
నొప్పించుటయు నీ కోడిపోరు దానిఫలితమే యగు
టయు విశ్వసనీయములే కావచ్చును కాని వా
రెంత యీ కోడిపోరునందు న్యాయపథంబు వీడి
యనన్యార్థప్రచర్యకులై కడకు మన కనిర్వచనీయ
కష్టపరంపరలఁ గూర్చుచున్నను మనము మాత్రము
వంతునకు గంతునై చి కుక్కకాటునకుఁ జెప్పుదెబ్బ
వలె వారి నెదిరించి యనినచూట నుండి తొలఁ
గుట నాచిత్తంబునకు న్యాయముగాఁ దోచలేదు.
నిశ్చయమే మీరు చెప్పునది. తనకు మాటుగా
నాయకురాలు కట్టుబోతుకొకని జొప్పించి మనలఁ
గనొకరి వానిచే జెడుతోవలఁ గోడిని వదలు

టయు మనకప్పు డవియేమియుఁ దెలియనీక పెద్ద
మ్మ ముసించుటయు — నన్నియు హస్తవములే.

—♦ మల్లదేవుడు ♦—

మన మొప్పుకొని యూడినదే కదా!

—* బ్రహ్మనాయడు *—

కాదా మఱి!

—* కన్నమదాను *—

మన మప్పు దొప్పుకొనకుండవలసినది.

—* మల్లదేవుడు *—

పరు నాడించుట కూడదని కొంతచెప్పి
తిమి. కాని పయోముఖవిషకుంభ మున నా
యకురాలి తేనెపలుకులు దెలిసియు మోసవోయి
యంగీకరించితిమి. ఇదంతయు నా జగన్నాటక
సూత్రధారి శ్రీమన్నారాయణమూర్తి సంఘట
నము. కోడిపోరులో నోడితిమి కావున రాజ్యము
వాకికిచ్చి వెడలిపోవలసినదే. ఒడంబడిక యను
ల్లంఘ్యము.

—* బాలచంద్రుడు *—

అట్లచుకొన్నచో ననుల్లంఘ్యమే. లేని
యెడల నవశ్య ముల్లంఘనీయము.

—* కన్నమదాను *—

ఎట్లు?

—♦ బాలచంద్రుడు ♦—

ఎట్లుగాదు?

—♦ మల్లదేవుడు ♦—

ఇట్టి కోడిపందెవు టాటలలో సాజముగాఁ
జీటికి మాటికి రాగల చిన్నికలతలకు — ముందే
యల్లు చేయ నిశ్చయించుకొని వచ్చుటచే గా
బోలు — నాయకురాలు వాని సమోఘంబుగాఁ
బెంపొందఁ జేసి మనకుఁగూడఁ బందెప్రతుమకుఁ

గల్పించి యా వేడిలో రాజ్యంబులొడ్డుటకు మనలనొప్పించి కట్టుబోతుసాయంబున గెలుపొందినది అందుకు నోడినవా కేడేండ్లు దేశాంతరగతులు గావలయునని యామె వెట్టిన యొడంబడిక నొప్పుకొన్నవార మగుటచే నాటయం దెన్ని యన్యాయములో వారుచేసినారనియు, నొడంబడిక ప్రకారము నడచుకొన నవసరములేదనియు నిప్పుడు వాదించిన లాభమేమి? అనినమాటఁ జెల్లించి తీటవలసినదే. ఇది నాల్కా? మఱొక్కటియ?

—* బాలచంద్రుడు *—

అట్లు చేయుట మహాఘోరముగాని వేటుగాదు. దుర్మదోపేతయైన యా నాగమ్మయల్లిన సూత్రములనా మన మాచరణము లొసకి దెచ్చుట! అంతగాఁ గాదుకూడదని పోదలఁచిన యెడలఁ బెద్దలండలున బోరాదా? నేనును నాయ నుషమానభుజాబలసమస్వితులయిన దోర్నిడు మొదలగు స్నేహితబృందములను మాచెర్లయందే యుండి పగతురపురుగును రాసీక రాజ్యంబును గనిపెట్టుచుండఁగలము. అంతయే కాని యాబాలగోపాలము కదలిపోయి కడగండ్లఁ గుడుచుట కేమి కర్మము!

—♦ బ్రహ్మనాయకుడు ♦—

కుచూరా! ఒడుదుడుకుఁబనులు చేయకుము. సూత్రము లొకవిధముగా నాచరణము వేటొకవిధముగా నుంచుట తగదు. ఒడంబడిక లోని భావమును బట్టి కోడిపందెములో నోడితిమి కావున మాచెర్ల రాజ్యము మనది కాదనకొని పరివారముతో నొక్కరయిన మిగులకుండ రాజ్యత్యాగముఁ జేయవలెఁ గాని వేటొకటిగాదు. హరిశ్చంద్రాదులు వట్టి మూఢులై సత్యవ్రతమునకై యట్టి శ్రమలు పడిరా? సకలసద్గుణోపేత యయిన మన భరతమాతవంటి దేశమాతయు సత్యవ్రతమువంటి వ్రతమును లేవు. రేపు సాయంత్రము మించి మన మిచ్చుట నుండరాదు. కదలిపోవలసినదే. మన మింక విచారింపఁదగదు.

—♦ బాలచంద్రుడు ♦—

ఆహా! విధిప్రేరితము! నిరతిశయపరాక్రమ తేజోవిరాజితులమై యుండియు నీ రాజకుటుంబముఁ దత్పరివారము నెన్ని యడుమలఁ గుడ్డువల్ల లసిపచ్చినది! మా తండ్రిగారు శాంతశమదమాది సద్గుణకలితులు గావున నాయకురాలి దుండగముల కూరకొనవలసి పచ్చినది. (నిట్టూర్పుపుచ్చి) పోనీ పల్నాటిరాజ్యము నుండి విభజించుకొని వచ్చినను గళ్యాణపురాధీశ్వరుం డగు వీరసోమేంద్రుని తనయతోడి మల్లభూపతి వివాహంబును వారి మాచెర్లరాజ్యసట్టాభిషేకమును జరిగిపండులకు మహాప్రమోదంబున నుండ నింతలో నిర్ఘాత పాతంబు వంటి యాదుర్వార్తి పైఠాడియందఱను వికలచిత్తులఁ గావించుచున్నది.

—♦ కన్నమదాను ♦—

తమ్ముడా! ఊఁడిల్లుము. ఈ రాజ్యమింక మనది కాదు.

—♦ బ్రహ్మనాయకుడు ♦—

(విచారముతో) అవును. మనదశ తప్పినది. మన కిక్కడహక్కు లేదు. అమ్మా! సర్వాంగసుండరమాచెర్లరాజ్యలక్ష్మీ! నాగమ్మగారి కుతంత్రంబులను వాగురలం జిక్కి తప్పించుకొనలేక నిన్ను విడనాడిపోవుచున్నాము. ఇంక నీ పొలిమేరలలోపల నుండుట కైనను మాకుస్వాతంత్ర్యము లేదు. నీ ఫలభరితనృక్షచ్ఛాయలందు నిలుచుండుటకుఁ గాని ప్రజోపయోగార్థమై యచ్చటచ్చట నిర్మించిన నీ కసుమితోద్యానంబులందలి కప్పురపుటనంటుల చేరువఁ జలువతాతి తిన్నెలపై నధివసించుటకుఁగాని బిడ్డలవలెఁ జూచు

కొను నీ ప్రజలకందఱకు నీవు పంచిపెట్టు పరిపూర్ణ స్వాతంత్ర్యవాయువును బీల్చుటకుఁ గాని మింక నోచుకొనక మున్న హరిశ్చంద్రుని వలె నేఁ డి మల్లదేవుఁడు సకుటుంబాచార్యపరివారుఁడై కాట డవుల పాలము పోవుచున్నాఁడు నీ కటాక్షమున్న వో మఱల నేడే డ్లకు నీ దర్శనమొందును. ఈ చరిత్రవంకానదీజలంబుల ఋణము నేటితోఁ దీటి పోవుచున్నది. మే మిదివఱకుఁ గావించిన ప్రజో పయోగ కార్యంబులలో నింకను నేనైన లోపము లున్నయెడల క్షమింపుము. పరరాజ్యంబులందుఁ గనిపెట్టియుండుటకు మాకీ చెన్నకేశవుఁడే దిక్కు ఏ నాఁడు మఱల మధ్యవచ్చిన యీ నాగమ్మ నధికారంబు నుండి తొలగించి స్వరాజ్యలక్ష్మీకర గ్రహీణ మొనర్తుమో యానాఁడు పుణ్యదినము సల్నాటిరాజ్య మీ వీరుల జన్మస్వత్వము. ఈ శని దశ తొలగి సంతనఱకు వేచియుండి యావల స్వరాజ్యసిద్ధిని బడయుటకు మా యిలువేల్పుగు చెన్నకేశవుని పాదపద్మముల నేమటక ధ్యానించు చుందుము. మఱియు

అనుమానింపక బ్రాహ్మణాదుల నెటో
యట్లే యథాశక్తిగఁ
గనులకై అప్పలువోలెఁ జూచి బ్రతుకుం
గట్టులు లేకుండఁ బెం
చిన మాబిడ్డలు మాలమాదిగల కే
చేడ్పాటు వాటిల్లునో
జననీ ! నీపయి భారముంచితిమి
మాచర్ల ! కృపంజూడవే.

(మల్ల-తో) రాజేంద్రా ! మన మింక నాలసింపఁదగదు. ప్రయాణసన్నాహములు నేయ వలెను.

—♦ మల్లదేవుఁడు ♦—
పోవుదము.

(తెరపడును)

దృశ్యము ౪

నాయకురాలు గృహము.

నాయకురాలు - నరసింగరాజు సంభాషించుచుండురు.

—* నాయకురాలు *—

నరసింగరాజుగారూ! మన యిద్దరియూలో చనములు శైవమతాభివృద్ధికి - నందుచే దేశాభివృద్ధికిఁ దగిన దోహద మొనఁగుచున్నవిగదా. నైష్ఠ వమతపిశాచము వెడలిపోగానే శైవమతారోగ్య దేవతాప్రభావంబునమాచెల్ల చాలవఱకు రేకట్టు చున్నది.

—* నరసింగరాజు *—

మన యిద్దరి స్నేహము నైష్ఠవుల కంద ఱకుఁ బీడాకరంబుగా నున్నను మొత్తముమీఁద మనము దేశమునకుఁ గొంత శ్రేయస్సుఁ జేకూర్చి తిమి కాని యూరకుండలేదు. నాగమ్మగారూ! ఇప్పుడు వా రే నైపుల నున్నట్లు?

—* నాయకురాలు *—

మండాది యడవుల కావల నున్నారట నాయుఁడు దేశాంతరగతుఁడైనను మన కంత ప్రబలవిరోధిగా నున్న వానిని నామండాది యడ వుల లోనైనను సుఖముగా నిద్రవోసీయఁ గూడ దనియే నా యభిప్రాయము.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

నాకుఁ గూడ నట్లే తోచుచున్నది.

హిందూమతమునకు వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవ ర్తించుచు రాజ్య మంతయు మూలకూడు చేసి పోయిన వాని నెన్ని తిప్పలు పెట్టినను బాపము లేదు.

—* నాయకురాలు *—

నేను మీతో నింకను బ్రస్తావింపలేదుగాని యీవఱకే యొక యుపాయముఁ బన్నియున్నాను.

—* నరసింగరాజు *—

ఏమి?

—♦ నాయకురాలు ♦—

మండాది యడవులలో ననేకులు చెంచులు నివసించుచున్నారగదా. ఏదే నొక తగవుఁ బెట్టుకొని నాయకుజనమునకుఁ జెంచులు గొంత వేడిగల్గించునట్లు చేయవచ్చును.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

మంచి యూహ. కాని మనము పోయి యా చెంచులనాయకునితో మాట్లాడవలసి యుండును.

—* నాయకురాలు *—

అవును. మీ రీ సాయంత్రము సయన్మై పోయి రహస్యముగా నతనితో మాట్లాడిముందుగా గొన్ని రూకలు లంచమిచ్చి రండు. మీ రాచరీవి, లంచము భిల్లులను లోబఱచి తీటును. నాయనికి వారు తప్పక కొంత వెట్ట వుట్టెంతురు.

—* నరసింగరాజు *—

వాని నిచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చి బ్రహ్మనాయనిపై నేరములు రాజుగారి యెదుటనే నివేదింపఁ జేయఁదగు నేమో?

—* నాయకురాలు *—

వలదు. వలదు. భిల్లనాయకుఁడు మంచి చెడ్డ తెలుగని మొఱకు.

—* నరసింగరాజు *—

అవును. నిజమే.

—* నాయకురాలు *—

పొరపాటున రాజుగారి సమక్షమున మన గుట్టు గూడ బయలు వెట్టునేమో. మీరే పోయి రండు. మీరు వచ్చిన వెనుక సభలో నొక దినము చెంచులు వచ్చి ఈ మ మొట్టలఁ జెప్పికొనిపోయి రని చెప్పవచ్చును.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

సరే. పోయి వచ్చెదను.

—* నాయకురాలు *—

చిత్తము.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

నాగమ్మగారూ! పోనీ, రాజుగారి కీ విషయము తెలియనీయకుండిన మాత్రము నష్టమేమి!

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఆఁ, ఆఁ. అట్లుకాదు. బ్రహ్మనాయని దుండగము లన్నియు రాజుగారి కెంత చెవి వేసిన నంత మంచిది.

—* నరసింగరాజు *—

అవును లెండు. రేపు గడువు దాటిన వెంటనే మాచెర్ల రాజ్య మివ్వవలయునని వా రనుగుదురు గదా. అందుకొరకు ముందటికాళ్లు బందమిది.

—* నాయకురాలు *—

నిశ్చయము.

—* నరసింగరాజు *—

సరే. ఈ దినమే ప్రయాణమయ్యెదను.

—* నాయకురాలు *—

మంచిది.

(తెరపడును.)

దృశ్యము 9

నలగాముని సభ

నలగామరాజు - నాయకురాలు - నరసింగు సంభాషణము

—* నలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! ఒక్కొక్కప్పుడు నా తమ్ములగు మల్లదేవులు స్మృతికి వచ్చినప్పుడు రాజసౌఖ్యంబు లనుభవించిన సుకుమారశరీరు లెట్లే రెండు సంవత్సరంబులనుండి మండాది యడవుల పరిసరంబులఁ గష్టంబు లనుభవించుండిరో యని హృదయము పరితపించుచుండును. కాని యేమి

చేయుదును? మల్లదేవులు మువ్వరును బ్రహ్మనా
యనిచేతఁ జిక్కిన పక్షులై నారు.

—శి నాయకురాలు శి—

వారిని బ్రహ్మనాయఁ డను శనిగ్రహము
పట్టి పట్లార్చుచున్నది. వారితో మీకు రక్తస్పర్శగ
బాంధవ్య మున్నను నాయఁడు పిశాచము వారిని
ద్యజింప నంతవలయును, వారు నైష్ఠవమతమును
విడనాడనంతవలయును మల్లదేవుల మాట మీకు
తలపెట్టరాదు. ఇరుమురు బట్టి యగ్నికిని సమ్మెట
పెట్టన్నట్లు నాయనితోఁబాలు మీసోదగులును
నిడుమలఁగుడుచుచుందురు. దుష్టసంస్కరముఁ గలిగి
యున్నంతవఱకు శై వమతాభిరక్షణపవిత్రకార్యార్థ
ముసోదరవాత్సల్యము మాని వారినిగూడ శత్రుభా
వముననే చూడవలసియుండును.

—* నరసింగరాజు *—

నిశ్చయమే. (కొంచెముండి) వారు దేశ
త్యాగమొనర్చి రెండేండ్లు కానచ్చినది కాబోలు.

—† నాయకురాలు †—

దాటినవి గూడ.

—శి నలగామరాజు శి—

ఇంతకాలము నుండియు మఱము పరిపా
లించు మాచెల్లరాజ్యంబున నైష్ఠవమతపాఠ్య
తమస్సు చాలవఱకు విచ్చిపోయి శై వమతోద్ధరణ
మను భాస్కరుని తేజఃపుంజంబులు నలుదెసల
వ్యాపించినవి గాని ప్రజా సముదాయంబులలో
నచ్చటచ్చటఁ గడుపుమంటలు గలిగినవి.

—† నాయకురాలు †—

అట్టివి ప్రతిపరిపాలనయ్యలో నుండునవియే
ప్రజల నందఱు మెప్పింప నాధూర్జితికిఁ గూడ
శక్యము గాదు.

—శి నరసింగరాజు శి—

అయినను నైష్ఠవమతస్థులకే కద కంటు

అట్టి కుటుంబముల నెన్నిటిలో మాచెల్లను వీడు
నప్పుడు నాయఁడే లేవదీసికొని పోయినాఁడు. మిగి
లినవి కొన్ని నూత్రమే.

శి నాయకురాలు శి

అది స్మృతికి వచ్చినప్పుడు నా హృదయము
మండిపోవుచుండును. పోవువాఁడు తాను మాత్రమే
పోక యూరిలోని వారి నందఱు లేవదీసి నూ
చెల్ల సగముపాటుపెట్టి పోయిన దుర్మార్గుని నేమి
చేసినను బాపములేదు. ఎంత మాయావి! కన్య
డని పలవ! తేనెగ్రాసిన కత్తి! అట్టివాఁ డెట్టి కాఠి
వ్యముఁ కైనను బాత్రుఁడే

—† నరసింగరాజు †—

నాగమ్మగామా! నిన్నటి సాయంకాలము
వచ్చిన భిల్లనాయకుని విషయముఁ జెప్పినారా?

—* నాయకురాలు *—

జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిరి. మఱచినాను.

—† నలగామరాజు †—

భిల్లనాయకుఁ డెవరు?

—శి నరసింగరాజు శి—

మన బ్రహ్మనాయని దౌష్ట్యమెచ్చటికిఁ బోయి
నను నానాటికి వృద్ధియే కాని తగ్గుదల లేదుగా!

* నాయకురాలు *

మండాది యడవులలో జిరకాలము నుండి
కాపుర మొనర్చుచుఁ దమ పశువుల నా యరణ్య
ములలో మేపుకొనుచుండు భిల్లులను నాయఁడు
జనము కడు వేధించుచున్నదట. రాజకుటుంబము
లోనివి రాజామాత్యబాంధవకుటుంబములలోనివి
పశువులు మనవారికి వేసవే లున్నవి గదా. వాని
నన్నిటిని గాచుచుండుటకు బ్రహ్మనాయఁడు లం
కన్నను నియమించినాఁ డట. లంకన్న పొగరు
బోతుదనమున భిల్లుల పశువులఁ దోలి నై చుచుఁ
దమ పశువుల మేపుకొనుచుఁ గొందఱు భిల్లులకుఁ

పల్నాటిపౌరుషము.

బ్రహ్మరంబులఁ గూడ నొసంగె నట. అంతటఁ గొపించి హరి నాయకుఁడు వచ్చి యింక ముందు మిన్నకుండ మనియు నెదిరింతు మనియుఁ జెప్పి యీవిషయము ముందుగా వారికి బంధువుల మగు టచేత మనకుఁ జెప్పినై చి యుంచుట మేలనుకొని వచ్చెను. ఎదిరించి శత్రురక్షణముఁ జేసికొనుఁ డని నలహా నిచ్చి పంపివేసితిని.

-శ్రీ నలగామరాజు శ్రీ-

మంచిపనిఁ జేసితిరి. బ్రహ్మనాయని కీ విషయము తెలియకుండునా? పోనీ, తక్కుంగలవారెవ రైనను నిది యుక్తము గాదని మందలింపరు గాఁబోలు.

-♦ నాయకురాలు ♦-

నలుపురికిని జెప్పవలసిన నాయఁడే క్షాన హీనుఁ డయినప్పుడు పరుల ననుట భావ్యము గాదు. పెండ్లికూఁతునకే వేలపిండిజావ యైనప్పుడు పేరంటాండ చూట యేల? అయినను బెద్ద లెవరున్నారు? కొమ్మరాజుగా గా?

-శ్రీ నరసింగరాజు శ్రీ-

అన్నయ్యా! కళ్యాణపట్టణాధీశుండయిన వీరసోమేంద్రుని కూతును మల్లదేవుఁడు వివాహమైనందువలన వీరసోముని తనయుఁడు కొమ్మరాజుగారు చెల్లెలి పక్షము వహించి మల్లదేవునికిఁ దోడునీడయై యుండుట సమంజసమే కాని కొమ్మరాజుపుత్రుఁ డయిన యలరాజు మనకు బిడ్డ నిచ్చి కొన్న యల్లుఁడు. అట్టివాఁడు మామగారగు నీ పక్ష ముండవలెఁగదా? మన యింటికి వచ్చి “నా కెవరితో విరోధము లేదు. అందఱు సమానులే” యని బొల్లిపలుకులుపలుకుచు నేపదిదినములొయుండును గాని మిగిలిన కాల మంతయు బ్రహ్మనాయని తోడనే యుండుట మిగుల గర్హ్యముగా నున్నది.

-శ్రీ నలగామరాజు శ్రీ-

అప్పటికిని నే నొకటి రెండుసారు లంటిని. “మీ తాతగా రైన వీరసోముని తోడనే కళ్యాణ రాజ్యాధిపత్యము పోయి యున్నాడని యీ నెపులనే నివసించుచున్న తండ్రికొడుకులు మోరీర్వురును నిక్కడనే స్థిరముగా నుండరాదా” యని హెచ్చరించియే యున్నాను. అలరాజునకు నా మాటలు నచ్చలేదు. పిల్ల నిచ్చి కొన్నవాఁడ నయినను నా క తనిపై ననురాగము తగ్గుచున్నది. నా కంటె మల్లదేవుఁడు కావలసినవాఁడు గాఁబోలు.

-♦ నాయకురాలు ♦-

అతఁడు. గూడ మనకు శత్రుకొటిలోని వాఁడే.

-శ్రీ నలగామరాజు శ్రీ-

అవును.

(తెరపడును)

దృశ్యము 10

మండాదిలో మల్లదేవుని సభ.

బ్రహ్మనాయఁడు, మల్లదేవుఁడు, బాలచంద్రుఁడు, మాట్లాడుకొనుచుండురు.

-† మల్లదేవుఁడు †-

నాయుఁడు గారూ! మన మాచెర్లరాజ్య లక్ష్మీ యాఁడు దాని పెత్తనంబున నెట్లు వర్ధిల్లుచున్నదో!

—* బాలచంద్రుఁడు *—

ఎట్లు వర్ధిల్లునో చెప్పనేల? మూడుపూ లాఱు కాయలు “మగవానిచేతి బిడ్డ - ఆఁడు దాని చేతి యర్థము” నని పెద్దలనాలోచనముగఁ జెప్పిరా?

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

ఏమో యెట్లనగలము? మన మెంత రావలదని బ్రతిమాలినను వినక మనల విడనాడ నొల్ల క మనతోఁ వచ్చిన యీ నైష్ట్యవకుటుంబములు గాక, “జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ”

యను వాక్యము ప్రకారము జన్మభూమి యగు
మాచెర్ల నెడబాయ నొల్లని యా మిగిలిన కొలది
వైష్ణవకుటుంబములు మాత్ర ముత్కటంబు లయి
నకష్టంబులం బడి కొప్పుకొనుచుందురు.

• —* బాలచంద్రుడు *—

అనుమానింపఁ బనిలేదు. నిన్నటి యుద
యము మాచెర్లమండలములోని నిష్పక్షపాతబుద్ధు
లును ధర్మమార్గానుసారులును నగు శైవవ్రాహ్మ
ణులిరువురు మన యూరి మీఁదుగా శ్రీశైలము
నకుఁ బోవుచుండఁగా నాపి వారితో నేను చూడ్కొని
విషయంబులు రాఁబట్టితిని.

• —♦ మల్లదేవుడు ♦—

ఏమనిరి?

—† బాలచంద్రుడు †—

చెప్పనేల? శైవమత పితౄచము... ..

—♦ బ్రహ్మనాయకుడు ♦—

కుమారా! మహాత్ముల విషయమై నీవోప
మంబులు రానిచ్చుట పాపంబుల మతము
తగదు.

—♦ బాలచంద్రుడు ♦—

విరోధిమతభూతనాథుండు...

—* బ్రహ్మనాయకుడు *—

ఎంత విరోధుల మత మైనను నర్థగంభీర
మయ్య నిందాపోషకమైన స్తుతికిఁ బ్రోత్సాహింపరు.
అన్యమతద్వేషము మన బోంట్లకుఁ ద్యాజ్యము
వైష్ణవమత సూత్రము లెట్టివో శైవమతసూత్ర
ములు నట్టివే. రెండును సంభావ్యములే. “లోకో
భిన్నరుచిః” యను న్యాయము ననుసరించి మనకు
వైష్ణవమతము నచ్చినది. వారికి శైవమతాభిలాష
“మొంట” జీర్ణించినది. ఇవి దివ్యతేజోభాసనూ
నందైన యా విరాట్పురుషుని బొందుట కేర్పట
చిన మార్గాంతరములు గాని వేఱుగావు.

—‡ మల్లదేవుడు ‡—

బాలచంద్రా! నాగమ్మగారి పాలన మెట్లు
న్న దట?

*— బాలచంద్రుడు *—

నదాశివుండు రాష్ట్రంబున నెచ్చిటఁ జూచి
నను వికటాబ్జహాసం బొనర్చుచు వైష్ణవసంప్రదా
యప్రదేశంబుల నర్జనపాటవంబు గల తన పాదం
బుల నణఁగఁద్రొక్కుచుఁ బరిభవిల్లుచున్నఁ డట
మన మందందు నిర్మించిన వైష్ణవశాస్త్ర మంది
రంబు లన్నియుఁ బ్రమథగణమందిరంబు లై నవట
నాయకురాలు శైవసంఘసంస్థలు దేశమం దెల్ల
డల నింపి వాని కార్యనిర్వహణంబునకుఁ దన
యెఱుకగలిగి లోఁబడిన వారిని నియమించి తన
పలుకుబడిని గ్రహంబుగ నుచ్చస్థితికిఁ దేఁ దలంచి
నను నిప్పటికిని మిగిలియున్న వైష్ణవమతాదర్శుల
కష్టపరంపరలం జూచి జాలినొంది కొన్ని శైవసం
ఘములే యెదురు దిరిగి తండ్రిగారిని బ్రశంసించు
చుందు రట.

—‡ మల్లదేవుడు ‡—

కారణము?

—† బాలచంద్రుడు †—

తండ్రిగారు సర్వమతసహనము గలవారు
నాయకురా లన్యమతదూషణానందవిలాసిని.

—♦ బ్రహ్మనాయకుడు ♦—

విరోధిమతము లోని వారి కష్టంబులు
చూచి జాలినొందు నమబుద్ధులు శైవు లైనను
వైష్ణవు లైనను బ్రశంసాపాత్రులే అట్టి వారుం
డుట మనకు శుభసూచకము.

—‡ బాలచంద్రుడు ‡—

ఎట్లు?

—♦ బ్రహ్మనాయకుడు ♦—

గడువు గడవఁగానే యావశ్యకమని తోచు

నెడల వారియొక్క పలుకుబడిని గూడఁ బొంద
వచ్చును.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

నాయకురాలితో యుద్ధముఁ బ్రకటింప
వలసివచ్చునా యేమి?

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

గడు పతిక్రమించినను మన రాజ్యము
మఱల నివ్వనిచోఁ జేయునదియేమి?

—* బాలచంద్రుఁడు *—

ఆమె యిచ్చుటేల? ఆమెతోఁ జెప్పకయే
మన రాజ్యము మనము గ్రహింపవచ్చును. కా
దనినచో మన చేతులతీట మాన్పుకోవచ్చును.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

అది లెస్సగాదు. ఈ యవధి ముగియఁ
గానే మా రాజ్యమును మా కిమ్మని తగినవానిచే
రాయబార మంపుట సమంజసము. అనంతరము
నిరాకరించిన యెడల అయినను నంత
దూరము వచ్చునని నమ్మకము లేదు.

—* మల్లజేవుఁడు *—

ఏల నమ్మకములేదు! మా చెల్లి విడిచివచ్చి
నను మన కస్పృహస్పృహ పరోక్షముగా నేదియో
కిడు గావించుచున్న నాయకురాలి నెట్లు నమ్మ
కచ్చును!

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

(దూరమున జూచి) నాన్నగారూ! ఏమది
అన్నయ్య కన్నమదాను వెంట జనముతో నుడు
వులు గ్రక్కుచుఁ బరిభ్రమించుచేగొని హఠా
హఠి యిటు వచ్చుచున్నాడు.

—* కన్నమదాను *—

(ప్రవేశించి) పెద్దలకు నమస్కారములు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

ఏమిటి విషయము?

—* కన్నమదాను *—

నాన్నగారూ! ఏమని చెప్పదును నాయకు
రాలి దుండగములు!

—♦ మల్లజేవుఁడు ♦—

మఱల నేమి సంభవించినది?

—♦ కన్నమదాను ♦—

ఈ రాత్రి మండాది యరణ్యంబులం దుండు
చెంచులు సుమారు వందమంది యీటెలును స్మరి
యలును గొని యూరిబయట నున్న కొట్టమునకుం
బోయి యావుల బంధంబుల విడిపించుచుండిరి.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

పశుయజమానుం డగు లంకన్న లేడా?

—* కన్నమదాను *—

ఒడలు మఱనక కోడినిద్దురవోవు చున్న
లంకన్న చిహ్నుల లేచి పరిభ్రమించుచేగొని
గోవుల మధ్య దుమకు బెబ్బులి విధంబున భిల్లి
వ్రజంబులోనికిం గుప్పించి యెగసివారి నందఱు
వీక్షామాతృభయకంపితులం జేసి హస్తాలంకృతం
బైన పరిభ్రమంబుపోటుల కొక్క యటగడియ కోన
నిరువది మందిని బలిదీసి విజృంభించుచుండెను.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

సెబాస్ ల కన్నా!

—* కన్నమదాను *—

తమలోఁ బడిపోయిన వారిం జూచి భిల్లి
లుద్రీక్షమాత్సర్యులై లంకన్నను దాకిరి.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

మిగిలిన మీ రందఱు చేయుచుంటిరి?

—* కన్నమదాను *—

కొట్టములో నొక ప్రక్క నిద్రాపరవశుండ
నైన నన్న లేపక శత్రుధ్వంసన మను నీపండుగు
భోజనంబు దానొక్కడే భుజింపం దలంచి నిస్స
హాయుండై వారిం దాకి విక్రమోజ్జృంభితసంహ

రోన్నాదంబు నెత్తి కెక్క జేగజ్జ నురవడిం ద్రి
ప్పుచుఁ దనపైకి నించుకంతయు విరోధిశౌర్యర
సంబు చిగదఁక గడియఁగోన నేబదిమంది భిల్లుల
శోణితంబులఁ గ్రక్కించి కొంతసేపటికి మనయోధా
గ్రేసరుం డగు లంకన్న బడలిపోయెను.

-♦ మల్లదేవుడు ♦-

ఇ దంతయు నెవరు చూచుచుండిరి?

-శ కన్నమదాసు శ-

దొడ్డిగో నొకమూలఁ బండుకొని యున్న
మన పరిచారిక యొకతె చూచి భయంపడి మెదల
కుండి తమచాత నాతోఁ జెప్పినది.

-† బ్రహ్మనాయఁడు †-

దానూ! అనంతర మేమయినది?

-శ కన్నమదాసు శ-

(విచారముతో) ఏమయినది! మనవాఁడు
బడలుట చూచి హతావశిష్టు లగు వారందఱుఁ
జుట్టుముట్టి మన బిరుదుజెట్టిని నేల కొరిగించిరి
క్రిందఁ బడి “కన్నచూ! చచ్చితి” నని పెద్దపెట్టున
బొబ్బవెట్టి స్వర్గస్థుండయ్యెను.

అందఱు

నారాయణ! నారాయణ!

-శ బ్రహ్మనాయఁడు శ-

(దుఃఖ) ఆహా! ఎంతపనిజరిగినది! లంకన్నా!
నీ సంసారంబును సంతకు మించిన ప్రేమాస్పదుల
మైన మమ్మును విడనాడి పోయితివా!

నగుచుం గేరుచు నేడ్చుచుక వెకలియై
నారాయణుం గొల్చున
దృగవదృక్తుని మాది మా పసులమందక
దువ్వి ముద్గాడుచుక
బగలుక రాతిరి వానిసేవయె మహా
భాగ్యంబుగా నెంచి నీ
ఏగు ప్రాణంబును గూడ నిచ్చితి పహా!
ధన్యత్త! వీరాగ్రణీ!

-† మల్లదేవుడు †-

మన దిశములు ముంచివి గావు. విధిచేయి
దంబులఁ దప్పించ నేరితరము? ఔరా! ఎంతటి నాల్గు
గండు పడిపోయెను!

-* బాలచంద్రుడు *-

లంకన్నా! తో డెవ్వరిం గొనిపోక శత్రుసం
హారంబు ముదాకినీజలక్రీడల నీ వొక్కండవే య
నుభవించి కడను మమ్ము విడిచిపోయితివా! నీవు
చనిపోయినను బల్నాటి వీరపౌరుషంబునకుఁ గళం
కంబు రానియలేదు.

సతముం గంటను వత్తి గొంచుఁ బశురక్షాదీక్షఁ బాటించు నీ
చతురత్వంబు ప్రశంసనీయ మనువుల్ స్వామ్యర్థమర్పించి పో
యితి; స్వర్గంబునగూడఁ జాటదగునోయీ! నీవులంకన్న! యు
ద్ధతిఁ బల్నాటి తెనుంగు వీరుల సమిధైర్యవ్రతాపంబులక.

-* కన్నమదాసు *-

నే నంతట లేచి పోయి బిరాన హతావశి
ష్టుల నందఱు నాపరిఘంబున నిర్వీర్యులం జేసి వి
షయం బంతయు వారినుండి రాబట్టఁగా వారు
నాయకురాలిచేఁ బ్రేరేపింపబడి మన పసువులఁ దో
లుకొని పో వచ్చినట్లు తేలినది.

-శ బాలచంద్రుడు శ-

ఔరా! నాగత్తూ! ఎంత మాయావినివి!
ఆడుదాని పిఱికిచేష్టలఁ బో నిచ్చితివి గావు. పౌరు
షం బున్నయెడలఁ జెప్పి తలపడి భంగంబు నొం
దింపవలెఁ గాని యిట్టి గూఢకూఁగిరాలోచనము
లచేఁ బగఱ సాధింపఁజూచుట పల్నాటి గడ్డలో
బుట్టిన వీరులగు వారందఱకుఁ దలవంపులుగా
నున్నవి. పేనునకుఁ బెత్తనము వలె మంత్రిత్వంబు
వహించి యహారహము దుష్కార్యాచరణాందోళ
నంబున మునిఁగి తేలు నీకుఁ ద్వరతో బుద్ధిఁ
జెప్పింపవలెఁ గాని మిన్నకుండుట పాడిగాదు.

—♦ మల్లదేవుడు ♦—

నాయుడుగారూ! మన మెంత తన జోలికి
గాకున్నను శనివలె వేధించుచున్నదే. దుష్టులకు
నింకను దూరంబుగ నుండుట మే లనుకొందును.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

అవును. ఈగడు వతిక్రమించు వఱకు మన
మెట్లో తల దాచు కొనవలెను. శీశీలై లపాగింత
ములకుఁ బోయి యీ నాల్గుదినములు గడపు
కొనుట మంచిదని తోచుచున్నది. కానిండు
నాయకురాలి శాపము లింకను బండవలెను.

—♦ మల్లదేవుడు ♦—

నా దృష్టి గూడ శీశీలము వై పునకే పోవు
చున్నది.

—♦ బ్రహ్మనాయుడు ♦—

సరే. విచారింతుము

(తెరవడును)

దృశ్యము 11

ఒక గ్రామములో సభలో బ్రహ్మనాయుడు పన్యసించుట.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజ మహామేయం
నీతాపతిం రఘుకులాన్వయ రత్నదీపం
ఆజానుబాహు మరవిందశతాయతాక్షం
రామం నితాచరవివాశకరం నమామి.

నీయందే ప్రభవించు నెల్లజగముల్ నీయందే నిల్వంబడున్
నీయందే లయమొందుదుట్టతుదకున్ నిత్యంబునీవొక్కడే
మాయామేయజగద్విలక్షణ! తలంపన్ సాక్షిమాత్రుండవో
నీయాకారము విశ్వతోమఖము తండ్రి! దీనచింతామణి!

(ఆని ధ్యానమొనర్చి)

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

మహాశయలారా! బ్రాహ్మణాది మహాదసు
లారా! నారాయణస్వరూప మయిన యీ మహా
సభకు నిమస్కారములు. అమాత్యపీఠంబున నుండి
పల్నాటిరాజ్యం జంతయు గుప్పిటఁ బెట్టుకొని నిగు

పమానరాజ్యతంత్రనిర్వహణకళా నైపుణ్యంబున
సంకల్పమాత్రీసఫలీక్ష్మతసర్వకార్యయ్యి విజృం
భించు నాగమ్మగారి చేతిక్రిందఁ బడలేక పశుహర
ణప్రయత్నానంతరమా మండాది నుండి కటుం
బము లన్నియు తేవదీసికొని వచ్చి యీ ప్రాం
తంబుల వీరమేడసి యందు నివాస మేర్పఱచుకొని
సంవత్సరంబు దాటిపోయెనను నిమ్మజాత్యుద్ధరణ
ప్రచారము గావించుటలో నితర గ్రామములకు
వలె మీ యూరికిఁ జూసారులు వచ్చి బోధిం
చుట తటస్థపడలేదు. తమింతురుగాక. భార్యాపు
త్రాదులతో సఁసారం బొనర్చు మన బోంట్ల కం
దఱకు విషయలోలత్వ మనివార్యముగాఁ గన్పడి
నని దినమన కొక్క గంటయైనను భగవత్సేవాప
రాయణులమగుట యావశ్యక మని నొక్క వక్తా
ణించుచున్నాను. భగవత్సేవ రెండు విధములు కొం
దఱు మానవులు ప్రపంచరీతికి విలక్షణుడై విరా
జ్జిల్లు నట్టి యీ పరిమాత్ముని మానసికంబుగాఁ
గాని పూజావిధానాదులచేఁ గాని సేవించుచున్నా
రు. మఱికొందఱు పరమాత్మస్వరూపం బంతటను
నిండియున్న యీ ప్రపంచమే యా దివ్యమంగళ
విగ్రహముగాఁ దలఁచి వేషధంబుల సేవ లొనర్చు
చున్నారు. ప్రజాసేవయును భగవత్సేవయే. ప్రజా
సేవకు లగు వారందఱు నిమ్మజాత్యుద్ధరణము
పరిమధర్మము. ఈ పంచమోద్ధరణమొ వక్తావ్రమా
ధగ్మావలంబనమునకు వినాశకేతు. వని తలఁచుట
కేవల మజ్ఞానజనిత మని తమలోని ప్రజ్ఞులగు
వారికిఁ దెలియనిది కాదు. బాహ్యరూపము ల
కంతగాఁ బ్రామాఖ్య మీయక - నిష్కాశ్రయధర్మ
బుల సూత్రించిన విఖ్యాతులగు నా మహావ
భవుల హృదయ మేమో గ్రహించి మనము
ప్రవర్తించుటన్యాయము. బ్రాహ్మణకు టుంబడు లో

జన్మించిన మాత్రముననే మానవుని కగ్రీతాంబూ
 లమిచ్చుటయు మనమందఱముఁ గలిసి కల్పించిన
 నైచ్యంబునం బడి కొట్టుకొనుచుండు మాలమూది
 గల కుటుంబములలోఁ బుట్టు వానికి నికృష్టతారో
 పణంబు గావించుటయు మన బుద్ధి మాంద్యంబు
 నకు నిదర్శనము లని తమకు నివేదించు కొను
 చున్నాను. పరమపవిత్రు లందఱలోను గలరు.
 మోక్షమార్గంబునం బోవు నాధ్యాత్మికదృష్టి గల
 జ్ఞానికి . సర్వమానవసమానతాసాహాదరత్వము
 లు పాదద్వయంబుగా గ్రహింపవలె నని మనవి
 సేయుచున్నాను. అంత మాత్రముచేత నీబాహ్య
 వర్ణభేదములు సూపునూపవలె నని నా యాశ
 యము కాదు. అట్టి కట్లుబాట్లు ప్రపంచ పరిస్థితుల
 కావశ్యకములని నే నొప్పుకొనుచున్నాను. మగ
 వర్ణాశ్రమధర్మావలంబనము పరుల కెంతమాత్రము
 కష్టకాఠి కాఁగూడదనియే నా ప్రార్థనము. విశ్వ
 విశ్వంభరాదేవికి శిరోభాగంబై విమలకీర్తి ప్రతాపు
 లగు హరిశ్చంద్ర దశరథ శ్రీరామచంద్రాది మహా
 రాజపుంగవులయు బుద్ధ మహాత్ములయు సేవా
 భాగ్యంబులం గొని నిఖిలైశ్వర్యపరంపరలకు మాతృ
 పీఠంబై యలరారిన మన భరతఖండంబున దేశ
 జననీహృదయశల్యాయమానమై యున్న యీ
 యగటరాని తనమును నిర్మూలం బొనర్చి మానవ
 సమానతా ధర్మంబు దేశమం దంతటను బ్రతిష్ఠిం
 పవలె నని మిమ్ముల వేడుచున్నాను. ఆనాఁడే
 కారణంబుచేఁ బంచముల సస్పృశ్యులుగాఁ బెద్దలు
 పరిగణించినను — ఆ సూత్రబంధంబుల నేడు
 త్రెంపి సర్వమానవసమానతాసాభాత్రంబులు
 ప్రకటింప వలసిన తరుణము వచ్చినది. మనమెల్లు
 వుట్టితిమోవారుచున్న జన్మించినాడు మనలఁ గనిన
 స్వమమనతల్లులెట్టిగర్భవేదనలం బడిరో యట్లే వారి

తల్లులునుఁ బ్రసవబాధ లనుభవించి వారిం గనిరి.
 వారి నేమి చెప్పిన గోసికొని రాలేదు. మన శరీ
 రంబున నెట్టి చీము రక్తములు గలవో పంచముల
 శరీరంబులఁ గూడ వట్టివే కలవు. మనకు వలెనే
 రోషాభిమానాదిగుణంబులు వారికిని గలవు. మన
 మందఱము జగజ్జీగీయమాన యగు నీ భరతమాత
 గన్న బిడ్డలము. సోదరవాత్సల్యంబు పూని పర
 స్పరము ప్రేమించుకొనుచు దేశమాత యొసంగిన
 నిఖిలవస్తుభోగంబుల పట్ల హైందవజాతి కంతటికి
 సమానమైన హక్కులుంచుకొని లోకకల్యాణము
 నకుఁ దోడ్పడవలెఁ గాని దేశశరీరంబునందలి య
 వయనంబులలో నొక యవయవమైన పంచమకు
 లంబు లోని వారిని గ్రామబాహ్యులుగా నొనర్చి
 దూరస్థులంజేయు నైచ్యంబునకుం బాల్పడుట పాడి
 గాదు. ఒక్క తల్లికడుపున బుట్టిన సోదరుల న
 స్పృశ్యులుగా భావించి యూరిబైట దురవస్థలం
 దుంచుట చూచి మీహృదయం బేల కరగకు
 న్నది.? భూతస్మృతిలో మానవు లుత్తమజాతి
 గాఁ బరిగణింపఁబడుచుండఁ బంచములగు మీ
 సోదరులను బశుపక్ష్యాదుల కంటె నీచతరంబుగఁ
 జూచుట యెంత యవమానకరమో యిండుక
 యోచించిన బోధపడును. తోడి మానవుల
 యార్థికాదిదుస్థితుల నిర్మూలించుటకై చేదోడువా
 దోడుగా నుండుటకు మాటుగా సోదరుల నంటి
 నను మడిగట్టుకొన్నప్పుడు వారిని జూచినను మహా
 దోషముగా నెంచిన యీ బ్రాహ్మణపండితజాతి
 వారు దేశమాతృహృదయోద్వేగకరు లని చెప్పిన
 చో నది సత్యమున కెంతమాత్రము దూరముగాదు.
 వినయాదిసద్గుణసముపేతులగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులే
 నోట వచిపరాని యిట్టి పరవీడనముఁ గావించు
 చుండఁ దదితరుల మాటఁ జెప్పనేల? యధార్థ

మాలోచించిన యెడల బ్రాహ్మణుల కంటె నితర జాతులే పంచమాలయెడఁ గొంతవఱకుఁ గృపాస్పృ భావులై యున్నారని చెప్పటతిశయోక్తి గాదు. హైందవసంఘశరీరము నాశించిన నంజురోగమనందగు నీ యస్పృశ్యతకుఁ గారణము పంచమకులజు లొఁదచ్చి పశుహింస, యపశుభ్రత మొదలగు నవియే కాని వేటొక్కటి కేదని చెప్పదురు. నే నిప్పు డనరాదు గాని మునుపు కొంతకాలము క్రిందటి నఱకు సత్యము, శౌచము మొదలగు సద్గుణములు గలిగిన బ్రాహ్మణపుంగవులే యనుదినము మాంసభోజనముఁ గావించుచుండి రని మన పురాణములు ఘోషించుచున్నవి. దీనిని బట్టి మాంసభోజనము మంచి దని నేను సమర్థించుట లేదు. కాని బ్రాహ్మణులు లోనగు వారు పంచములతోఁ గలిసి మెలసి యుండి నీతిబోధఁ గావించి యా దురాచారముల నెట్టులైన మాన్పింప వలెఁ గాని పారి నస్పృశ్యులుగా భావించు మహాపాతకంబున కొడిగట్టుట పాడి గాదు. ఆర్థికవిషయంబులచే నేమి లుతరవిషయంబులచే నేమి యీ పంచమజాతివారందఱును బై జాతులపై నాధారపడియున్నారు. స్వాతంత్ర్యవిరహితులై యిట్టి నీచతమ పారతంత్ర్యం బనుభవించు సోదగులయెడ నణుమాత్రం బైన కరుణా హృదయంబు చూపని యీ భారతీయులు పాపము పెండఁగానే కొన్ని వందలసంవత్సరంబుల కైనను స్వాతంత్ర్యదూరులై యవాప్యంబైన పారతంత్ర్యమును బొనినతనమున ననుభవింపకపోరు. సర్వదయామయుండైన భగవంతుం డిది చూడక పోడు. మఱియుఁ బంచములతో నిచ్చిపుచ్చుకొను బాంధవ్యంబును గలిగించుకొనుఁ డని కాని పక్షిభోజనంబులఁ గావింపుఁ డని కాని నేను మిమ్ముల

నుద్బోధించుట లేదు. మీరు పశుపక్ష్యాదుల నెట్లు చూచెదరో యీ దీనుల నంతమాత్రీ మైన జూడఁడు. వారెల్లసంతుష్టులు. అంతమాత్రీము చేతనే వారందఱ మెక్కుదురు. ఓ మహాజనులారా! ఇకనైనను ధర్మపక్షాభిమానులై తాతిగుండెల నైనను గరిగింపఁగల మాలమాదీగల యార్థికాదిదురవస్థలం జూచి కంటఁ దడివెట్టి -- ఆదీనులను - ఆదిక్కులేని పక్షులను - దయాహృదయంబునం జూచి యస్పృశ్యతాధానమహాపాతకంబునం బడక సమీక్షింపఁ జేసికొని విద్యాబోధ గావించి మీ యంత వారినిగాఁ జేసి యాకటి మంటలతో నెరియఁచున్న యా కృశించుకడుపుల కింత యన్నము నచ్చు మార్గంబులఁ బరిశోధించి దయాసత్యాదినద్గుణసంపుటికరణ మైన మీ బ్రాహ్మణత్వమును సార్థకపఱచుకొనవలె నని ప్రార్థించుచు విరమించుచున్నాను.

(తెరపడును)

దృశ్యము 12

బాలచండ్రుఁడు ప్రవేశము.

—రీ బాలచండ్రుఁడు రీ—

గడువేడేండ్లు ముగించినన్ మఱల నా
గాంబాజ్జయా రాజ్యమం
దడుగుం బెట్టు నిమిత్తమై? దురవగా
హం బిడ్డి నాబోంట్ల కా
పడుచుం జోదును రాయబారమునకై
పంపించిరే కాని యీ
పాడిమాటల్ ఫలియించునా యలుక ని
ప్పుల్ గాక గుర్జాలలోక.

రాయబారి యెన్నిక చక్కగా చున్నది.

కాని వారు రాజ్యమిచ్చుట మాత్రీము సంశయాస్పదము. ఈ సంశయమే స్థిరపడునెడలఁ దండ్రుగారీ ప్రాంతములఁ గావించు పంచ మోద్ధరణోపన్యా

దృశ్యము 13

నలగామరాజు సభ.

నాయకురాలు — నరసింగరాజు — నలగామరాజు
మాట్లాడుచుందురు.

—* నలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! మీరు వినలేదు కాబోలు
నింతకు ముందే వీధిమేడపి నుండి రాయబారము
వచ్చివది.

—* నాయకురాలు *—

వచ్చిన దెవరు?

—♦ నరసింగరాజు ♦—

అల్లుడయిన యలరాజు మామగారితో
సంప్రతించుటకు వచ్చినాడు. నాలుగైదు సంవ
త్సరముల నుండి యీ చాయలకు రాకున్నను —
మంచికి జెడ్డకు బ్రహ్మనాయని మల్లదేవుని వెనుక
వేసికొని వాదించు నట్టి జామాత యేదియో మన
సులో మూట గట్టుకొని శ్వశ్రుగృహమునకు నేడు
వేంచేసి యున్నాడు.

—* నాయకురాలు *—

ఏమి విశేషములు?

—♦ నలగామరాజు ♦—

ఇప్పుడు సభకు వచ్చి తెలియబడుచు నని
తోచుచున్నది.

*— నాయకురాలు *—

విషయ మేమో గ్రహింపలేదా — నర
సింగరాజుగారూ?

—♦ నరసింగరాజు ♦—

మాట — మాట — వచ్చి వారి గడు
వేడేండ్లు నీ పుష్కల శుద్ధ దశమితోనే చెల్లిపోయిన
నని చెప్పినాడు.

♦— నాయకురాలు ♦—

వాస్తవమే.

సములు రాజకీయోపన్యాసములు నూరకపోవునవి
కావు. ఈ విషయంబులలో గన్నమదాసు నేకరిం
చిన సాక్ష్యపుఁగాగితములు తండ్రిగారికి వే వితం
బుల సాయం బొసరించిన నని చెప్పవచ్చును.
నాయకురాలు మా పట్లఁ గాని యితరుల పట్లఁగాని
మత మను. పేరుతోఁ గాని యెన్ని దౌష్ట్యంబు
లొసరించినదో యూహార రహస్యముగా సచా
రణ గావించి వారు వారు చెప్పిన విశ్వాసపాత్రము
లగు విషయములు కాగితములపై జేనావుతోఁ
గూడఁ దీసికొని యీ సాక్ష్యపత్రసంపుటం బొస
రించిన కన్నమదాసు ప్రశంసాపాత్రుఁడు. అలరాజు
సాక్ష్యపుఁ గాగితములఁ గూడఁ దీసికొని పోవుట
మొదటఁ గొందఱకు నచ్చలేదు. అతఁడు ముందు
శాంతముగాఁ బ్రసంగించి చూచి రాజ్యప్రదా
నంబునకు వా రొప్పుకొన్నయెడల నా పత్రంబుల
బయటికిఁ దీయఁడు. మాచెల్ల రాజ్య మెంతమా
త్రము నేయమని స్పష్టముగా వారు చెప్పినదో
నా మహాసభలోనే పెద్ద లందఱు విచుచుండ
నాయకురాలి దుండగము లన్ని గు బయలు వెట్టి
యట్టి కుటిలచిత్తను మంత్రిజిగాఁ జేసికొనుట
సంభావ్యము గాదని నలగామరాజునకు మన
స్సున కెక్కించి యామె మాటలు విని రాజ్యం
బొసంగకుండుట సమంజసము గాదని నచ్చు
జెప్పుచు. అప్పటికిని రాజు విననియెడల గురిజాల
మొదలగు ప్రదేశంబుల నుపన్యాసపరంపరలఁ
గావించి నాయకురాలిపై నసూయఁ గల్గించి
ప్రజలు మనకుసుముఖులుగా నుండునట్లు చేయుచు.
అందుఁ దప్పేమున్నది! (ఆలోచించి) మొత్తము
మీద నాకుఁ జూడ భవిష్యత్కాలగగనము ఘోర
విషయాంధకారమయంబు గానే యున్నది. చెన్న
కేశవుం డేమి చేయునో తెలియదు.

(నిష్క్రమించును.)

—శ్రీ నలగామరాజు శ్రీ—
దీనినిబట్టి సర్వము తేటతెల్లముగదా.

—♦ నాయకురాలు ♦—
అవును. మఱల మాచర్ల రాజ్యము తమ
కీమ్మనుటకే యీ రాయబారము.

—శ్రీ నరసింగరాజు శ్రీ—
మఱి మీ యుద్దేశ్యమేమి?

—శ్రీ నాయకురాలు శ్రీ—
ఒకరి యుద్దేశ్యములతోఁ బనిలేదు. శైవ
మతోద్ధరణము — ననఁగా — దేశోద్ధరణము
గావింప బద్ధకంకణులమై యీ యేడేండ్ల నుండి
ప్రజాబోధము గావించి యహరహము సలిపిన
కృషి యంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీరుగాఁ
జేయఁదలఁచిన యెడల వారి మాచర్ల రాజ్యము
వారికి మఱల నీయవచ్చును. కాని యిప్పు డాలో
చింపవలసిన మహావిషయమిది. ఎన్ని కడగండ్లఁ
బడియైనను సర్వస్వము దేశోద్ధరణము నిమిత్తము
త్యాగ మొనర్చియైనను నీ శైవమతోద్యమమును
సర్వవిధములఁ గొనసాగించుట కీర్తికాములగు రా
జన్యుల కవసంబనీయ మగునా? కాదా? చెప్పుడు.
అయినను మే మీ విషయ మీనటకే చర్చించి
తిమి. మీ యన్నగారు తుద కైనను నా యూ
హతో నేకీభవించినందులకు సంతోషము.

—* నరసింగరాజు *—
లెస్సగా నాలోచించితిరి.

సేవకుడు

(ప్రవేశించి) అయ్యా! దండాలు అలరా
జుగా రొస్తున్నారు.

—♦ నలగామరాజు ♦—
మంచిది.

(నరసింగరాజు నాయకురాలు నెదురు వోవుదురు.)

—♦ నాయకురాలు ♦—
అలరాజుగారికి నా యభివాదనములు.

—♦ అలరాజు ♦—
పెద్దలకు నమస్కారములు.

(రాజున కెదురుగాఁ గోయి)
గురిజాల సింహాసనాధ్యక్షులకు వందనములు.

—* నలగామరాజు *—
(చిలునవ్వుతో) కూర్చుండుము.

—† నాయకురాలు †—
రండు. ఈవీరం బధిష్ఠింపుడు.

—† అలరాజు †—
(కూర్చుండును)

—శ్రీ నాయకురాలు శ్రీ—
(కొంచెమాఁగి) సకటుంబపరివారులగు మ
ల్లదేవులకు క్షేమమా?

—* అలరాజు *—
చిత్తము. క్షేమముగా నున్నారు.

—* నాయకురాలు *—
బ్రహ్మనాయనికిని నాతనికుటుంబమునకును
సౌఖ్యమే? మీ తండ్రిగారు సుఖులే?

—† అలరాజు †—
అందఱు దై వానుగ్రహంబున సుఖులై యు
న్నారు. నాయఁడుగారు, మల్లదేవులు మొదలగు
వారందఱును బేరు పేరు వరుసల మిమ్ముల నడిగి
నట్లు చెప్ప మనినారు.

—† నలగామరాజు †—
అలరాజూ! అక్కడి విశేషంబులు చెప్పుము.

—శ్రీ అలరాజు శ్రీ—
విశేషంబు లేమున్నవి! ఎవ్వ రెన్ని కష్ట
పరంపరలం గూర్చుచు నలజడి వెట్టుచున్నను నట
చేత నెట్లో ప్రాణంబులు దాచుకొనుచుఁ దొలు
కాటు మబ్బు చినుకులకై వేచు చాతకంబుల
రీతి మీ సోదకులు స్వరాజ్య సిద్ధికై యువ్విష్ట

దుచున్నారు.

నలగామరాజు

జగద్రక్షకుం డగు నా మహేశ్వరుడే
యెవ్వరి కే కష్టములం గూర్చినను. అయినను
వా రెట్టి యిడుమలం బడిరో గురిజాల కేమియుఁ
దెలియదు. . .

అలరాజు

• సింహాసనాధ్యక్షు లెన్నఁడో కాని ప్రజా
సంఘంబుల లోనికి రా వీలుపడదు. నిరంతరము
గడ్డపై నుండి పరోక్షజ్ఞానేంబున బరిపాలనంబు
సేయవలసి వచ్చు ప్రభువుల కివి చెవింబడుట
కంతగా నవకాశముండదా గదా.

• నరసింగరాజు

వా రక్కడ స్థిరనివాస మేర్పఱచు కొన్నట్టు
లేనా, అలరాజూ?

నాయకురాలు

ఆంధ్రాంతియే.

అలరాజు

మామగార్లకు నమస్కారము లొనర్చి నా
యీ చెప్పమాట లాలకింపవలెనని వేడు
చున్నాను. ఆ నాఁడు మీరు కోడిపందెం బూకటి
పైట్టి నిష్కల్మష హృదయు లగు బ్రహ్మనాదుల
నోడించిన వెనుక వారు నిత్యసత్యవ్రతానుష్ఠాను
లగుటచే నాడిన మాట దప్పక సత్యమును బరి
పాలించుటకై యడవుల పాలయి పోయి యిండు
కేనియు సమయభంగంబు గావింపక యోర్పనెడి
నావపై నెక్కి కష్టసముద్రంబు దాటుచు నీ
పుష్కళుద్ధ దశమితో నేడేండ్ల గడువుఁ బూర్తి
గొవించినారు. అటుటిల ప్రవర్తనలును మాననీయు
లు నగు మల్లదేవుఁడును, బ్రహ్మ నాయఁడును
గడువు దాటిపోయినను గురిజాల లోని తమ
యొక్కయు ముఖ్యముగా నాగమ్మగారి

యొక్కయు నాజ్ఞ లేనిది మాచెల్లం బ్రవేశించుట
పాడి గాదని తలంచి మీయనుజ్ఞ గైకొని గమ్మని
రాయబారిగా పంపినారు. రెండు నక్షంబుల
కును గావలసిన వాడ నగుటచే నా మాటలకుఁ
గొంత విలువ గలదని ను నవి శృణీకరింపఁబడ
వనియు విశ్వసించుచున్నాను. ఖట్టకారు వీరులం
దఱు గడువుఁ బూర్తి గావించిన వెంటనే మాచెల్లం
బ్రవేశించుటయే పాడి యని యెంత నొక్కి వక్కా
ణించినను దమ సోదరుఁడు పెనమల్లదేవుఁడును
సన్మణిచూర్తి యయిన సత్త్వస్వరూపుం
డగు బ్రహ్మనాయఁడును వారిని మందలించి
తమ కరుణకుఁ బాత్రులై పరస్పరస్నే
హం బలవఱచుకొని యుభయపక్షామోదకరంబు
గా నుండు నట్లు రాజ్యంబులో నమగువెట్టఁ దలచి
నారు అట్లు సిద్ధాంతీకరించుటకుఁ గారణము బ
లహీనత గాదని యెల్లరకుఁ దెలియును. ఇంతకు
ము న్నేన్నియుద్ధంబులలో బ్రహ్మనాయఁడు ధను
రాద్యాయుధంబులు గొని నిరవధికపరాక్రమం
బున జిచ్చఱపిడుగై శత్రుసంహారంబొనర్చి వీరాధి
వీరుం డని విఖ్యాతి వడసి నానారాష్ట్రయోధనరు
లందఱకుఁ బ్రక్కలో బల్లెమై యెల్లు దిగంతరంబుల
యశశ్చంద్రికల వెదజల్లి యుండెనో తమ రెఱుం
గనిది గాదు. అట్టి మహాసత్త్వసంపన్నుఁ డగు
బ్రహ్మనాయఁడు తన సన్మణంబుల కన్నిటికి వన్నె
దెచ్చునట్టి యమితవినయంబున స్నేహహస్తంబు
చావుచు మంచిమీఁదఁ గార్యానుకూల్యంబునకై
యెదురు చూచుచున్నాఁడు. విధివశంబున బా
హిరంబుగాఁ బల్నాటి రాజ్యంబు రెండు చీలిక
లైనను నాంతరంగికంబుగ రెండు రాజ్యంబులు
నొక్కటియే యని శత్రువులు దలంచునంతటి యై
కమత్యంబునకు దోహదంబులు గావింపవలసినదని

తమతో మనవి జేయ మని నన్నంపినారు. నా రంపిన యీ సందేశంబులోని యుత్కృష్టతఁగూర్చి యుక్తాయుక్తజ్ఞు లగు తమ రనుమానింప దని నా మనస్సాక్షి నా కభయ మిచ్చుచున్నను రెండు దెగల వారికిని బాంధవుండను గాన నా సందేశంబు రిత్తపటచవల దని భేలతనంబున మఱొక్క మాటు ప్రార్థించుచున్నాను. (కూర్చుండును)

—* నలరామరాజు *—

(నాయకురాలి వంకఁ జూచును.)

—* నాయకురాలు *—

(లేచి) సందేశహరు లగు నలరాజుగారికి గురిజాల ప్రభువుల పక్షంబున బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాను. అశేషపరాక్రమోపేతుం డగు నలు గురాజు దాటు వఱకు నీ పల్నాటిరాజ్యం బొక్కటిగ నుండి శత్రుకోటిని గన్నెత్తనీయకుండెను. బ్రహ్మనాయఁడు మా యోషాయంబుల వలన శైవ మతాభిమాని యయిన మల్లదేవునికి నైష్ఠవమత బోధ గావించి యాతని కని మాచెర్లభాగంబు బలాత్కారంబున నూడఁబెట్టికొని వెడలిసప్పటి నుండియు మాకును మా ప్రజాసంఘంబులకును మితి లేని విచారంబు గలిగియుండుటవలన నెట్లయినను మఱల రాజ్యంబు నొక్కటిగానే యుంచి పాలించిన యెడలఁ బూర్వపుఁ గీర్తి నిలువఁ బెట్ట వచ్చునని తలంచితిమి. ఇట్లుస్థిరాభిప్రాయమునకు వచ్చుటకు శైవమతోద్ధరణము నందలి యభిమానము గూడ నొక కారణమని గ్రహింపవచ్చును. మాచెర్లరాజ్యంబు వారేలు చుండు సంతకాలము నైష్ఠవాదర్శంబుల యల జడికి మన శైవమతం బెంతటి చిక్కులు వడెనో శైవమతాభిమాను లగు తమకును దెలిమినిది కాదు. ఇప్పుడు మఱల మాచెర్లరాజ్య మిప్పించు

టకై శైవమతస్థు లగు మీరే వేంచేయుట చూడ నిజముగా నేత్రకఠోరముగా నున్నది. ఈ గురిజాల సింహాసనాధిపతులు శైవమతప్రాబల్య మను దేశోద్ధరణము కొఱకు దీక్షాకంఠబద్ధులై యిది వఱకుఁ గలిగిన రాజ్యవిభాగమునకు వగ చుచు నొక ముందొక సూదిమోపు నేల నైనను నా మతభ్రష్టుల కీయఁ దలంప లేదని నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను. మా యనుజ్ఞ లేకుండా మాచెర్లం బ్రవేశించుటఁ సంభావ్యము గాదని పారెంచుట మిగులఁ బ్రశంసార్హ మని యభినందించుచు నిట్టి ప్రతికూల ప్రత్యుత్తర మివ్వవలసి వచ్చినందులకు విక్కిలి విచారించుచున్నాను.

—* అలరాజు *—

గురిజాల రాజన్యులను మఱొక్కమాటు వినయపూర్వకముగఁ బ్రార్థించుచున్నాను. సమగ్ర యుద్ధకౌశలంబున సందేహేసిన చేతులనందగు నట్టి యా నైపు వీరులందఱు వినములై మీ కరుణాకటాక్షములకై యట్లు వేచియుండ నా మహామహాల నిట్లు చిన్నచూపుఁ జూచుట తమకు న్యాయము కాదేమో యని సందేహించుచున్నాను. సమానబలశౌర్యంబులు గల వీరు లిట్లు మీ స్నేహసుగంధంబు నాఘ్రాణించి యభివృద్ధిఁ గోరుచుండ — సిరి రామోకా లొడ్డుట ప్రాజ్ఞుల యెత్తుగాదు. వారై నను దమకు న్యాయముగా నీవఱకుఁ బాలించుచుండు రాజ్యంబే మఱల నిమ్మనుచున్నారు గాని వేఱుగాదు. నాది మతప్రచారమును గూర్చి మన మేవగించుట తగనిపని. నే నెంత శైవమతాభిమాని నైనను న్యాయమెద్దియో యది నిరూపింపవలయుఁ గాని తదితరంబునకు నా హృదయం బంగీకరించుట లేదు. మాచెర్లలో వారుండునంత కాలము శైవ

మతంబు చిక్కులు వడిన దని నాగమ్మగారు సెల విచ్చుచున్నారు. కాని యీ యేడేండ్ల నుండియు నైష్ఠవుల యవస్థ యెట్లుండెనా యని వారును దిగు లొందుచున్నారు. ఇట్టి యావేగ మధికార వ్యత్యయముచే జరస్పరముగా నుండును. బుద్ధి మతులగు నాగమ్మగారికి నే జెప్పగలవాడను గాను.

—శ్రీ నాయకురాలు శ్రీ—

ఈ యేడేండ్ల నుండియు నైష్ఠవులయెడ సతికఠినముగాఁ బ్రవర్తించినామని వారితోఁ జెప్ప వచ్చును. అట్లు ప్రవర్తించ వలసినదే. కుటిలబుద్ధులకు మతాభిమాన ముండదు గాని మా బోంట్ల కది యుగ్గుఁబోలతోఁ బెట్టినది.

—♦ అలర్రాజు ♦—

మతాభిమానమునకును మతమౌఢ్యమున కును గల తారతమ్యమును నాగమ్మగారు గ్రహిం పవలెను. మతమౌఢ్యము లేని వారికిఁ బరమత సహన ముండును. పరమతసహనమే స్వమతమున కును సభివృద్ధికారణము.

—శ్రీ నరసింగ రాజు శ్రీ—

ఎంత కా దనినను నెవరి కున్న మత మౌఢ్యము వారి కున్నది గాని లేకపోలేదు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఉండిన నేమి లేకున్న నేమి? ఆ విషయము తఱచు తెందులకు? వారికి రాజ్యంబుతో బాలా రంగమని మాత్రము నొక్కి చెప్పవచ్చును.

—† అలర్రాజు †—

మాచెర్ల రాజ్యంబు మఱల నా మహా సుహృదులకుఁ బ్రసాదించుటకు మీరేల సందే హంపఁ గలరో నాకు గోచరించుట లేదు. నాగమ్మ గారు దూర నూలోచింపవలె నని కోరుచున్నాను.

—† నాయకురాలు †—

కడుదూర నూలోచించియే రాజ్యభాగము లేదని చెప్పచున్నాను. .

—† అలర్రాజు †—

నిశ్చయమేనా?

—* నరసింగ రాజు *—

సందేహించుటేలకో?

—శ్రీ నాయకురాలు శ్రీ—

అలర్రాజుగా రన్యమతస్తులను మహామహు లని సమ్యకసంపన్నులని వేనోళ్ల బట్టువలె బాగ ఁట నింద్యము.

—* అలర్రాజు *—

గిల్లి జగడమునకు రావలదు. చిన్న పెద్ద లను తారతమ్యంబు గ్రహించుట పాడి యగును. ఓర్పునకు మితిగలదు. నేనెంత సహనము వహించు చున్నను నిట్లు నిరాదరణపూర్వకముగఁ బలుకుట నాగమ్మగారికి దగదు.

—* నాయకురాలు *—

సహనముఁ జూపింపక మీగందఱుఁ జేయు నది యేమో తెలియదు.

—శ్రీ అలర్రాజు శ్రీ—

ఓహో! మా సహనమునాగమ్మగారి కపహాస్య మయినది కాఁబోలు. జలధిలో నిమిషియున్న బడ బాగ్ని వలె మా శాంతంబున బరాక్రమోద్రేకము సమ్మిలితమై యున్నదని నాయకురాలికి శిఘ్రంబున బరిస్ఫుట మగుఁ గాక.

మాచెర్ల రాజ్యం బవలీల గ్రహింప సమర్థు లయ్యును నటుపోక ముందుగా మీ యనుష్ఠా గోరునట్టి వారి సుగుణసంపద యెంత శ్లాఘాపాత్ర మో మీకు గోచరింపక పోవుట విచారకరము. రాజుగారు గూడ నిట్టి వక్రీపద్ధతికి ననుకూలించు చుండుట చూడ వింతగా నున్నది. ఎవరి నండ

పల్నాటిపాఠశాల.

చూచికొని గురిజాల యీ బింకంబులు చూపుచు
న్నదో గోచరింపదు. బ్రహ్మనాయని కమాదుం
డగు బాలచంద్రుండు మొదలగు వీరులు కలకు
గుండియలతో యుద్ధభూమిం దుమికి హస్తాంత
కరవాలంబుల యుల్లిపించి మీ సేనల నన్నింటిని
నుగ్గునూచం బొనర్చు నప్పుడు గాని నా మాటలు
దుబింపవు. ఆ నాయ శ్రీకృష్ణుం డెంత సంధిని
గూర్చి నొక్క వక్కాణించినను విషక చెడిపోయిన
దుర్యోధనుని దురహంకారఫలమును నాగమ్మగారు
జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనవలసి యున్నది. (రాజంజూచి)
నే నంటి నని కోపంబు రాసీక చివరకు బాలచం
దుని చెలికాండ్రలో నొక్కనితో నైనను యుద్ధ
భూమిం బోరునట్టి వీరాగ్రేసరుని మీ పక్షంబున
జూపింపుడు. నాయకు రాలందురా? అది నట్టి
కల్లి. ఆడు దానిని జంపుట సాడిగా దని తారు సం
దేహింపని యెడల మహావాయువు ముందు దూది
తుంపురుల వలె బాలచంద్రాదుల యెదుట నీమె
శౌర్యధైర్యపరాక్రమంబులు నిమేషంబున బంచ
బంగాళమై పోవును గాని నేటొండుగలదా? ఆమె
మోహము కృత్రిమోపాయంబులకు బుట్టినిల్లు. మంచి
యఃలోచన లామె కొంటవు. ఇట్టి నిరుపమానవ
క్రోపాయధురీణును మంత్రిణిగా జేసి తమ బోటి
వారు న్యాయపథంబును విడనాడుట నమంజసమా
యని సందేహించుచున్నాను. ఎట్టి కుటిలోపా
యంబులు వహించి బ్రహ్మనాదుల యెడ నెప్పుడే
విధంబుగా నీబిడ ప్రవర్తించెనో లిఖితరూపక మైన
సాక్ష్యంబు జూపగలను. మొట్టమొదట మా చెల్లె
కుందు వారుండునప్పుడే గురిజాల వర్తకు లని
రు వెట్టి రాజభవనంబున జేయించిన దోపిడి
గూర్చియు మొన్న మొన్న భిల్లులం బంపి వారి
శిశువుల దోపించు ప్రయత్నంబుల గూర్చియు

నీమెపై దగినంత నేరము మోపగల బలమొన
సాక్ష్యము లున్నవి. అనన్నియు దమరు చిత్తగింప
వలె నని కోరునున్నాను. ఇట్టి దుర్మార్గశీల యయిన
నాగమ్మ మాటల విని స్వచ్ఛక్తిరులగు మీరు నిం
దలపాలు గావలదని మనవి జేయుచు నీ సాక్ష్య
పు గాగితముల జదివి యామె దుర్మార్గంబుల
ధ్రువపటచుచున్నాను. (తీసి చదువఁ బోవును.)

—* నలగామరాజు *—

ఈ దిన మింతటితో గొలువు చాలించు
చున్నాను. మఱల రేపటి దిన మాలోచింప
వచ్చును. (అందఱు లేచుదురు. తెరపడును)

—* అలరాజు *—

(ముందునకు వచ్చి) మామగారెంత మా
యావి! (ఆలోచించి) సరి కానిమ్ము. రేపు చూచు
కొందము.

(నిష్క్ర)

దృశ్యము 14

అలరాజు బస - గురిజాల.

శమము దమంబు నార్జవము ట్లొంటియు బాహుజాతి కైన చి
చ్చము నిడఁజాలు నుత్తముడు శత్రువిలాసవతీసుమంగలీ
త్యము లఱచేతఁ గొన్న బలవంతుడు వీరుడు బ్రహ్మనాయఁ డే
సమమతిఁ జెల్లిఁగోరి చెయిఁజాప గ్రహింపరుగామబోధతుల

అంత మహామహం డణఁగి న్యాయపథపరివిచింత్యరాజ్యసం
క్రాంతిని గోర దానిని నిరాకరణంబొనరించు దుర్మత
స్వాంతులు కాలు సేయి దగినప్పుడు గాని గ్రహింపరక్కటా
యెంతటి నష్టజాతకమో యీ గురిజాలరాజ్యలక్ష్మికి.

మఱియు,

రెండు పక్షంబులకు బాంధవుండ ననుచు
ద్రవ్యి తలకెత్తుదు నటంచుఁ దలచినారు
చవిటి నేలను నాటు బీజములు వోరె
సర్వయత్నంబు లిందు నిష్ఫలములయ్యె.

నిన్నటి దినమే కవిగాయకనర్తకవందితగా
 ధాదిగౌరవసభ్యులతో బలసియున్న నిండుకొలు
 వున దురాచరణశీల యైన నాయకురాలిపై నిందా
 రోపకమైన లిఖితరూపక మయిన శోభితహృదయ
 విదారకం బయిన పత్రసంపుటంబు వెలికిం దీయు
 నప్పుడే యీ ధూర్జాంగనామఖంబును — సంత
 కంఠే వేయిరెట్లుగా — దానిని జేరఁ దీసి సర్పం
 బునకుఁ బాల్వోసి పెంచు నట్లు తగువిధంబుల
 నాదరించు మూఢాత్ముండగు నలగామగాజేంద్రుని
 మొగంబును మటమట మాడి పోయినవి. అది
 నే జూచియు విషయము విషవక చిదువం బోవు
 చుండ నలగాముఁ డది మునుసటి దెసంబు
 చూచుకొనవచ్చు నని యాదేశించి సభ సంత
 తితో నాపి నెచేచు. నిందారోపకమైన యీ
 గ్రంథం బంతయు సభాస్థారు లందఱునిని పోవుదు
 గని శంకించిన మామగారి హృదయంబు నేను
 నవలెనో తెలియకున్నది. ఉన్ననిజము కొంత
 యిదివఱకే యీ తనికిఁ దెలిసి యుండినదా
 యని సందియము గలుగుచున్నది. లేకున్న
 యెడల రాజయిన నాఁడు సత్యపరిశీలనార్థము
 రాచకర్ణంబు లెంత చక్కఁగా సీ రండ తగులఁబెట్టు
 చున్నదో పోనీ చెవిని వేసికొని యనంతరము నా
 వాదమును ఖండింపరాదా? ఇంట నున్న విధవా
 పుత్రికచేఁ గామోదేశికనిగోధకధర్మంబు లాచరిం
 పింపక దుష్కలక్షణశూన్యులై యామెకు వివా
 హంబు నేయనేరక ప్రతిష్ఠకుఁ బెనఁగులాడి దుష్ప్ర
 వర్తనంబున లంకించుకొన్న యామె గర్భోత్పత్తిని
 దాఁచు శాస్త్రజ్ఞులయిన తల్లిదండ్రుల వలె నల
 గాముఁ డీ మాయలాడి దుశ్చరితంబులొని సత్యము
 మునుము న్నెఱింగియే పరువు పోవునని దాఁచ
 నెంచేనేమో! అట్టి సందర్భంబుల యందు సత్యా

న్వేషి యయిన నాఁ డెవ్వఁడైన సభ నాపునా?
 తను పరిచాలనములొని లోపంబులఁ గాని రాజో
 ద్యోగుల దుష్ప్రకారంబులఁ గాని కల్లబొల్లి
 మాటలతో నెట్లో శ్రమపడి మఱుఁగువుచ్చుట
 నిరంకుశప్రభువులకు సహజగుణము.

మఱల నీ యుదయంబున నేను గొలువుం
 జేరకమునుచే నేను సభకు రాఁగూడదనియుఁ
 ద్వారలో గురిజాల వీడి పోవలెననియు నెట్టి రాజ
 కీయప్రసంగంబును నీ మండలంబున నెచ్చటను
 గావింపరా దనియు నొక నోరుమూతయూజ్జ నట్టి
 రాజును ద్రాశిఖాచిత్రమై దూరాలోచనాభావ
 కవతోపాయంబులకు బిరుదుటందెలు వేసికొని శున
 కము వలె నచూత్యవీరం బుధిష్ఠించి యున్న
 నాగమ్మ యొక్క చేవ్రాలును గలిగిన యొక్క
 యాజ్ఞాపత్రంబు నాకంపినారు.

రాజ్యభాగమునకు ససేమిరా యనుచున్నారు
 సరిగదా యీ దుర్మార్గప్రవర్తిని దుండగంబుల
 నైన బ్రజాసభలలో వెలిబుచ్చి పోవుట నాకు
 ఘుఘ్యకర్తవ్యము. కాని నోరు మూయింపఁగల
 రాజాజ్ఞ నెట్లుంఘింపఁగలను? (యోచించి)

~~అట్లుండ నామెకు వివాహంబు నేయనేరక ప్రతిష్ఠకుఁ బెనఁగులాడి దుష్ప్రవర్తనంబున లంకించుకొన్న యామె గర్భోత్పత్తిని దాఁచు శాస్త్రజ్ఞులయిన తల్లిదండ్రుల వలె నలగాముఁ డీ మాయలాడి దుశ్చరితంబులొని సత్యము మునుము న్నెఱింగియే పరువు పోవునని దాఁచ నెంచేనేమో! అట్టి సందర్భంబుల యందు సత్యాన్వేషి యయిన నాఁ డెవ్వఁడైన సభ నాపునా? తను పరిచాలనములొని లోపంబులఁ గాని రాజోద్యోగుల దుష్ప్రకారంబులఁ గాని కల్లబొల్లి మాటలతో నెట్లో శ్రమపడి మఱుఁగువుచ్చుట నిరంకుశప్రభువులకు సహజగుణము.~~
 మునుము న్నెఱింగియే పరువు పోవునని దాఁచ నెంచేనేమో! అట్టి సందర్భంబుల యందు సత్యాన్వేషి యయిన నాఁ డెవ్వఁడైన సభ నాపునా? తను పరిచాలనములొని లోపంబులఁ గాని రాజోద్యోగుల దుష్ప్రకారంబులఁ గాని కల్లబొల్లి మాటలతో నెట్లో శ్రమపడి మఱుఁగువుచ్చుట నిరంకుశప్రభువులకు సహజగుణము.

కథ యంతయు విపులముగా నివేదించెదను. శేషటి దినంబు గూడ నీపట్టణంబుననే యుండి యెట్లుండునో మఱల స్థితిగతులఁ జూచి యా తెల్లవాలుజాము ననే ప్రయాణమై పరిజనులతోఁ జెల్ల గూడిపాడునకుం బోయెదను.

(నిష్క్రమింప)

దృశ్యము 15

వీరమేడపి — పెదమల్లదేవుని సభ

మల్లదేవుడు — బ్రహ్మనాయకుడు, బాలచంద్రుడు .

కన్నమదాను ప్రసంగించుచుండురు.

— శ్రీ మల్లదేవుడు —

అమాత్యశేఖరా ? గురిజాల నుండి యల రాజు వాసిన లేఖను బురస్కరించుకొని యుద్ధ సన్నాహంబులలో మన మింక నప్రమత్తులమై యుండవలసినదే కదా.

— * బ్రహ్మనాయకుడు * —

నిస్సందేహముగా, వారు మన మాట వినుట కలలోని మాట. ఎవరోప్పికొనినను నాయకురాలు పడనిచ్చునా? ఔరా! ఆమె యసారథాణదుప్రప్రతి భాప్రవాహసరణి కడ్డు లేకున్నది గదా!

శ్రీ. అనుభవింపఁగఁ జేసె నఖిలరాష్ట్రప్రజా

పీడాకరం బాఁడుపెత్తనంబు

ప్రకటయశస్సున్నర్థి పల్నాటిరాజ్యంబు

కుదురు దప్పించి గగ్గోలుపటచె

మలిదేవరాజ్యసంపత్సఖ్యలక్ష్మిని

గోడిపందెపునూతఁ గూలఁ దోఁచె

శటపీనివాససంకటములో నానాఁడు

భిల్లులం బంపి దోపించెఁ బనుల

బహుశక్తైష్ట్యవతతి కుటుంబములఁ దోలి

అగ్రజాతుల మాన్యంబు లపహరించె

దురవగాహమాయాముత ధూర్తవనిత

అహహ! నాయకురాలి సాహసచరిత్ర!

— * కన్నమదాను * —

ఇప్పుడు యుద్ధమే నిశ్చయ మందురా?

— * బ్రహ్మనాయకుడు * —

సందేహింపనేల?

వహితమా చెల్లమేదినీమండలమున

నూది మోవెడు కేలయు లేదటంచు

నిండుసభలోన గురిజాలగండె మగువ

స్పష్టమగఁ బల్కి రమ్మనె సమరమునకు

నాయకురాలి దోషంబు లెక్కడ వెలిబు చ్చునో యని తహతహపడి నాగాంబాన్నేహ సంవర్ధిత దురభిప్రాయంబులలోఁ బడిపోయిన నల గామరాజేంద్రుండు మన్ను మిన్ను గానక నోరు మూతయాజ్ఞఁ బ్రయోగించి యలరాజును గురిజాలనుండి తఱిమివేయుట చూడనసహ్యముగ నుండుటయే కాక చిన్నప్పుడు వారిని దిద్దిన నాడ నగుటచేత నా కెంతయు నవమానకరముగాఁ గూడ నున్నది.

— * బాలచంద్రుడు * —

మా కుట్టకారువీరు లందఱకు నలగాజుపైఁ బ్రయోగింపఁబడిన నోరు మూతయాజ్ఞ పరమా నందంబు చేకూర్చినది.

— * మల్లదేవుడు * —

మాకందఱకు హృదయంబును జలింపఁజేయుచుండ మీకుమాత్రీ మానందకారణం బెట్లు?

— * బాలచంద్రుడు * —

నోరుమూతకాగితముఁ బ్రయోగించి యల రాజును దఱిమి వేసి కఱకుఁదనముఁ జూపుటచేఁ గద పెద్దలకు వెట్టపుట్టి యుద్ధంబునకుఁ గొంచెము సుముఖులుగా నున్న ట్లగపడుచున్నారు. విరోధి పక్షంబున నెంత కఠినము నిర్బంధములు నుండిన స్వరాజ్యవాదు లగుమన కంత శ్రేయస్కరము.

అప్పుడుగాని మన పంస్కరభేదాభిప్రాయములు పోయి కార్యోన్ముఖులమగుట కైకమత్య మేర్పడదు.

—* సేవకుడు *—

(ప్రవేశించి) అయ్యా! పండాలు. చెల్లగుడిపాటి నుంచి పోతరాజుగారి కొచ్చాడు.

—* బ్రహ్మనాయకుడు *—

త్వరగా బ్రవేశపెట్టుము.

—* సేవకుడు *—

చిత్తము.

—* మల్లదేవుడు *—

అలరాజు గూడ వచ్చుచున్నాడేమో!

—* సేవకుడు *—

((పోతరాజును తోనికి దెచ్చి నిష్క్రమించును.))

—* పోతరాజు *—

పెద్దలందఱు నమస్కారములు.

—* బ్రహ్మనాయకుడు *—

రామార్పణము. చెల్లగుడిపాటిలోని మన బంధుగులందఱు క్షేమముగా నున్నారా?

—* పోతరాజు *—

(మొగమువాంచి సూరకుండును.)

—* మల్లదేవుడు *—

రాజుగారూ! చలక రేమి?

—* పోతరాజు *—

మృతభూపతి! హృదయమును బాగుచు చున్న యీ దుర్వార్త నమ కెల్లు వినిపింతునాయని సంకోచించుచున్నాను.

—* మల్లదేవుడు *—

అదేమి! దుర్వార్త యేమి! అలరాజు తమ తోగూడ నచ్చినాడా?

—* పోతరాజు *—

అయ్యా! పానులి చెప్పదును! మహాపూరియే! పోతరాజును చూచే సాయకురాలు రాయబారియగు చలరాజునకు పోతరాజునకు చెప్పింప

మొన్నమధ్యాహ్న మాత్రము మననుండి —

—* మల్లదేవుడు *—

అఁ. అఁ. అలరాజునకా!

—* అందఱు *—

హరి! హరి! హరి!

—* బ్రహ్మనాయకుడు *—

(చెవులు మూసికొని) బౌరూ! పోతరాజుగారి!

—* మల్లదేవుడు *—

నాయకుగా రెంత పూజకృత్యము గావించినది. ఒడలు జల్లునుచున్న యిహాదుర్వార్త గ్రామాంతరమునకు బోయిన కొమ్మరాజుగారు రాగానే చెవి నెల్లు వేయఁగలము?

—* బ్రహ్మనాయకుడు *—

కట్ట! అకాలమృత్యువు నోట బడిన యలరాజు వార్త నా హృదయంబును సంచలించడే యుచున్నది. కళ్యాణపట్టణాధీశ్వరత్వం బొంది కొంత కాలము రాజ్యసుఖంబు లనుభవించి క్షాంతరాంతరములచే సర్వరాజ్యంబును గొల్పోయి విఘ్నవనీడలేక చెడి చెల్లెలి యింటికి వానలస్థివత్తి న్యూనతయం దుడ్లుగుడుచుచున్న కొమ్మరాజుగారి కీ వార్త గోరుచున్న పోతరాజుగారి గదా. మన మొంత సాంత్యన వచనంబులం జెప్పినను దండ్రీదుఃఖము చల్లాయినా? అటు నలగామరాజు స్థితి నిచ్చిన మామ. ఇటు మల్లదేవుడు మేనత్త పెనిమిటి. రెండు పక్షంబులకును సూపబంధవ్యంబుండుటచే రాయబారంబునకు మిక్కిలి యర్హుడని పంపినందులకు దేవ మొంత తలచెను! ముచ్యుఁ మారక ప్రయత్నింపఁగలవాడే.

కార్యయత్నంపుఁజిమ్మచీకటిపవాహ మడ్డపడి యీద్ర నొక్కొకఁ దుడ్లుగుడుచు సర్వకార్యనిమంత యీశ్వరుని ముందు మహితగుణుఁ డయ్యను మనుష్యహేతుఁ డెంత.

పల్నాటిపాదపము.

—* మల్లదేవుడు *—

ఎంత ధూర్తాంగన యెవను నాయకురా
లింత సాహసింప నొడిగట్టునని స్వప్నంబున నై న
ను దలంపమెతిమి గదా. రెండు పక్షంబులకును
వతనికిఁ గల చుట్టటికమే కాకుండఁ బుష్పము నా
శ్రయించిన నువాసన వలె నాతని నాశ్రయించిన
బంధుమర్యాద, యత్నికృతకార్యదీక్ష, మతనహ
నము, వచో మార్దవము, సత్యధర్మోద్ధరణకౌశ
లము మొదలగు నద్గుణంబులును గలిగియుండుట
చే నలరాజు మన దృష్టి నాకర్షించినాఁడు. అందు
చేఁ గార్యానకూల్యంబునకై పంప సాహసించి
తిమి. చివర కెంత పని జరిగినది! ఆ నాఁడు
మేడపినుండి బయలుదేలుచు సమస్తబాంధవపరి
చారకబృందంబులు వినుచుండఁ బాండవపక్షంబుఁ
బురస్కరించుకొని చనిన శ్రీకృష్ణుని రాయబారంబు
గూడ నిందాగర్భవచనంబుల నీసడించుచు —
మనుష్యప్రయత్నంబున గొఱంత యావంతయు
లేకుండఁ గార్యనిర్వహణయజ్ఞదీక్షాకంఠబంధం
బున బ్రయత్నింతు నని ధర్మదేవతారాధకుం
డయిన యలరాజు వాగ్దానం బొనర్చినప్పుడు పలి
కిన ప్రజాసేవావాక్యంబులు తలఁపునకు వచ్చి నా
యొడ లిప్పు డుత్సాహసమ్మిళిత మయిన విచారం
బునఁ గంపించుచున్నది. ఆ నిష్కామసేవయే
యీతని పవిత్రశీలమునకుఁ దార్కాణము.

—* బ్రహ్మసాయుడు *—

రాజచంద్రా! అలరాజు వంటి ధర్మపక్షాభి
మాని వీరపురుషుండు మఱొకఁడు లేడు.

శతస్థైర్యము పల్లవింపఁగఁ బ్రజా
సేవైకనిష్ఠామతా

ప్రీతిం బోయెడు కర్మయోగి మన
వీరుం డసంశ్రద్ధయో
నాశంధత్వము వట్టిపోవదు; భవి
వ్యజ్ఞస్త మోక్షంబిడుక
నీతాకాశ్రయము లోనఁ దెల్పెనిద శ్రీ
కృష్ణుం డమోఘంబుగఁ.

మతసంఘర్షణ జుద్ధినంబు లివి; ధ
ర్మంజే విచారించి య
క్షత ధైర్యంబున మాకు వెన్గవులకుఁ
కైపుండు సాయంబు నే
య తలం పార! ప్రశంసనీయము గుణా
ధ్యుండైన ధీశాలికె
మతవిద్యేషము యందు నే? మతము
ధర్మస్థాయి ముమ్మాటికె.

అకసంబున నుత్తరదిక్కున స్థిరముగా నుండి
చలింపక విభాసించు స్రువనక్షత్రము మాడ్కిఁ
బ్రాజ్ఞుని మనస్సు ధర్మనిరూపణంబున నిశ్చలమై
ప్రకాశించు నని యలరాజుచరిత్రము సూచిపట్టెను
చున్నది.

—* కన్నమదాను *—

తండ్రీ! ఈ ధర్మప్రసంగము లింతటితో
జాలించిన మే లని మనవిఁ జేయుచున్నాను. అల
రాజు మరణము వినిన మా యన్నదమ్ము లిద్వరి
వృద్ధయంబు లనెడి యగ్నిపర్వతములు స్తిమితము
ఖంబులుగాఁ గన్పడినను సంతర్భాగంబున బ్రజ్వల
లించుచుఁ దపించుచున్నవి. అజ్ఞేంద్రుని కన్నంబు
పై విరక్తివలె నీ యకాలధర్మప్రసంగంబులు
కోపదండవ్యామాను లగు మాకు రుచించుటలేదు.

—* బాలచంద్రుడు *—

అన్నయ్యా! ధర్మప్రసంగమునకును శాంతం
బునకును నిధి మంచి సమయము. నీ వేల వా

రించెదవు? (కొంచెమూగి) ఆహా! ఇంతటి ఘోర హత్య గూర్చి వినియు శత్రుపక్షంబు గూర్చి యొక్కమాటయనక సహించియుండుట పల్నాటి వీర్యంబున కెంత కళంక మావహిల్లినది! అశేష బాహుబలనంపన్నుఁ డయిన యలరాజు చావు నా హృదయంబున గొట్టి గ్రుచ్చి పరివీడనం బొనర్చుచున్నది. గండరగండఁడును మన పక్షంబున గల వీరు లందఱతోఁ దలమిన్నయై తన ముదంచద్విక్ర మస్రోభవంబునకు వన్నెవెట్టు తాంతిశాంతసత్యా దినకలసద్గుణవాటీలతికల కాలవాలంబు నయిన యలరాజును నిష్కారణంబుగా నిండుకొలుపునో మొట్టమొదట నీసడించుటయే కాక తుదకు విషా హారంబు వెట్టించుటకును బాల్పడిన యా జగజంత యగు నాయకురా లింకను జీవించియుండు నట్లు చూచుట యవంధ్యంబైన మీ పౌరుషంబునకు గొడ్డువోతుదనము కల్పించుట తప్ప వేఱుగాదు. మలిదేవపక్షంబు నెడల నాబిడ గావించు దుష్టో పాయపరంపరకుఁ దలమానికం బనం దగివ యల రాజవిషాహారప్రయత్నంబు గూడ నెఱవేర్చి యి ప్పుటికిని వీడని మన నిస్సహాయత్వంబున మిడిసి పడుచు నింకను జీవించుచు — ఆ నాగి — మ న వీరుల మగతనంబును బ్రశ్నించుచున్నది. ఇంక నేను సహింపలేను.

(కోపముతో)

అలరాజంతటి మేటివీరుని విషా
హారంబునం గొన్న ని
మలమాయావణు లైన ఘాతుకుల గొం
తుల్లోని రూపార్ప క
ట్టుల జీవింపఁగ వచ్చుఁ గోపదహానా
టోపంబు కాంతించునే
గళదన్మ త్తవిరోధిఁగతగతర
క్రసావమే లేనిచోక

ధననిధిఁ జూచికొంచుఁ బ్రమ
వంబున నుండెడి లోభిమాని బం
ధన మగు కాంతముం గని మ
నంబున బొంగుచు నుండుఁ డింక నే
జని గురిజాలరాజ్యబల
కాలినమాజము ఖడ్గధారకుఁ
వినత మొనర్చి రాజ్యమును
వేఱు బునాదులతోఁ బెకల్చెదకొ,
—కన్నమదాను—

(కోపముతో లేచి) తమ్ముడా ఇదిగో వీతోఁ గూడ నేనును వచ్చుచున్నాను. యుద్ధ మాడి మాచెల్లరాజ్య మూడఁబెఱుకుదుమో లేదో దేవుఁ డెఱుఁగును. ఎలప్రాయమున నుండి నిష్కా మధర్మసేవాశుద్ధిచేఁ గీర్తికాంతాస్వయంగ్రహశ్లేష భాగ్యంబు లనుభవింపఁ బోవు రాయబారియగు నలరాజును జంపించిన మాయానిపుణ యైన నాయకురాలిని — బట్టి త్రాళ్లతో బంధించి యవమానపఱచిన గాని నా మన స్ఫూరకొనదు. బాలచంద్రా! తమ్ము. పోవుదము.

—మల్లదేవుడు—

దాసూ! తొందరపడకుండు. విషాహారం బెట్లు వెట్టించి యలరాజును బొలిపుచ్చెనో విషయం బామూలాగ్రముగఁ బోతరాజు గారిని జెప్పనిండు. (పోతరాజుతో) రాజగారూ! విషాహారదాన సంవి ధానంబు నవిస్తరంబుగా వినఁదలఁచితిమి.

—పోతరాజు—

చిత్తము. నోరుమూఁతకాగితవు నాటి వేకువజామున బయలుదేఱి యలరా జందల మెక్కి నేవకులతో గూడ వచ్చుచుండెను చెల్లగుడిపాటి మార్గంబున. నున్న చిట్టడవిలో మొగమున విభూతి రేఖలును జెవుల యందును నందిటను గంతంబునను దలచుట్టును దుద్రాక్షులదండలును గలిగిన శైవు

పల్నాటిపౌరుషము.

లిర్వురు చెట్టునీడ వంటఁ జేసికొని భోజనముఁ జేయ సిద్ధముగా నుండినట్లు గన్పడిరి. అలరాజును జూచి మరియాదఁ జేసి, “దిగి శివపూజఁ జేసికొని సిద్ధాన్నం బారగించి పో” మ్మని పార్థివించిరి అలరాజొప్పుకొనెను. సేవకులు చేరునకొలనిలో న్నానంబు సేయఁ జోయిరి. అలరాజు భోజనముఁ జేసిన వెంటనే వాంతులు పార్శ్వభ్రమై సేవకులు దిరిగి వచ్చునంతలో బ్రాణంబులు విడిచెను. చెట్టుదరికి వచ్చుచున్న సేవకులు దూరముగా నడవిలో గుట్టముపైఁ బోవుచున్న నరసింగరాజును జూచి సంఘోషించిరట తటువాత వచ్చి యలరాజుం జూచి మిక్కిలిగానేడ్చి చెల్లగుడిపాటిలోని బండుగు లండఱకు వచ్చి తెలిపిరి. అంతట మే మండఱము పోయి శివంబు నెఱికిం దెచ్చి తుదిపను లన్నియుఁ గావించితిమి వైన..

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

రాజుగారూ! మీరు చెప్పినసంగతులఁ బట్టి చూడ నా సమయంబున దూరంబుగాఁ జనుచున్న నరసింగరాజుపై నై నను నేరము మోపఁదగు నేమో కాని కొంచె మైనను సాక్ష్యము లేనిదే యీపాతకము నాయకురాలిపై నెట్లు వేయఁగలము?

—శీ బాలచంద్రుఁడు శీ—

(కన్నమదాసుతో) చూడు.

—‡ పోతరాజు ‡—

చిత్తమదియే చెప్పుచున్నాను. ఆ బాట గారు లిర్వురు నలరాజు సేవకులు వచ్చుచున్నారని గాఁబోలడావడిలో విడిచిపోయిన యొక చిన్న మూటలో నొక యుత్తరము గన్పడినది. చేవ్రాలు మాత్రము లేదు గాని యది చూడఁగా నాయకురాలి వ్రాతగా స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. శైవ మతోద్ధారకు లగు నే జంగాలగురువునకో యది వ్రాయఁబడినది. ఇదిగో, యుత్తరముఁ గూడఁ

దెచ్చితిని జూడుఁడు.

—శీ బ్రహ్మనాయఁడు శీ—

కన్నమా! ఆ లేఖఁ జదువుము.

—* కన్నమదాసు *—

(చదువును.)

శైవమతోద్ధారకులగు..... గారికి:—

శైవరహస్యాలోచనసంఘనిబంధనలలోని యెనిమిదవ నిబంధన ననుసరించి — వైష్ణవ మతస్థులపై నాదరణము సూపుచు లేస్సగా వారి యభివృద్ధికై తోడ్పడు వారియెడఁ దమరు కఠినముగాఁ బ్రవర్తించి మతవీరంబుల మెప్పును జూఱు గొనుట లోకవిదితము. ఇప్పుడు మఱల నొక్క పరి యట్లే మా హేశ్వరసేవఁ గావించు నదృష్టము గల్గిన న్నది. ఇందులకుఁ దా మభ్యంతరము సెప్పరని నా విశ్వాసము. విషయం బంతయు సవిస్తరంబుగా నివేదించుటయే కాక తుదవఱకును రాజుగారు మీ కండగా నుందురు. వారము దినముల లోపలఁ దమరు గురిజాలకు వచ్చి మత ప్రచారనిధి నుండి ప్రతిఫలముఁ బొందవచ్చును.

గురిజాల,)
పుష్య బ ౧౪ } ఇట్లు,

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

బేరా! శైవమతవ్యాప్తికొఱకు నెట్టి ధర్మ హాని కై నను నొప్పుకొనుచున్నారే! పాపము పండినది. పోతరాజుగారూ! నిశ్చయముగా వారే యిందు దోషు లని నిర్ధారింపవచ్చును. కా—ని — లేఖలోఁ జేవ్రాలున్నయెడ నింకను స్పష్టతర మయ్యెడిది.

—* పోతరాజు *—

విపరీతసంశయంబులు ధర్మదేవతను గ్రుడ్డి

దానినిగాఁ జేయుటకుఁ బాల్పమును. నే నిట్లంటి
నని తమ రాగ్రహింపరాదు. మీ కెట్లు దోచి
నను నాయకురాలి ప్రోత్సాహంబున నరసింగరాజు
విషాహారంబు వెట్టించినాఁడు. నిస్సంశయము.

— శీతలచంద్రుడు శీ-

అవును. నిశ్చయమే.

మకవిత్తుద్రావిడకవిత్వకన్య కతుకుక్

— గూరాత్ముచారి త్రమై

హికదుస్సంగము మాయతోఁ గలిసి నే

హించుక విశేషంబు రో

గకతోరత్వము దిండిపోతుదన మే

కంటె వినోదించు నా

యకురాలుక్ — నరసింగు — నేహితులు దు

ర్వాపారపాఠంగతుల్॥

ప్రమీషంబున నుండు కల్లు మకాణంబు ప్ర
భావంబుచే మద్యపానదుర్వ్యసనంబునం బడి చెడి
పోవు నామాన్యజనంబువలెనంతతము దుష్టకార్యా
లొచనపరంపరలం దేలుచుండు నాయకురాలిలో
నేహించి నరసింగు వీధిపోకిరిగాఁ బ్రవర్తించుచు
న్నాఁడు. ఓరీ! నరసింగూ! ఎంత చూయానిపు
లుండనై నావు! నాయకురా లెంత చెప్పిన నంత
చేయు నీ దుండగంబు లంత మొందించెడను.

అల నలగామరాజునకు

నల్లుడు నీకును నల్లుడే గదా

తెలిసియు రాయబారి నుప

దేష్టును నయ్యలరాజుఁ జంపఁ జే

తు లెటులు వచ్చెనోరీ! పకు

తుయ్యడ! త్వమ్ములనాక నార్థమై

కలిగిన తోకచుక్క వతి

గర్వపమేతుడ వీవు నుంటరీ॥

అలరాజుక్ నుకుమారమందరు నన

న్యవమృరద్యః మో

జ్వలు నల్లుక్ బారిగొన్న నీ మదము నీ

శతుశ్చదుశ్చేష్టితం

బులు నైరింపఁడు బాలచంద్రుడు ప్రభా

మోదంబుగాఁ బోరిగోఁ

దల చేదింపనె వచ్చి నేను రిపుర

క్తస్త్విన్నభిద్రంబునక్.

నీ దుర్మార్గము లింక నెంత వజ్రో

నీచాత్మ! నైరింతు? మా

హా! దారిద్ర్యము లోన నుంటి మనిమా?

— ఆఁకొన్నసింహంబు ల

ట్టి దుర్వారబలాధ్యులం గొనము; నీ

వేచూతువా యుద్ధ?

మౌదతోగ్రమదీయ భిద్రవిచల

జ్వాలావిదాహంబులక్.

ఓరీ! పావీ! నరసింగూ! నాయకురాలి తోడ
నీవు గావించు నేహంబు నిన్నెంత పని నేయించి
నది! నలగామరాజు నీ కనుంగు పోదరుడే! అట్టి
యన్నగారి కూతు మెడలోని మంగళసూత్రం
బును ద్రెంపఁ బాల్పడిన నీ హృదయపాదవ్యం
బెరిలి నిందార్హము! నీవు తమ్ముడవు గదా యని
విశ్వసించి నలగాముఁ డెట్లు తన రాచటికవుఁ
బునాదులఁ బెల్లగించుకొనుచున్నాడో లోకము
నకు స్పష్టముగా వెల్లడియగుచున్నది. ఆ గాఢ్య
వృక్షంబును బీల్చి పిప్పిజేయుచున్న వేటుపురుగు
లగు నిన్నును నాయకురాలిని దొలగించినం గాని
గురిజాలప్రజాక్షేమంబు కుదుటపడదు.

— బ్రహ్మనాయఁడు —

వత్సా! నరసింగరాజూ!

నీ శ్రేణియందు నందుఁ బాలనవిధా
ని స్తంద్రధారేయతా
శీలాబద్ధసమస్తనీతులును మా
లిక నేర్చికొన్నావు నా
చే లక్ష్యంబున — నీ వధంబునకు నీ
చిత్తంబు హర్షించెనే?
పాలంబోలు కులంబునకు విషమదై
పాపాత్త! ఇన్నించితే!

భూరిగురిజాలరాజ్యసంసార మెల్ల
నంత గుట్టుగ నడపిన యబుగురాజు
కీర్తివర్షక కాలు దుగ్గించి నావు
భీ! విడువు ముంక దుష్కిరిజీవితంబు.

(మల్లదేవునితో)

మద్దేవభూపతి! ఎంతయోదార్పణకొనినచు
నీ ఘోరవార్త శాంతనిశ్చలమైన నా మనస్సు నవి
రథంబుగా రాచి రాసాడుచున్నది.

—♦కన్నమదాసు♦—

అలరాజుచావు తండ్రిగారి శాంతంబును
బరీక్షించుచున్నది. ఇకముం శేమిసేయవలెనో
తెలియకున్నది.

—నీ బాలచంద్రుడు నీ—

చేతులు ముడచుకొని యీ వీరమేడపిలోనే.
రాశ్వరముగాఁ బడియుండట తటస్థింపదు గద!

—* బ్రహ్మనాయకుడు *

దానూ! ఏమి సేయవలెనో యచుగ నేల?

ఈదుర్వార్త నటుండ నిచ్చినను — “దే
హీ” యంచుఁ జేసాఁచి యెం
తే దైన్యంబున వేడియున్న నొక నూ
దిక మోపు తా వేనియుక
రేతంచుక వెలిబుచ్చి నట్టి గురిజా
రేజం బ జేపాటి దొ

క్లీ! దర్శింతుము నాక దాదాని
క్షోణిక్ సమగ్రింబుగక.

నీరసంప్రీతిఁ బ్రజానుమోదమున మా
చెర్లక నిరాడంబులే
శ్వరసేవాసమ మైన లోకహితము
భాటించి పాలించి యా
వరనాథేంద్రుఁడు మల్లదేవుఁడు మనిక
నాగమ్మ దుష్టక్రియా
పరుషత్వంబునకు భయంపసి భరా
భాగంబు గొల్పినాడే!

మీలో నెవ్వరు యుద్ధంబు పట్ల మోసిన
నను నాత్మగౌరవదేవతోపానంబు పట్ల నోరు
లకుఁ దీసిపోనివాఁడ నగుటచే గల్గిపట్టి సాధించి
రాజ్యభాగం బూడఁబెట్టికెదఁ గాని మిన్నకుండ
పని నిస్సందేహంబుగ నొక్క వక్క గించు
చున్నాను.

యుటిమ

మునుపు పాలించినట్టి భూములనె కాని
క్రొత్త రాజ్యంబు నిమ్మని లోక లేదు
మనది మన కిచ్చుటకె యెంత వెనఁగులాట
అహహ! నాగమ్మగారి రాజ్యంగనీతి.

అదిగాక

మన మీ నాఁ డుడసంహరించుకొని దు
ర్వారంబులం జూచి యెం
కొనుచో నెవ్వ రధర్త దుర్గమ ఫిం
నులో జేల్చి సాధింతు రిం
క నమోఘంబుగ ధర్తదేవతకుఁ బ్రా
ణం బిచ్చి పోషింప దు
ర్తన సంహార మొనర్ప నేఁ గదలి సం
గ్రామంబు గావించెదక.

ఈ యుద్ధము మనకొకటి జేయుచున్నా
మనుటకంటె మోకమునకు ధర్మమును గలపుట
కని చెప్పి మిక్కిలి ప్రశంసా.

అసహాయుల్ ధనహీను లన్నమునకై
యజ్ఞపనా రెండటే
వసుధ! వారల యిండ్లువాకిలు లిటే
వంతనబాధింతు భా
గ్యసమేతుల్ బలవంతు — లీ తెగులు పో
క్కార్పక వలెం గాని చూ
చి సహింపఁ దగ — కోర్పు పావము పశ్చి
క్షమానుసంధాయకే.

ధర్మబాహ్యం బయిన దుష్ప్రవర్తనంబున
నిరాఘాటంబుగ సంచరించు నాయకురాలిని వెనుక
వేసికొని కుటలత్వంబున రాజ్యపాలనం బొనరించు
నలగామహాపతిపైఁ జిన్ననాటి మనుకారం బంత
ముఁ దోసిపుచ్చి ధర్మోద్ధరణంబునకై ప్రయత్నిం
చెదఁ గాక. ఛీ! నలగామా! ఎంత కానరాని పల
వనై నావు! చిన్నతనంబున నశేషమహాహులంబున
నా యుద్ధ వేర్పికొన్న నైతికవిద్య మగు లతికను
నాగాంబాహాధనవిషజలంబు గోసి మొవలంట
నశింపఁ దేసినావు. నీతి చెడిన నెనుక నిం కేము
న్నది.

పరిమళము లేని సాగమపుష్పంబు పోల్కిఁ
బరిని గోల్పోయి మను కులసతి విధాన
దేశమోక్షంబు లేని జాతీయత పడె
నీతి లేనట్టి యేల్బడి నిష్ఫలంబు!

నిరవధికపరిపూర్ణ త్వము నహించినను ధర్మం
బున నాధారపడనీ రాజ్యలక్ష్మి పశ్చికాశించి చిర
కాలము నిలువఁజాలదు. రాజ్యంబును బెద్దలు
స్త్రీ గా భావించి యామెను సర్వాంగలక్షణంబు
లును నూహించియున్నారు.

వృథులబాహాబలోక్త మత్సర మైన
నేనాసమంగాంబె చేయికాలు
విద్యాప్రతిష్ఠాపన విచ్ఛేదిదీక్షయే
సమధికశ్వాసకోశముల బలము
చిన్నిరాలము మొత్తం చేతిపరిశ్రమల్
చెదరనీయని పట్టు మెదడుపట్టు
కవిత్వాదినత్కళాకమ్రవిజ్ఞానంబె
సర్వాంగరక్త పశ్చికాశంబు
అక్షయం బైన పశ్చిమ సౌఖ్యానుభవమె
సాంద్రతమ మైన ముఖవికస్మరత; యట్టి
లలితమోహన మగు రాజ్యలక్ష్మి కరణు
ధర్మమే ప్రాణమునుదుఁ బెద్దలు వచింతు.

ధర్మమే ప్రాణముగాఁ గలిగి నూచెల్లరాజ్య
లక్ష్మి ముటలఁ దుమ్మెత్తి తిరుగవలసిన యద్వైతము
త్వంబో భగవంతుఁడు కల్పించుచుగాక. నాగమ్మ
గారి రాజ్యతంత్రమును దోసి లొగ్గి "దాసోహ"
మ్మని గులాముతానము నెఱపుటకు నవసరము లే
కుండ నీ వీరులకు నూచెల్లచెన్న కేశవుఁ డసహన
బాహాబలంబును నంతకు మించిన ధైర్యసాహస
ములుఁ బ్రసాదించివాఁడు. ఆ నాడు కోడిపందె
పునెపముచే విధి నూ యందుఁ దప్పఁదలంచెను
గాని లేకున్న ధర్మబద్ధమైన యా రాజ్యము నూ
చేతి నుండి జాతిపోవలసినదా? గతించినదానికి వగచి
లాభములేదు. వీరులారా! చేతులార స్వరాజ్య
మును గోల్పోయి నికృష్టమైన పారతంత్ర్యమునకు
లోబడి యుండలేము. ఛీ! పారతంత్ర్యం బెంత
నీచతమము!

స్వకులధర్మంబులు చప్పఁజల్లాలును
మన మతాదర్శముల్ మంటఁ గలియు
జాతివ్యక్తిత్వంబు, నీతి, నాశమ నొందుఁ
బరసంపదాయముల్ పట్టువడును
రాజ్యభావము లోన దాండవం బాడును
మానపౌరుషదీప్తి మట్టువడును

పల్నాటిపౌరుషము.

కమనీయసంగీతకవితాకళాదుల

ధర్మజిజ్ఞాస బైధవ్యమొందు
అన్యభూతుల మనకు మర్యాదలేదు
కూడుగుడ్డయుఁ బ్రజలకుఁ గొఱతపడును
బద్ధనైచ్యంబు పరమనిర్భాగ్య మైన
దారుణనికృష్టపారతంత్ర్యంబు దగదు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

వినుండు. వినుండు. తండ్రీ! మఱొక్క
మాటు సెలవిండు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

(మఱలఁ జదువును)

అమితవిక్రమధురీణు లగు వీరులు పారతం
త్ర్యంబున కిచ్చగింపఁ జాలరు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

తండ్రీ! అదిగో! ఆ చెట్టుపై నున్న పక్షి
యెట్లు మనల స్వాతంత్ర్యప్రియులనుగాఁ జేయు
చున్నదో!

“కులమా — పక్షికులంబె, మా

కపలు చీకుం జింతయున్ లేదు, ని

చ్చలు స్వాతంత్ర్యవిలాసజీవితములన్

సాగించుచున్నాము ప

క్షుల మైనన్ — నరజాతివారు గదసి

న్గంబొందరే” యంచుఁ గో

యిల గానం బొనరించు చున్న దదిగో!

యైరెత్తి వీక్షింపరే.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

అధఃపతనంబుం దున్న జాతికిఁ గాలపరి
క్షితుల ననుసరించి నక్కవీశ్వరుం డెట్లు ప్రబోధం
బొనరించునో యట్లే మనకును సీ కోయిల తన కల
గానముచే స్వాతంత్ర్యమాధుఃస్యంబును గూర్చి
నోరూఱించుచున్నది. ఆహా! స్వరాజ్యంబెంత
పొఖ్యదాయకము!

కృతజ్ఞత్వంబును బూర్తిగాఁ దోలఁచు ని

ర్జీవత్వ మాటాడు ని

వ్కపటం బైన మతప్రచారమున కా

శక్త బెట్టుఁ గాపాడు దే

శపు వ్యక్తిత్వము దేశరక్షణకర

చాతుర్యవిజ్ఞానమో

క్షుభంబుల్ సమకూర్చి పెట్టును

స్వరాజ్యం బాత్మసంతృప్తిగఁ

అట్టి స్వరాజ్యంబు సంపాదించు పట్ల ని
నే మాత్రం బలసభావము లేక నిరంతరయుద్ధప్ర
రంబు నేసి నేనానివహంబులకై ప్రజాసంఘంబు
బురికొల్పుటయే కాక యీ వఱ కనేకయుద్ధం
లందు నాచే సహాయంబు నొందిన వారలతో
గలిసి మాట్లాడి వారి యంగీకారంబు వడసి వచ్చె
గాక. మన గృహదైవం బగు చెన్నకేశవు
న్యాయాన్యాయవిమర్శన మొనర్చి ధర్మవత్సంబున
జయం బొసంగు నని భక్తుల మగు మన మె
రము విశ్వసించవలసి యున్నది.

—* మల్లదేవుఁడు *—

మనము పోయి స్త్రీజనంబును గొ
యోదార్పవలసి యున్నది.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

మంచిది, పోవుదము.

(తెరపడును)

దృశ్యము 18

నాయకురాలి గృహము.

నాయకురాలు — నరసింగరాజు మాట్లాడుచుండును.

—* నరసింగరాజు *—

మాచెర్లరాజ్యములో సూది మోపు నే
యొయినను మన మివ్వకుండుటచేత రాజుచున

హా హాగోగో కండంబునందలి కోపాగ్నిని ఎలాగాజ
విమాన్మదానసంవిధానం బనేడి సమిశ్నమూహంబు
నొక్కమాటుగా నైచి యుద్రోకింపఁ జేసినారము.

—* నాయకురాలు *—

మాలనూదిగలతోఁ బూసికొని తిరుగుచు
నారి యుద్ధరణమే ప్రపంచోద్ధరణముగా నెంచు
పాపుల విషయమై మన మెంత యక్కరముగాఁ
ప్రవేర్తించినను దోసము లేదు.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

పల్లకి లోనిసాక్ష్యపుఁగాగితముల కట్ట చే
జక్కినది. కాని య్కాశైవులు విడిచి వచ్చిన మూట
లోని యుత్తరము మాత్ర — మెంత చేవాలు
లేకపోయినను — చాలమట్టుకు మన గుట్టు బయ
లువేయు నేమో.

—† నాయకురాలు †—

ఎందుక! చారులు వచ్చి చెప్పిగదా నిన్న
టిదినము బ్రహ్మనాయుఁడు గారు గూడఁ బూర్ణ
పగ మనమే వోషుల నుని విశ్వసించిరంట. అయి
నను నరసింగరాజుగామా! మన మేమాత్రము
భయంపడ నవసరము లేదు. నలగామరాజుగారు
బయటికిఁ గన్నడక పోయినను మతాభివృద్ధి
విషయమై మన మెట్టిప్రయత్నములఁ గావించినను
గాదనజాలరు. అలరాజు నెవరో నైష్ఠ్యనమతస్థులే
హత్య గావించినారని రాజుగారి చెవి వేసితిమి
కావున, నతఁ డెట్లు నిజముగా హత్య గావింపఁ
బడెనో మనమువారి కెంతమాత్రముఁ దెలియనీయ
రాదు.

—† నరసింగరాజు †—

అ దెల్లు చేరుగలము?

—† నాయకురాలు †—

పూర్వకథ లన్నియు నెట్లు నడపితిమో యిది
కూడ నట్లేచేయవచ్చును. మొత్తము మీఁదఁ

గొన్నాళ్ళ కయినను దెలియక పోవు లెందు. కాని
కాలము గడచుట వలనను మహోన్నాద ముండుట
వలనను, దెలిసినను, వారునోరెత్తజాలరు. అంతగా
వారు రేఁగునట్లు శోచిన యెడలఁ దక్షిణమే యీ
మంత్రితవ్యమును విస్మించి పోయెద నని బెదరింపఁ
గలను. తగిన శైవమశోద్ధరణకర్తయును లేక,
రాజ్యపాలననిర్వహణ సమర్థుడైన బ్రహ్మనాయుఁ
డును దగ్గఱ లేక గాజుగారు కుడితిలోఁ బడ్డ బల్లి
పలెఁ గలగుండువడరా! మన కా భయము లవ
సరము లేదు. మొదటినుండియు మన ప్రయత్నము
లట్టివే. నారి యునాసీ భావము నట్టిదియే.

—† నరసింగరాజు †—

అవును అంత మాత్రమైనను జూచి చూడ
నట్లు పోనియెడల శైవము తాభివృద్ధి యెట్లు సాగును!

—* నాయకురాలు *—

బ్రహ్మనాయుఁడు తగినంత వ్యవధి లేకుం
డనే యుద్ధసందేశ ముపినాఁడే.

—† నరసింగరాజు †—

అది యెటు చూచినను మాటపాలుకుబడి
గల మనకే కాని యతని కంత లాభకారిగాదు
లెందు.

—† నాయకురాలు †—

(ఎగతాళిగా) అట్లనెద రేల? రేపు కారం
పూడి యుద్ధభూమి కెన్ని మాలపోతు మూఁకలఁ
దెచ్చునో చూడుడు. ఆయన పంచమోద్ధరణో
పన్యాసము లూరక పోవునా?

—* నరసింగరాజు *—

మాలపోతులలోఁ గూడఁ గొందఱు
యోధులున్నారు గాని లేకపోలేదు.

—† నాయకురాలు †—

ఉన్న యుద్ధవీరులలో బ్రహ్మనాయుఁడు,
బాలచంద్రుఁడు, కన్నమదాసే యే మయిన బేరు

పల్నాటిపౌరుషము.

గలవారు. మిగిలిన వారి మాట లేల లెండు. అల రాజు మరణంబు వినిన . యనంతరము కోపభా మాత్ముడై మండిపడి హంతకుఁ డైన నరసింగ రాజు తల ఛేదించు నని బొలుండు ప్రతిన వట్టెనని వింటిమిగదా. మన మెంత సమర్థతతో వారిని మార్కొని తృణప్రాయులుగాఁ బరికింపఁగల్గినను — పాము చిన్న దైనను బడితె పెద్దదిగా నుండి వలెనను న్యాయము ననుక్తించి — ధూర్తుఁ డగు బాలచంద్రునియెడ మనము జాగ్రత్తతోఁ బ్రవ ర్తింపవలెను.

—శీ నరసింగరాజు శీ—

పోనీ యతనిని వీరమేడపి నుండి రాకుండఁ జేసినచో!

నాయకురాలు

అది మన మెట్లు చేయఁగలము?

నరసింగరాజు

దాని కొక యుపాయము ముందే యోచిం చితిని. తమతో మాట్లాడవలె ననుకొంటిని.

నాయకురాలు

(తనలో) ఎంత బీరంబులు వలుకుచున్నను నెవరి ప్రాణంబునై వారికిఁ దీపిగదా (ప్రకా) అదేమి?

నరసింగరాజు

ఏ మందురా?

నాయకురాలు

చెప్పుడు నే గూడ వినియెదను.

నరసింగరాజు

కారంపూడి యుద్ధభూమికి రావలె నని బొలుం డువ్విఘ్నముచుండును గదా.

నాయకురాలు

అవును.

నరసింగరాజు

వీరు లందఱును గదలి యుద్ధభూమికి వచ్చు చుండుటచేత, “వీరమేడపి లోని స్త్రీజనం బొంట రిగ నుందు రని తలఁచి నరసింగరాజు సేనతోవచ్చి మేడపిని ధ్వంసముఁ జేయునట్టి కుట్ర గురిజాలలో రహస్యముగాఁబన్నచున్నా” రని బ్రహ్మనాయఁడు దగినంత రహస్యముగా గ్రహించునట్లు చేయ వలెను. అట్లుగుచోనాతల నటకుటకై ప్రతిన వట్టెన బొలుండు నా సైన్యపు ఠాకకై వీరమేడపిలోనే కనిపెట్టుకొనియుండును. నేనుమాత్రము వీరమేడపికి బోను గద. బొలుఁ డక్కడనే యుండియుద్ధమునను రాకపోవుట తటస్థించును. ఆతని రాకపోవుట నందఱ సేసికొని కారంపూడిలో మనము నిరోధింపఁజూపుట దగినట్లు విజృంభింపవచ్చును. బ్రహ్మనాయఁడు కన్నమదాసు యుద్ధభూమిలో నున్నా రనుకొనుండు అయినను మేటి వీరులలో నొకఁడు లేకపోయినను మనకు మేలే కద.

—† నాయకురాలు †—

(యోచించి నప్ప) చక్కని యెత్తుగడ బాగుగా యోచించినారు. సరే. అట్లేచేయుదము (యోచించుచు) కారంపూడిలో యుద్ధము ప్రారం భింపఁగానే నరసింగరాజుగారు సైన్యముతో వచ్చి వీరమేడపిపైఁబడునని గురిజాలలో దిరుగునట్టివాఁ డాదులకు రహస్యముగాఁ దెలియ నిచ్చిన యెడల వారు పోయి బ్రహ్మనాయనికిఁ జెవిని వేయుదురు ఈ మోసము గ్రహింపలేక మీరు చెప్పినట్లు బొలుం డచ్చటనే యుండును ఇ దంతయు వంచన మని బొలునికిఁ జివరకుఁ దెలియును. తెలిసి యప్పుడేమి చేయఁగలఁడు లెండు. యుద్ధము ముగిసియే యుం డును.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

అవును

—† నాయకురాలు †—

చిక్కగా నున్నది నరసింగరాజుగారూ !
మంచి యాలోచనముఁ జేసినారు వంచనాధిదేవ
తను గుతంత్రహర్యాగ్ర మెక్కించి విహరింపఁ
జేయుచున్నాము.

—† నరసింగరాజు †—

నారి చారులిప్పును గురిజాలలోఁ జాల
వసాచి యున్నారటగదా. ఎవరికి నిది వంచనమని
తెలియనీయరాదు. ఈసాయంత్రమే గురిజాలలో
నచ్చటచ్చట మఁచాగులచే రహస్యముగా నావిష
యము బ్రసరింపఁ జేయుదము. అది విని గూఢ
ప్రవర్తనులై యున్నవారి చారులు తక్షణమే వీర
మేడపిలోఁ దెలుపుదురు.

—† నాయకురాలు †—

మంచిది. అట్లే చేయుదము.

—† నరసింగరాజు †—

కారంపూడికి మన ప్రయాణములు?

—* నాయకురాలు *—

రేపల్లండి యావలిదినమే కదా వేసిది. వ్య
వధి యే మాత్రము లేదు. మనము కబురింపిన
రాజులందఱును గారంపూడికి వస్తురో వారో తెలి
యదు.

—† నరసింగరాజు †—

రాకేమి? తప్పక వస్తురు

—† నాయకురాలు †—

ఇకఁబోయి మన ప్రయత్నములు మనము
చేయుదము.

—* నరసింగరాజు *—

మంచిది

(తెరపడుచు)

దృశ్యము 17

కార్యంపూడి — నాగులేటి తీరము,

నలగామరాజు శిబిరము

నలగామరాజు నాయకురాలు ప్రసంగించుచుండుట.

—* నలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! అపరిమిత వైశాల్యంబు
గలిగి యతరుపర్యతాదిమధ్యంబై సమతలంబుగా
నుండుటయేకాక సర్వవిధంబుల నీకార్యమపూడిలో
నిసంగ్రామభూమి యెంత యుక్తోత్సాహసహృద
ర్యనానుకూలంబుగానున్నది! ఈమనముందు పాటు
చున్న నాగులేటుగూడ మిక్కిలి వెడల్పులేక
యొకయుపసది శోభంవాల్చి కూలం కషంబై లేత
కొబ్బరి తేటనీరు తియ్యందనంబు సధఃకరించు తన
నిర్మల జలంబునందలి తరంగశిఖావిప్పుట్టుంపర
లచే రోధస్థస్థవృక్షపజ్జిపాదంబులపైఁ బూలపూజ
సేయుచుఁ జూపటకు నేత్రపర్యంబై యున్నది.
బ్రహ్మశాయఁడీ కారంపూడినే రణభూమిగా నేలు
టమిగులశ్లాఘా పాత్రము. (దూరమునజూచి) అదే
మచ్చోటు బహుజనాకీర్ణముగా నున్నది?

—* నాయకురాలు *—

రాజేంద్రా! అదినాగులేటిలో గంగధార
యను పేరుగల మమగు. అది సుప్రసిద్ధమైన
పుష్కలమనియు నందాష్టావంబొసర్చువారు గత
కల్మషులగుదురనియుఁ బ్రతీతి. అందు మన సైని
కులు సేవనంఖ్యలుగా స్నానమొనర్చు చున్న
ట్లున్నది.

—* సేవకుడు *—

(ప్రవేశించి) అయ్యా! ధరణికోట రాజైన
భీమదేవుఁడుగారి కొడుకు కోటకేతు రాజుగారంట
వచ్చారు దర్శనానికి.

—* నలగామరాజు *—

తీసికొని రమ్మ.

—* నేవకుడు *—

(తీసికొనివచ్చి నిష్క్రమించును.)

—* కోటకేతుడు *—

(ప్రవేశించి నమస్కరించును.)

—* నాయకురాలు *—

రండు. ఈవీతంబధిష్టింపుడు.

—* కోటకేతుడు *—

చిత్తము. (కూర్చుండును)

—* నలగామరాజు *—

శివపూజయైనదా?

—* కోటకేతుడు *—

చిత్తము.

—* నాయకురాలు *—

తండ్రిగారు గూడ భోజనముజేసి నాకు

గదా?

—* కోటకేతుడు *—

అ. భోజనమొసర్చి ప్రయాణశ్రమము నలన శయనించినారు.

—* నలగామరాజు *—

పోనిండు పెద్దలు (కొంచెముండి) తమగు మొన్నటిదినము బయలుదేరితిరి కాజోలు.

—* కోటకేతుడు *—

మా తండ్రిగారును సేనానికాయంబులు మూడు దినములక్రింద బయలుదేరిరి. నేనుమాత్ర మంతకు ముందే పయనమై తమ యాజ్ఞా బురస్కరించు కొని నాకుఁ దెలిసిన యాధులలోఁ గొండలు పేరు గల వాడి మగలు విజయవాడలోను గుంటూరు విచిత్రాంధలలోను నుండుటచే వారలఁగూడఁ దీసి కొని త్రోవలోఁ గలిసి యీ యడయము మా కొండ్రాగారును నేనును నొక్క మాత్రే వచ్చియున్నాము.

—* నాయకురాలు *—

గురిజాల ప్రభువులకుఁ దా మొనర్చు నేవ నిరుపమానము.

—* కోటకేతుడు *—

అయ్యయ్యో! తమ రట్లనరాదు. ఇది మే మంత గొప్ప సాయము లెండు కాని — యన్నదమ్ములకే — యిట్టి కలతలు వొసంగె గదా — యని — విచారము.

—* నాయకురాలు *—

మన మేమిచేయఁగలము! ఈశ్వరసంఘటనము.

—* కోటకేతుడు *—

(తలయూచి) ఆహా! న మంపినవా రందఱును దమ తమ దళంబులతో వచ్చి విడిసి యున్నట్లేకదా?

—* నాయకురాలు *—

లే దింకను గొలఁదమందే రావలయును. యుద్ధోపక్రమణదినమున కింకను రెండుదినములు గడుపున్నది గదా

—* కోటకేతుడు *—

ఇప్పు డెవరెవరు వచ్చినట్లు?

—* నాయకురాలు *—

ద్వార సహ ద్రాధిపతియగు వీరభల్లాణుడును, గుడిమెట్ట కేలికయగు సాగిపోతరాజును జండు వోలు బాసట్ల చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమయిన వెల నాడులో సింహాసన మధిష్ఠించియున్న రాజేంద్ర చోడుఁడును, సురగసేన ప్రభువర్యుండును — వీరు గాక మాడుగుల వీరారెడ్డి మొదలగు యోధాగ్రే సరులును వచ్చి విడిసియున్నారు. చంద్రగిరి నృపాలుండును నొక రిద్దఱు యుద్ధవీరులును నింకను రావలసియున్నారు.

—* కోటకేతుడు *—
వారిని చూచి?

—† నాయకురాలు †—
రాజు లొక రిద్దరు దప్పలేరు

—* కోటకేతురాజు *—
గాజులు లేకపోవచ్చును. యోధులు మా
త్రము చాలమంది వచ్చినారని వినినాను.

—† నాయకురాలు †—
అవును. దేబ్బదియవపడిలోబడిన గండు
శన్నమనాయుడు నలరాజు చావుచే సగముచచ్చి
మంచములో దీసుకొనుచున్న కొమ్మరాజు మొద
లగువా రున్నారు.

—† కోటకేతుడు †—
కన్నమనాయుడు డేవరు?
—† నాయకురాలు †—
బ్రహ్మనాయని బావమఱుది పైన బాల
చంద్రునికి బిల్లనిచ్చినమామ

—† నలగామరాజు †—
వీరు లా వైపు లే రనెదరేల? నగ్మాల
కోటిలింగము, ముతసాని కిచ్చిరెడ్డి, గోవిందుల
బాపినీకు, పైడిచుక్కల ముత్యాలు, సంపెట
నారన్న — వీరుగాక పెరుమాలవారను వీరులు
— నిం కెందఱెందఱో యున్నారు. అందఱను
దలఁదన్నిన కన్నమదా సున్నాడు. ఇంక వీరాధి
వీరుండగు బ్రహ్మనాయనిసంగతిఁ జెప్పనక్కఱలేదు
గద. అదృష్టవశంబున బాలచంద్రుఁడును దత్తేన్న
హితులు మాత్రము రాలేదు. వీరమేడపి సంరక్ష
ణార్థం బుంచినారని నాగమ్మగారనుచున్నారు.

—† నాయకురాలు †—
బాలచంద్రుఁడు వచ్చిన మాత్ర మేమిలెందు
ఇక్కడ నంత చేతఁగానివా రెవరు? అయినను నల
రాజు మరణశార్త వినిన యనంతరము సభలో

గురిజాలపై మండినదుచు నేరమును నాపైనను
నరసింగరాజుగారిపైన - మోపి శిరశ్చేదము గావించి
తునని యుత్తరకుమారి ప్రతిజ్ఞ లేడ్చిన బాలుఁడు
రాకుండుటకుఁ గారణ మేమబ్బా!

నరసింగరాజును బాలుండు శిరశ్చేదం బొన
రించు ప్రతిజ్ఞ మే కాక నన్నుఁగూడ యుద్ధంబున
బట్టి బంధింతునని బ్రహ్మనాయని ముద్దులకొడుకు
— ఆ మాలగుంటఁడు — కన్నమదాను శపథ
ముఁ బట్టినాఁడట. మాచెదముగాక యీ కు
కుంకల ప్రతాపతిశయమును.

—† కోటకేతుడు †—
ఈ నాటికిఁ బరిస్థితు లిట్లు మాటినవికాని
లేకున్న మీ రెండు కుటుంబములకుఁ గల పరస్పర
సంబంధంబను వృక్షంబు పరులకు నిలువ నీడని
చ్చుచు నెంత ఫలవంతమై విరాజిల్లుచుండవలసి
నది! విధియనుల్లంఘ్యము.

—† నలగామరాజు †—
యధార్థము (కొంచెముండి) కోటకేతుఁడు
గారూ! (రహస్యముగా) మనలో మాట. మన
వైపు వీరులసంఖ్య విస్తారముగా లే దెట్లుగూ
యని యించుక విచారము గలుగుచున్నది. అయి
నను దమబోంట్లున్నారనుకొనుఁడు కానిలోపము
లోపముగానే యుండును.

—* కోటకేతుడు *—
నాగమ్మగారికిఁ గోపము వచ్చునేమో రథగ
జతురగ సైన్యంబులు మనకెక్కువకలవేమో కాని
పదాతిజనంబులు మాత్రము మనకంటె వారికి
వేయిమడుంగు లెక్కువ. రాజుగారూ! ఈ పూట
వారిపక్షంబున వచ్చిన మాలయాదిగలు గల కాలి
బంట్లు సంఖ్యాతీతు లనుకొనుఁడు. నిజముగా నట్టి
సేనానివహంబులఁ జూచి నాకు గుండె బ్రద్దలయి

వల్నాటిపేరువము.

తని సమ్ముడు.

—† సలగామరాజు †—

అవును నిజమే

—† కోటకేతుడు †—

కాని యొకటి. బాలచంద్రుడు మాత్రము యుద్ధమునకు రాలేడు.

—† నాయకురాలు †—

నీరులందఱలో నతఁ డొకఁడు. అతఁడేమి బ్రహ్మాండనాయకుఁడా? మీరలిట్లు బేలలై పోసంగించుచున్నారు గాని నా కణమూత్ర మధైర్యము లేదు యుద్ధము ప్రారంభ మెల్లుండిగదా ఇంకను రాజులును. సైన్యములును రావచ్చును. ఇంతలోనే యధైర్యపడనేల?

—† సేవకుడు †—

(ప్రవేశించి) అయ్యా! నండాలు. చంద్రగిరి రాజుగారు పంపించారంట సైన్యం వచ్చింది.

నాయకురాలు

మంచిది

—† కోటకేతుడు †—

నాగమ్మగారు చెప్పినట్లు మన మిప్పుడే యధైర్య మొందుటేల? నేడు రేపు సైంకెవ్వరు వత్తురో చూచెదము. అప్పుడే స్వపక్ష పరపక్ష బలాతిశయంబులఁ జూచి విచారించుకొన వచ్చును.

—† సలగామరాజు †—

అవును. ఆ వచ్చిన సేనలయు సేనాధీశులయు యోగక్షేమంబు లరసి వత్తురా నాగమ్మగారూ!

నాయకురాలు

చిత్తము. (నిష్క్రమ)

—† సలగామరాజు †—

కోటకేతుడుగారూ! పెద్దలగు మీ తండ్రి గారినిదర్శించిచాలకాలమైనది. రండుమీశిబిరమునకు

—† కోటకేతుడు †—

మంచిది.

(ఇరువురునిష్క్రమ)

దృశ్యము 18

కోర్కీడు ప్రవేశము.

—† కోర్కీడు †—

అందరూ యుద్ధానికి పోవడంచేత వీరమేడపి అంభా బావురుమంటున్నది. కారంపూడిలో యుద్ధము నిన్ననే మొదలుపెట్టుండాలె. బాలచంద్రునికి అతని స్నేహితులకు మాకూ యింకా కారంపూడికి బోయే అదృష్టం పట్టలేదు. ఆ నరసింగరాజు నిచ్చేమాటేం నడపడలేదు. లేకపోతే మనం కారంపూడికి రాకుండా చెయ్యటానికి నాగమ్మ పన్నిన పన్నాగమా యిది అని బాలచంద్రుడు అనుమానిస్తున్నాడు. ఈ సాయంత్రము గూడా చూస్తాడు. రాకపోతే యదంతా మోసమనే అనుకొని రేపు కారంపూడి దూకుతాఁడు. ఊరుకోడు. పులిపిల్ల. బహు కచ్చమనిషి. (యోచించి) ఓహో! నరసింగరాజు రాకపోయినా సరే మేడపిని కాస్తుండమని కదా బ్రహ్మనాయుడుగారి యుద్దేశ్యం. ఇకను ఈ కారంపూడి యెట్లా వెళ్తాడబ్బా? అయినా మాట్లాడుదాం. ఏమీ తోచిక అతడు బొంగరా లాడనోయింది ఆ తోపు లోనే గదా. పోయి... .. (వినుటనభినయించి) ఆ పోతున్న వాళ్లేమో అంటున్నారే నన్ను చూశి (తెరలో)

కోమటి అన్నమ్మ కాలికి మీ స్నేహితుడు బాలయ్యగారి బొంగరం దగిలింది. ఆమె యేడుస్తూ ఆయన్ను తిడుతున్నది. పొండి. దబ్బున బొండి.

—† దోర్నీడు †—
అరే! తిట్టుబోతయిన అన్నమ్మ కాలికే
తగిలించే. త్వరగా బోదాం.

(నిష్క్రమ)

దృశ్యము 19

మామిడి తోపు — బొంగరా లాట.

అన్నమ్మ కాలు పట్టుకొని కూర్చుండును. బాల
చంద్రుడు దామె కాలి దగ్గరకు గూర్చుండి యుండును. అతని
స్నేహితుడు దోర్నీడు గూడ నుండును.

—* బాలచంద్రుడు *—

అమ్మా! బుద్ధిపూర్వకముగా మాత్రము
తమ చరణంబునకు హాని గలిగింప నెంచలేదు.
ఇది నే నెన్ని సార్లులు నొక్క చెప్పచున్నను
దమరు నాయండు గరుణార్ద్రచిత్తలు గాలేదు.
ఇది నా దురదృష్టము.

—† అన్నమ్మ †—

(ఏమృగంతుతో) నీ దురదృష్ట మేం
కమ్మం నా దురదృష్టమే కాని. ఆయిగా ఎండలో
పేడ బోగుజేసుకోక యిట్టా వచ్చి అడ్డమయిన
వాళ్ళ చేతా దెబ్బందుకు దింటాను. నా కమ్మం
నా పాలుద్దం. నేగా బుద్ధి పూరకంగా కొట్టలే
దంటావ్? (మెటికలు విటచుచు) నీ దుంప దేగ.
నీ శైయ్య బడ. ఇయ్యా లోరి మొగం సూశానో
కాని నీ యంటి పాపిట్టోడి శాత కాలిరిగింది.
(నొప్పితో) శ్మే. అమ్మా! నీ జిమ్మడ. ఎంత దెబ్బ
గొట్టావురా. నీ బొంగరం నువ్వు పూడ్చుకుపోను.
ఎయ్యాలనే యేశావు. లేకుంటే నాకే యెందుకు
తగులుంది?

—* బాలచంద్రుడు *—

అమ్మా! అట్లునుట పాడి గాదు. బొంగరా

లాట చూడ వచ్చిన వారు రెండుమూడు వందల
జనమునకు దక్కువ యుండరు గదా. ఇందఱలో
మీపయి మాత్రము విరోధించుటకు దగినంత
కారణ ముండవలెను. అట్టి కారణ మేమియు లేదని
సర్వసాక్షి యైన భగవంతు డెఱుగును.

—† దోర్నీడు †—

అవు నిందఱలో నీకే హాని జేయుటకుదగి
నంత కారణ మేమన్నది?

—† అన్నమ్మ †—

నువ్వున్నా నాయనా యిక్కడ! చీరంగ
నీతులు జెప్పవచ్చా నోరు మూచుకు గూవోక!
తనూ ఒక పెద్దమంచల్లే చెప్పవచ్చాను. సాకలో
శ్మబ్బాయివే. ఉద్దోగం చేసుకోకుండా పెద్దోళ్ళచు
యిడిసి పెట్టి యూహాలగాడి సుట్టూ తిరుగుతావు!
చిగ్గు లేదా?

—† దోర్నీడు †—

అదిగా దమ్మా!

—† అన్నమ్మ †—

సాలుసాల్లే రా సాకలెదవా! కొట్టడాని కేం
కారణముండాలెరా? కొంటె శేట్టలకు కారణమేంది?
కొంటె పిల్లోళ్ళు కనపడ్డ వాళ్ళ నల్లా కొడ్తారు. అల్ల
కేం మాయరోగమా? తింటారు పుల్చుకో ముక్క
లల్లే తెగదిరుగుతారు. దున్నపోతు లల్లే దిని తెగ
బల్చి కొట్టుకుంటున్నారలే అంతా. ఈ నొకడు
దొరికాడు నాయకుడు మీకు.

—* దోర్నీడు *—

ఏదీ యిప్పు డన్నమాటలు మళ్ళీ అను.
తల చెండేస్తాను (అని కత్తి యెత్తును)

—* బాలచంద్రుడు *—

(వారింబి)

అమ్మా! పొరపాటున నపరాధ మొనర్చి
తిని బాలుడను. నా తప్పు తమించి శాంతము

వల్నాటిపాడువము.

వహించుడు. నే జెప్పికొనవలసినది చెప్పినాను.
సిమ్మటఁ దమ చిత్తము.

—† అన్నమ్మ †—

నువ్వు బాలఁడవా? బుచ్చెబ్బాయివి
పాదం. నీ కేం తెల్పు. కోట్ల యేలు పెడితే కొరక
లేవు. నేతిబీంకాయవు. పేరుకు మాత్రము బాలు
డవు. బెమ్మనాయుడుగారూ ఆరంతా యద్దాని
కెల్తూ యిక్కడ నిన్న దిచిపోయింది యిందుకే
కామాలె. అల్లతో బోయి యద్దం జేయలేక “ఎ
వడో వత్తాడు సంపా” ల్నిని వగక బెట్టుకొని గాజు
ల్లోడిగించు కొన్న ఆడదానల్లె యింటో కూకు
న్నావ్! ఈరు డంట యీరుడు ఆడదానికంటె
కనాకట్టం.

—* బాలచంద్రుడు *—

(చివాలున లేచి కత్తి నూడఁబెట్టికి) ఏమీ!
ఏమంటివ్వి! నై రిసై న్యపరంభంబున కాగలేననితలం
చియా నేను యద్దరంగంబున కందఱతో బాలు పో
కుంటిని? ఈ వాక్యము ప్రీ నోటి నుండి వెలువ
రింపఁబడుటచే మిన్నకుంటిని గాని పురుషుం డెవ్వం
డైనను గడకుఁ బ్రాణవిశ్రుం డైనను హృదయ
శల్యాయమానం బయిన యీ పలుకుఁ బలికిన
యెడల మదీయఖడ్గవిక్షేపంబునఁ దదీయశిరంబు
పరిత్రుటితం బొర్చియుందును. ఈ మేడపి లోని
పౌరు లందఱు నిల్లే యపోహంబులం బోవుచుండి
రేమో కదా! ఎంత పాపము! ఎంత ఘోరము!
ఎంత కర్మకరోరంబైన యపవాదవాక్యము నేడు
వినవలసినచ్చినది! అగర్భశ్రీమంతుఁడును నీ విశా
లాంధ్రరాజ్యంబుందే కాక పరరాష్ట్రంబులందుఁ
గూడ విఖ్యాత వీరులందఱును నిరుపమాన పౌరు
షభిక్షుంబు వెట్టి దేవతాస్తూయమానుడై వీరా
ధివీరుండని యనేకయుద్ధంబుల విజయలక్ష్మిచే
గరపత్రంబులం గొనిన బ్రహ్మనాయనికి గాఁబు

వట్టిన విరోధిడనంబుచేఁ గూడ సత్వయబుద్ధిచే
సింహకిశోరం బని పిలువంబడుచు నిరంతరము సక
లజనజేగీయమానుండనై బాల్యం బాదిగ మన
స్సును వీరివిక్రమకథాపై కలెత్తలులఁ గ్రీడింపఁజేయు
చున్న యీ బాల చంద్రునికా — యీ యన
మానదోర్బలవిజృంభణ తృణీకృతనై రి వీర్రాగేశరు
నికా యుద్ధభీతి! ఎంతమాట! ఈ పరుషభాషణము
నా హృదయంబును గలగుండు పఱచు చున్నది.
ఇంక నే నోర్వజాలను మా యిలు వేల్చుగునో
స్వామీ! చెన్న కేశవా!

అతిమాత్రంబగు నా పరాక్రమమె
యాహా! లోకు లీక్షింప నీ
గతి నాడంగలచేత దూపణకా
ఘాతంబులఁబొందె నా
మతి ఘోషించెడు సస్త్రజీవినయి యి
వ్వాడ్కిన్ వృధాకాలయా
పత్యసం జెందితిఁ — దన్నఁ జేసితిని — నా
పాపంబు నెరింపుమా.

దోర్నీఁడూ!

అసమోదగ్రమదీయ సం సిమిత
కార్యాభీలసంగ్రామసా
హసభారం బను మఁడు పాతికకు
ని స్పృంటించె నన్నమ్మకా
ర్య సమేతంబగు శతుగిరా జఘన నై
స్యం బెల్ల నిర్లక్షమై
యనువుల్ గొల్పడుఁ గాకి నింక మనవై
పానంద ముప్పొంగఁగన్,

(అన్నమ్మ భయముతోఁ దొలగిపోవును)

—* దోర్నీఁడు *—

అన్నయ్యా! యద్ధానికి బోతావా యేమి?

—శీ బాలచంద్రుడు శీ—
అవును నిశ్చయముగాఁ బోవుదును.

—శీ దోర్నిడు శీ—
పొరపడుతున్నావు

—శీ బాలచంద్రుడు శీ—
ఎట్లు?

—శీ దోర్నిడు శీ—
వారంతా బోతూ నిన్నిక్కడ విడిచిపోయి
నాథు గదా?

—శీ బాలచంద్రుడు శీ—
నరసింగు వచ్చు నేమో యని కదా విడిచి
పోయినది. అతఁ డిప్పుటివఱకును గాకుండుటచేయుద్ధ
భూమికి నేను బోకుండుటకై విరోధులు మోసము
పన్నినా రని సందేహించుచున్నాను.

—శీ దోర్నిడు శీ—
అది గాకపోయినా మేడిపి లోనే వుండి
కాపుడలఁ చేస్తుండాలె నని కదా నారి యుద్దేశం.

—శీ బాలచంద్రుడు శీ—
దోర్నిడు! తండ్రిగారి యభిప్రాయమా
జకాక పోయినను ననుష్ఠాన్య మని నాకుఁ దెలి
యును. కాని విపరీతపరిస్థితు లావహిల్లినపు డట్టి
ధర్మంబులలోని నైర్మల్యంబును మన మంతగాఁ
బాటించ నక్కఱలేదని నా మతము.

—శీ దోర్నిడు శీ—
(నిదానించి) ఏమో! నీ భావం సరిగా తెలి
యడంలేదు. మొత్తము మీద యేవో కొత్త
ధర్మాలు వుట్టిస్తున్నావు.

—శీ బాలచంద్రుడు శీ—
దృష్టాంత సహితముగఁ జెప్పుచున్నాను.
వినుము. అనచూనబలుం డగు నర్జునుండు మున్నో
కప్పుడు తన గాండీవంబు గూర్చి తిరస్కార
వాక్యంబు లెవఁ డామనో యట్టివాని శీర్షంబు

ఖండింతునని శపథం బొనర్చియుండెను. కౌరవ
పాండవయుద్ధంబున గృష్ణార్జునులు దగ్గఱ లేనప్పుడు
కర్ణుం డొఁనాఁడు ధర్మరాజును జుట్టుముట్టి బాణ
పరంపగాసంపిహితుం జేసి శరీరంబున రక్తధార లవి
రళంబుగ ప్రవహించ జేయ నతండు శిబిరంబునకుం
బోయితిపించి తమచోట నన్నిధిం జేరవచ్చిన యర్జు
నుని — కర్ణుం డింకను జావకపోయెఁ గదా యను
ననుశయంబున — ఎవఁగానిచూట లాడి యాతని
గాండీవంబును గూడ మాషించెను. పూర్వము
గావించిన శపథము ప్రకార మర్జునుండు ధర్మరాజు
శిరంబు ద్రెళ్ళినేయ నుద్యుష్టుండు గాఁగా జగన్నా
టకసూత్రధారి యగు శ్రీకృష్ణభగవానుం డడ్డపడి
సమయానుకూలధర్మోపన్యాసంబు గావించి యా
దుష్టార్థంబు నుండి యతనిని మాన్పించెను. శప
థము ప్రకారము ధర్మరాజును జంపియుండవలసి
నదిగదా. అట్లే జరిగి యుండిన యెడల ధర్మరాజు
మరణము, ధనంజయుని మనస్తాపము, మనోనైక
ల్యము మొదలగున వన్నియు సంభవించును.
యుద్ధ మాపనలసివచ్చును. దుర్యోధనాదు లనెడి
భూభారం బట్లే నిలిచియుండును. ఇ వన్నియు
నాలోచించియే శ్రీకృష్ణుండు విపరీతపరిస్థితులందు
ధర్మచ్యుతికిఁ గొంత యవకాశము గల్గించి
యున్నాఁడు. మఱియు నొక్క దృష్టాంతము.
పూర్వ మొకనాఁడు గొందఱు బాటసారులు త్రోవం
బోవుచుండఁగాఁ జోరులు వారిని వెంబడించిరి.
ఒకచోట నొక ఋషి కూర్చుండియుండ బాట
సారు లాతనియభిముఖంబున నున్న పొదలోనికిం
బోయి డాఁగిరి. చోరులు వచ్చి ఋషిని బ్రశ్నిం
పఁగాఁ దనకుఁ దెలిసిన విషయమే కావున నసత్య
మాడరాదని యెంచి పొదలో నుండి రని నిజముఁ

జెప్పెను. అంతట దొంగలు బాటసారులను బట్టి కొని వారి ననేకవిధముల హింసించి ధన మనహరించిరి. అోకాంతరంబున నా ఋషికి నరకవ్రాప్తి యయ్యె నట. ఋషి చెప్పకుండినయెడల బాటసారుల కా హింస తప్పెడిదే కదా. అతఁ డనత్యభీతిచేత హింసకుఁ దా విచ్చినవాఁ డయ్యెను. సత్యమెంత గొప్పదియైనను నహింస — సత్యము — నను రెంటిలో నహింసకే ప్రాముఖ్య మియవలెను. చూచితివా యీసందర్భంబున సత్యంబునకు విలువ దగ్గినది! కాఁబట్టి సందర్భముల ననుసరించి యిట్టి ధర్మచ్యుతి కంగీకరింపవచ్చును.

-శివోర్మిఁడు శి-

మితండ్రిగారి యుద్దేశం ఆజ్ఞగానే అనుకొని దానినుండి తొలగుట ధర్మం గాదని మనసులో ఒప్పుకుంటూ పైకి మాత్రం యిట్టి ధర్మచ్యుతి కంగీకరింపవచ్చు నంటావ్!

-శివోర్మిఁడు శి-

నిజముగా ధర్మచ్యుతి యగునో కాదో — యీ పరిస్థితులందుఁ జేయఁ దగినది యిది.

-శివోర్మిఁడు శి-

(చూచి) అమ్మగారి నేవకుఁ డొస్తున్నాఁడే! ఎందుకో!

◆ నేవకుఁడు ◆

(ప్రవేశించి) గౌరవ్యా! దండాలు.

-శివోర్మిఁడు శి-

ఏమివిషయము?

◆ నేవకుఁడు ◆

తమ బొంగరం కొమటి అన్నమ్మ గారికి సగిలించిన ఆమె యేమేమో అనరాని మాట గాదుతూ అందరూ యుద్ధానికి బోతే ఆడదానల్లే యిట్లో వున్నావా అని తిట్టించిన దోషనబోతూ

ఎవరో చెబితే ఐతమ్మ అమ్మగారు యిది యీ చీటి గాళి పంపారు.

(అందిచ్చును.)

-శివోర్మిఁడు శి-

అమ్మగారి కప్పడే తెలిసిందే!

-శివోర్మిఁడు శి-

సెలవు.

-శివోర్మిఁడు శి-

పొమ్మ.

-శివోర్మిఁడు శి-

(నిష్క్రమింప)

-శివోర్మిఁడు శి-

(ఉత్తరము చదువును)

“వీరపుత్రుఁడికి,

అన్నమ్మ గారి నోట వచ్చిన వాక్యములు నాహృదయంబున శంకునై వేధిస్తున్నై. అవి వీరుడి కీర్తికాంతకు ప్రజాయుధవు దెబ్బ అని గ్రహించుకో. పరులచే జేయబడిన పౌరుషవింద యుద్ధవీరుడి కాయంబునందలి ప్రణమై బాధిస్తుంది నీతండ్రినై వువారు తల్లినై వువారు మానవంతులు; శూంశిఖామణులు. మడిబట్టపై మసి వేయకుము. కోడైత్రాచుపిల్లపై గడ్డ వేయఁగలమా? నీచ ప్రాణియైన పాముకంటె మనుష్యుఁ డెన్ని రెట్లధికుఁడు! వీరుడిజీవితవృక్షం మానసరక్షణ మనే పాదులో బుట్టింది. మానహాని మరణం దగ్గర నుంచి సుంకంగొంటుంది సుమా! వీరపుత్రుఁడా! ప్రజాదురభిప్రాయచ్చేదమునకై కత్తి నూలుము.

నేను గండువారింటి ఆడుబడుచును.

కాఁబట్టి నీ కింటిబెంగ అక్కరలేదు. ఆలస్యము

చేయక యుద్ధానికి బొమ్ము.

ఇట్లు,
నిన్న కానక కన్న తల్లి
ఐ తమ్ము”

-1 బాలచంద్రుడు :-

అహ! మా యమ్మ వ్రాసినది యెంత హృద
యోద్బోధకముగా నున్నది!

-2 దోర్నీడు :-

అన్నయ్యా! భావం గంభీరంగా వుండే.
ఉంకోసారి చదువు.

-3 బాలచంద్రుడు :-

(చదివి) తమ్ముడా! మామ మెంత భావ
గంభీరమో! “పరులచే జేయబడిన పౌరుషనింద
యుద్ధవీరుని కాయంబునందలి వ్రణమై బాధిస్తుం
దట. కాబట్టి నేను యుద్ధవీరుడనై న యెడల
నన్ను గూడ నామాటలు బాధింపవలెననియే
కదా. “తండ్రినైపువారు తల్లినైపువారు మాన
వంతు” లట. అనగా “నీవు గూడ మానవంతు
డవు క” మ్మని సూచన. “మడిబట్టపై మసివేయ
రా” దన్నది. స్వచ్ఛమైన నంశమునకు గళంకము
రానీయవల దని యుద్బోధించుటయే కదా. చిన్న
డైనను గాలసర్పమునకు బౌరుషము విస్తారము.
అట్లే బ్రహ్మనాయక డను మహావీరుని పుత్రుడను
గనుక నాకును బౌరుష ముండవలెనని యాదేశము
“మానహాని మరణం దగ్గర నుంచి నుంకం గొం
టుం” దట. మానహాని కంటే మరణమే మేలని
గొప్పధర్మమును బోధించుచున్నది. పై పెచ్చు
“వీరపుత్రుడా!” యని సాభిప్రాయముగా సంబో
ధించుచున్నది. స్త్రీ జనముల గనిపెట్టియుండవలె
నని తండ్రిగారి యాజ్ఞ గనుక దాని నెట్లుంఘిం

పల్నాటి పౌరుషము.

తన యని నేను విచారింతు ననుకొని తాను
బౌరుషమునకు బెట్టిన పేరయిన గొంతువారి నం
శములోని యాపదనుచు ననియు స్త్రీజనంబుల
నొకరు రక్షింపవలసిన పని లేదనియు నొక్క వక్తా
ణించుచున్నది. నీతమ్ములు నియమములు నెన్ని
యోజరపి కానక కానకనూయము నన్ను గనినది.
అమిత పెగ్గమును నన్ను జూచుకొను చున్నను
బౌరుల యపవాదమును భరింపలేక నే నింటికి
వచ్చు నంతలోపలనే నిలువనీయని యారాట
ముతో “యుద్ధంబున మగటిమి జూపు” మని
నా కుద్బోధము గలిగించుచున్న నా తల్లి యెంత
మాననతి! ఆ వీరమాత కడుపున జన్మించుటచే నా
జన్మము సార్థకమైనది. న న్నామె గర్భంబున బడ
వేసిన పూర్వపుణ్యంబులు పరుల కనూయాజనక
ములుగాకపోవు. (మనస్సుతో తల్లి నుద్దేశించి)

అమ్మా! ఐతమతల్లి! నీ కొడుకు దీవ్య
త్వగుహాద్రక్షకా
షమ్మల్ గల్గిన సింహకాబకము నీచ
స్వల్పజన్మండుకా
డప్తేరుత్రతిమానధీరుడగు బ్రహ్మ
జ్ఞానికిం బుత్రుడక
నమ్మంజాలవె బాలచంద్రు డిటు నిందం
బొందువే మానినీ.

మిగుల నాకీర్వదించి పంపితివ యేని
గదనభూమిని నా ధాటి కడురుగలకె
కలచివేయనె లోకభీకరము గాగ
శత్రురాజవరూధిని సాగరంబు.

తమ్ముడా! తల్లి యాదేశము పింటివి కదా!
-1 దోర్నీడు :-
చిన్నాను. శంతోషము (వచ్చుచుండు నేవ

కుని జూచి) అన్నగారి నేవకు దొస్తున్నాడే కారం
పూడి నుంచి

-† నేవకుడు †-

((ప్రవేశించి) బాబయ్యా! దండాలు

-† బాలచంద్రుడు †-

ఏమి?

-† నేవకుడు †-

అన్నయ్యగా రుత్తరం పంపారు (అంది
చును.)

-† బాలచంద్రుడు †-

(చదువును)

“చిరంజీవి తమ్మునికి,

నరసింగు వీరమేడపి పైకి వచ్చు నని వా
రెంత గూఢముగా వెల్లడించినను నది నీవు రాకుం
డుటకై కావించిన వట్టి మాయోపాయ మని తేలి
నది. అతని నిక్కడనే గుఱారములలో దాచియుం
చిరి. కనుక నీవాలస్యముచేయక పయనమైరమ్ము.
మొదట వీరమేడపికావుదలఁ గూర్చి యనుమానిం
చినను దండ్రుగారు నీ నిక్కడకు వచ్చుటకుఁ జివర
కంగీకరించినారు. తత్క్షణమే రమ్ము.

ఇట్లు,
కన్నమదాసు”

-† బాలచంద్రుడు †-

(ఆశ్చర్యముతో) ఎంత మోసము!

-† దోర్నీడు †-

అనుకున్నం తయిందే!

-† బాలచంద్రుడు †-

తమ్ముడా! రమ్ము పోవుదము.

(అందఱు నిష్క్రమిం)

దృశ్యము 47

నాయకురాలు ప్రవేశము.

-† నాయకురాలు †-

నరసింగరాజు నెంత దాచియుంచి బయ
టికిఁ గన్పడకుండఁ జేసినను శత్రువు లెట్లో పసివట్టి
— యి దంతయు బాలచంద్రుడు యుద్ధభూమికి
రాకుండుటకై మేము చేసిన మోస మని —
యాపించి యీ విషయము మేడపికిఁ గబురునేసిరి.
అందుచేతనే యీ యుదయము బాలచంద్రుడు
వీరమేడపి నుండి తన స్నేహితబృందంబులతో
వచ్చి విడిసియున్నాడు. కఱక మగటిమి గలజోడు
లకుఁ గూడ నించుక భయోత్పాదన మైనట్లు విను
చున్నాను. నిన్నటిదినము బ్రహ్మనాయకు
సూపిన రణపటిష్ఠత మాత్రము నిరుపమాన మని
చెప్పక తప్పదు. అప్పుడే సైన్యము నాల్గవవంతై
నను బ్రహ్మనాయని కోరికగా యెదుట మాడి
మశాన మయినది. వచ్చిన రాజన్యలలో ననేకులు
మాచెల్లగాజ్యము వారి కిచ్చుటయే న్యాయ మని
పల్మాలు ప్రబోధించుచుండుట వలనను బాలచం
ద్రుండు నరసింగును శిరశ్చేదంబు గావించు నను
కొని కలంతవడిన కొందఱి యపోహంబుల వల
నను నాకు మనస్సు మనస్సులో లేకున్నది. పోరా
టము పట్ల మాత్రము దైర్యంబు నాకుఁ గించితై
నను సడలకున్నను వచ్చిన రాజమిత్రుల యొక్క
యు వారి యొత్తిడి గల నలగామరాజు వారి
యొక్కయు యుద్బోధనముల వలన వారికి రాజ్యం
బిచ్చి సంధి గావించుకొనవలసినచ్చు నేమో
రాజ్యంబు పట్ల నెట్లున్నను మతివిషయంబున
మాత్రము లొంగదలచు కొనలేదు. (చూచి)
అరుగ! ధరణికోటయువరాజుగారైన కోటకేతువు

గారు సంధ్యద్యోధనమునకై మఱల నాకడకు వచ్చుచున్నారు.

-† కోటకేతుడు †-

(ప్రవేశించుట.) నమస్కారము. నాగమ్మగారే మాలోచించిరో తెలియలేదు.

-§ నాయకురాలు §-

అల్పవయస్కులయ్యెను ననన్యప్రతిభా శైలిలగుటచేఁ దమమహాకుల బూజ్యులు. పెద్దల మాట కెదురుసెప్పుచున్నానని దురభిప్రాయపడ వలదని మనవి.

-§ కోటకేతుడు §-

మీకును వారికిని దగిన పరిచయంబు గల వాడ నగుటచేఁ రెండు పక్షంబుల శ్రేయంబును గోరి “యుద్ధమాపి సంధికిం బూను” డని హెచ్చరించుచున్నాను. యథార్థ మాలోచించిన వారి రాజ్యము వారి కీ వలసినదే కదా. ఇట్లు మిమ్ము సంధికిఁ బురికొల్పు నిశ్చయించినది నే నొక్కడనే కాదు. వీరభల్లాలుఁడు మొదలగు వారు గూడ నున్నారు గదా. యుద్ధ మాడలేక శరీరము దాచుకొనఁ దలఁచి యిట్లనుచున్నామని గ్రహింపవలదు.

-† నాయకురాలు †-

కొంత మట్టుకు యుద్ధం బొనర్చి సంధికిఁ బూను నంతటి దురవస్థ యీ పక్షంబున కేల వట్టి నదో తెలియకున్నది.

-† కోటకేతుడు †-

నేను వచ్చిన తొలిదినంబునుండియు సంధిప్రేరణయు గావించుచునే యున్నాను. నలగామ రాజుగారికిఁ గొంత సచ్చినది. తమ యభిప్రాయంబులు మిక్కిలి సంభావ్యము లగుటచే నిన్ని సార్లు లోకక్షేమము గోరి యీ విషయము

దమతో నెత్తవలసివచ్చినది. మాచెల్లరాజ్యంబు వారి కిచ్చినేయుట న్యాయమనియు, నన్నదమ్ముల కయ్యము జ్ఞానాపాత్రయు గాదనియు బెద్ద లందఱు దలఁచుచున్నారు. అదిగాక మన సైన్యంబు కొంత వఱకుఁ బలచనఁబడియినదని కూడఁ దమ దౌష్ట్య కొనవలయును.

—* నాయకురాలు *—

క్రొత్త సైన్యంబులకుఁ గలుగింపితిని గదా.

—♦ కోటకేతుడు ♦—

ఎన్ని క్రొత్త సైన్యంబులు వచ్చిన నేమి గును బ్రహ్మనాయని ధాటిముందఱి! నాగమ్మ గారూ! నిన్నటి దినము

యుద్ధవిరామఘంటపఱ

కూపిరిఁ దిప్పఁగనీక శత్రురా

దృద్ధవిరోధ మూనుచుఁ గృ

పాణకృతాంత నితాంత పాశమున్

గుర్ధిదళంబుపైఁ బఱపి

గుండెల దోసిటఁ బెట్టుచున్నశౌ

ర్యోద్ధతు బ్రహ్మనాయని జ

యొన్నతు నాపె నెవండు చెప్పఁడి.

మఱియు

మన సేనానివహం బుసిల్ల గతి న

ర్థాల్వీరులం జుట్టుము

ట్టిన వేళన్ నవుటాల కెవ్వఁడొ —యతం

డే బాలచంద్రుండు వ

చ్చె —ననన్ గాలికి బుద్ధి నెప్పిన దళ

శ్రేష్ఠంబుతో యుద్ధ మే

మని కావించెద రింకఁ —బ్రజ్జలకుఁ జే

యంబోలునే కయ్యములో?

-† నాయకురాలు †-

మీ కందఱకును నందులో నలగామరాజు గారికిని సంధి యవశ్యాచరణీయముగాఁ దోచు

వల్నాటిపాఠము.

చున్నప్పుడు నేనట్లు రాగూడదు. సరి కానిండు. అట్లయిన సంధిసూత్రము లేమని?

— శోటకేతుడు —

మాచెర్ల రాజ్యము వారి కీవలసినదనియే. దీనికి గుణవంతుడైన బ్రహ్మనాయకుడు గతంబు మఱచి తప్పక యొప్పుకొని తీయును.

— శోటకేతుడు —

మిగిలినవారందఱు?

— శోటకేతుడు —

వారిని నాయకుగారు మందలించి యొప్పింతు రనుట సత్యము. అట్లుగాక, మాచెర్ల రాజ్యము నిచ్చుచున్నను మొండిపట్టు విడువక యలరాజు హత్యకుఁ బ్రతిహత్య గావింపఁదలంచి నరసింగ రాజును శిరశ్చేదంబు నేయ నెంచి బాలచంద్రుఁడు మొదలగు వారొప్పుకొనక యుద్ధోన్మత్తులై యుండిరేని యప్పుడు ధర్మదేవత మన పక్షంబున నుండుఁ గాన నొక్క కబు రంపితిమా యాంధ్ర దేశములోని తక్కుంగల రాజవ్యూలు గూడ మన పక్షంబున వచ్చివిక్రమింతురు. నిజంబుగాఁ నరసింగే శిరశ్చేదితుండైన యెడలఁ — బ్రాణంబుల కాసింపక రణసాహసంబు సూపించి దారుణంబైన ప్రాణిదారణంబున నా గుంటచు బాలచంద్రుని నని మిషాశ్చర్యాపాదకంబుగా యుద్ధంబున బలి దీయక విడుతుమా! బాలచంద్రుని జూచి భయం పడుచున్నా మని మాత్రము గ్రహింపఁజనదు. “వారి రాజ్యము వారి కిచ్చివేయుట న్యాయము గాదా — అవసరంబుగా నీ కయ్యమేల ” యని విచారించుచున్నాము గాని వేటొందుగాదు.

— శోటకేతుడు —

రాజ్యభాగంబు మాట యెట్లున్నను మత విషయంబున మాత్రము లొంగి దలంపలేదు.

దేశం బంతయు మాలకూడుఁ జేయుచున్న బ్రహ్మ నాయని నింకను గౌరవోత్కర్షముతోఁ జూడఁగల మా? ఇట్టివైష్ణవమతప్రచారము విరమించుకొనఁట సంధిసూత్రములలో నొక్కటై యుండిన గాని నే నంగీకరింపజాలను. నలగామరాజుగారు గూడ శైవమతవ్యాప్తివిషయంబున రాజ్యప్రాణంబులఁ గూడ లెక్కగొనక ప్రవర్తింతురు గాని యన్య భాకరింపరు.

— శోటకేతుడు —

సరే. వారితోఁ గూడ మాట్లాడుదము రండు.

(తెరపడుచు)

(తెరలోఁ జాటింపు)

ఈపూట యుద్ధం లేదు. శోటకేతువుగారు యీరులందఱతో మాట్లాడుతారు. సాయంతరము సభ కంతా రావల్చిందని మల్దేవరాజుగారి ఆగ్నే అయిందోహోయ్ (డప్పువాయింతుట వినఁబడును)

దృశ్యము 21

శోటకేతువు ప్రవేశము

— శోటకేతుడు —

(తనలో) మాచెర్ల రాజ్యము వారి కీయ కుండుట యన్యాయమని యెఱిగి యన్నదమ్మల పోరాటము సమంజసము గాదని తోచి మనస్సు సంధికై వీక్షలాడుచున్నది. పరిపాలననిర్వహణకారణముల వలన నలగామరాజుగారి యాహ్వానము నాజ్ఞఁ బురస్కరించుకొని నేను వచ్చునప్పుడు నా తోఁ గూడఁ గొందఱ వీరులఁ దీసికొనివచ్చినను నాతోఁబాటు మిగిలిన పెద్దలను గూడఁ బ్రోత్స

హిందువు బ్రహ్మనాదుల బలాతిశయంబు కను
లకుం గట్టునట్లు వర్ణించుచుఁ దొలుతవచ్చినవే కాని
మఱల నే సైన్యంబులు రాకుండుటచే నెట్లో మా
చెల్లరాజ్యము యథాపూర్వము వారి కిచ్చివేయున
ట్లుఁబించితిని. నాగమ్మగారి రెంత ధీరోక్తులఁ బ్రసా
దించినను, బాలచంద్రుని గంభీరప్రతాపాతిరేకంబు
నో, బాటు ప్రతిజ్ఞా పరిపాలనదీక్ష యెల్లర మెఱింగి
యందుట వలన వాస్తవముగానే నరసింగుతలఁ
దెగనేయుటకుఁ బ్రయత్నించునని నా కనుమానం
బుఁడుటచేత — వారి రాజ్యము వారికిచ్చుటయే
కాక మత ప్రచారవిషయం బందును గొంచెము
నడలువిడువుఁ జని నే నెంత నొక్కిచెప్పుచున్నను
ముఖ్యముగా నాగమ్మగారి రేమాత్రము లొంగ
కున్నారు. మాచెల్లరాజ్య మొనంగుట కొప్పి కొం
టిమి కాని బ్రహ్మనాయని యస్పృశ్యతానివారణ
ప్రచారము రూపులేకుండ నాశనముఁ గావింపవలె
ననియు నస్పృశ్యతపై నింక నెన్నిఁడు ప్రచారము
గావింపరాదనియు నది సంధినిబంధనములలో ము
ఖ్యమైనదిగా నుండవలెననియు నామె కోరుచు
న్నది. అంత మగతన మున్నచో నరసింగరాజు
తల నఱకినను నిష్టమే కాని పంచమాస్పృశ్యతో
పన్యాసములు మానుకొన నిచ్చగింపని యెడల
సంధి యెంతమాత్రము వాంఛనీయము కాదని
యుగ్గడించు నాగమ్మగారి దీక్ష యక్రమమైనను
శ్లాఘాపాత్ర మగుటకు నందియు మా లేదు. కానిమ్ము
ఈ సంధి సూత్రములనే మద్దేవ ప్రభుసమక్షంబున
నివేదించెదఁ గాక. మతప్రచారము మాట యెట్లు
న్నను రాజ్య మిచ్చుచున్నారగుదా యని సంధి
కిచ్చగింతురేమో చెప్పలేము. కడకుఁ గొంత కాల
మైనను మతప్రచారము నాపి యుంచుట కొప్పి

కొందురేమో చూడవలసియున్నది. ఈ యాలో
చనము నాగమ్మగారి కే మాత్ర మిష్టము లేకు
న్నను నలగామరాజుగారు నుముఖులుగాఁ గన్పడి
నారు. ప్రయత్నించెదను. పైన దైవము
న్నాఁడు.

(నిష్క్రమింప)

దృశ్యము 22

మల్లదేవుని సభ.

బాలచంద్రుఁడు కన్నమదాను మల్లదేవుఁడు
గూర్చుండి యుండుడు.

—† కొటకేతుఁడు †—

(బ్రహ్మనాయనితోఁ బ్రవేశించి) మలిదేవ
ప్రభువద్యులకు సమస్కారము.

—† మల్లదేవుఁడు †—

ధరణికోటయానరాజ్యాభిషిక్తుల కభివాదన
ములు.

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

ఈ యాసనం బధిష్ఠింపుఁడు.

—† కొటకేతుఁడు †—

చిత్తము. తమరు గూడఁ గూర్చుండుఁడు.

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

తమరు నేడు శత్రుపక్షంబున నున్నను మా
తో సంప్రతించునట్టి కుతూహలము గలిగినందులకు
మే మెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

—† కొటకేతుఁడు †—

అనుగృహీతుఁడను. (లేచి) ప్రభువులకును బెద్ద
లకును నమస్కరించి నా విజ్ఞాపనవాక్యంబులు శ్రద్ధ
తో నాలకింపవలెనని ప్రార్థించుచున్నాను. అనేక
సంవత్సరములకుండియు నిర్భయశస్ట్రార్థితంబై
దక్షిణదేశస్థ నిఖిల రాజ్యతారకానివహరాకాచంద్ర

బింబాయమానమై పరమహిపాలురపౌరపం బెక్కి
రానీక ప్రజాపగిబోధంబున ముందంజ వేయుచు
సర్వజనశ్లాఘాపాత్రంబైన యీ పల్నాటిరాజ్యం
బంతయుఁ గీర్తిశేషులగు నలుగురాజుగారి పాజ్ఞా
పత్యంబున నెంత తల యెత్తి తిరిగినదో కుట్టవాడ
నగు నాకుఁ దెలియకపోయినను బెద్ద లందఱకును
విశదమై యున్నది. అలుగుమహీనాధునికిఁ దోడు
నీడయై కార్యంబునకును ఖడ్గమునకును దగినవాడై
యద్వితీయప్రతిభామహాస్మేషంబుల కలిమిచే
సమర్థుడైన దొడ్డనాయని మంత్రిత్యంబు పల్నాటి
రాజ్యపుటుచ్చస్థితిఁ బునాది యని యంగీకరింపక
తప్పదు. పున్నమనాటి వెనుకఁ జూదమామ
గొప్పదనమువలెను నియమముతల్పి భుజింప నిశ్చ
యించు పాని శరీరారోగ్యము తెఱంగునను నా
రాజమంత్రు లిద్దరును దేహము సాలింపఁగానే
క్రమక్రమముగాఁ బల్నాటి ప్రభావంబు సన్నగిల్లఁ
జొచ్చినట్లు వినుచుండు నాబోంట్లకే కంటఁ దడి
కాటుచున్నప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచి బ్రహ్మ
నాయఁడుగా రెల్లు పరితపించుచుండురో మనము
చెప్పలేము. అలుగురాజు వెనుక మఖ్యముగా
శై వవైష్ణవమతపరస్పరనిందాపూర్వకాందోళనఫ
లంబుచే నైన నేమి యితరకారణంబులచే నైన
నేమి ప్రజాసంఘంబులం దశాంతి పెచ్చు పెరిగి
యది యీ విశాలరాజ్యైకత్వమునకు భంగము
గలిగించి గురిజాలరాజ్యము — మాచెర్ల రాజ్య
ము” నను రెండు చీలికలగునట్లు చేయుటకుఁ బాల్ప
డుటచే వీరియందు రాష్ట్రేతరులకును నించుక
యలక్ష్యము గలిగించిన దని ప్రాజ్ఞులు గ్రహింప
వలెను. పరనిందాస్తుతులకు దాసులు కాకుండ ధర్మ
రూపణమే కర్తవ్యముగాఁ గలిగిన రాయబారులఁ

జూచి — కఠినంబైనను సత్యంబుద్ధాటించున
ప్పుడు పెద్ద లాగ్రహింపకుండురుగాక. అన్యోన్యా
నురాగలతికలచేఁ బెనచివేయం బడి యైకమత్యం
బుచే జీవనంబుసేయు రాజకటుంబములోనే మత
సంఘర్షణంబులు గలిగి దేశంబున నవి ప్రతిధ్వ
నించి రెండుమతంబులలోని యుద్రేకపూరితులగు
యువజనులను భూమిశృషి చేతిపనులు నను నున్న
తోద్యోగంబులనుండి చాలవఱకు మరలించి యనా
వశ్యకాందోళనంబులో ఘునిగించి దేశసంపద కన్ద
కంబు గలిగించెను. దీనికిఁ గారణ మెవరైన నేమి
వారు భరతమాత యెడ మిగుల నక్రమముగాఁ
బ్రవర్తించి నారని క్షీరీకరించుచున్నాను. పాలితు
లకు ధర్మబోధనము గావింపవలసిన రాజకటుంబ
ము లోని యన్నదమ్ములే యుద్ధంబు నకుఁ గదలి
వచ్చి సంకులతమంబుగాఁ బోరు నల్పునప్పుడు
రాష్ట్రప్రజలలో మాత్రము సాభాత్రితాదిసద్గుణం
బు లెక్కడ నుండి వచ్చును? అంతియ కాక యిట్టి
యుద్ధంబులచే జనశాశనము తొమము ప్రజా
నాశనకరంబు లగు నంటుజాడ్యములు మొదలగున
వెన్నియో సంభవించు నని యెఱింగియుండియు
గురిజాల వారును మాచెరల వాతును నిట్లు నింద్యం
బులగు యుద్ధసన్నాహంబులు గావించుట బుద్ధి
మంతుల కసహ్యంబుగ నున్నదని నిర్విశంకంబుగా
గ్రహింపుడు. ఈ మూడు పూటల నుండియు
నీ విషయంబులు వారింపదుటఁ గూడ నివేదించి
నా యారాటము మీ సన్నిధిఁ దెలిపికొని యెటు
లైనను సంతి కుపక్రమించునట్లు ప్రోత్సహించుటకై
యేతెంచితిని. మొగమోటములేకుండ మాచెర్ల
రాజ్యము మల్లదేవుల కిచ్చివేయుట సంభావ్య
మనియు నవశ్యాచరణీయ మనియుఁ బల్కి వచ్చి

తని. మీలో మీకు బరస్పరవివాదములు గలిగి
యే పాపపుణ్యంబు లెఱుంగక నోరు లేని మోటు
పశువు లనం దగిన యీ సైనికులఁ దెచ్చి మీప్ర
యోజనంబు కొఱకు — వారని యుద్ధంబున బలి
దీయుచు' నిట్లు భూతహింస గావించుట మీ వంటి
వారికిఁ దగునా యని సందేహించుచున్నాను.

—† కన్నమదాను †—

ఇది యనాదిగ వచ్చుచున్న యాచారమే
కాని కొత్తదిగాదు. కాని ధర్మబోధంబు గావించు
రాయబారినే హత్యగావించిన వారిని కే మన
వలెనో తెలియకున్నది!

—† కొటకేతుడు †—

మీ రలరాజు మరణంబు గూర్చి యెత్తి
పొడుచుచున్నారని యెఱుంగుదును. ఈ సందర్భం
బున దమ కంఠ చెప్పఁ గలవాఁడును గాను.
మఱియు

కడవఁబడువాని ద్రవ్యటల్ కానిపనులు
ప్రస్తుతోద్బోధవిషయంబై భాపవీధి
మలయమండుట మేలని మనవిసేతు
సర్వ మెఱిగిన శాంతభూషణులు మీరు.

—† కన్నమదాను †—

శాంతభూషణులము కావున నెన్ని దుండ
గంబులవా రొనరించుచున్నను నోరు మూసికొని
యుండవలయుఁ గాఁబోలు.

—† కొటకేతుడు †—

నే నట్లనలేదు. జరిగిన దేమో జరిగినది.
ఇంక నెవను సంది మేలని నా యాశయము.

రాయబాంబు సకపు కర్జయన నున్న
పడుచు పాపంపు బలరాజు పడె నటంచుఁ
గినిసి యే తెంచి కడిమితోఁ బెనఁగి నార
లరయ నిఁక నైన సంది శ్రేయస్కరంబు.

బాహుబాహి కచాఁచి దొడరుచుం
బాహున ననోయ్య కౌ
గ్యాహంకార తరుప్రకాండముల నూ
టాడించి యున్నారు; చా
లాహా! మీ రణసాహసంబు ప్రక
టం బయ్యెం బ్రపంచంబునకొ
న్నేహం బూని నుఖింపఁయ్య స్వజన
క్షేమాభిలాషంబునకొ.

పూర్వ మన్నదమ్ములయిన కౌరవపాండవు
లలో యుద్ధ మేమాత్రము శ్లాఘనీయంబుగా నున్న
ది! యుద్ధంబున సోదరుల నెల్లరచు యాపుమాపి
“నా” యచు వా రేకైపునను లేక పాండవు లే
పాటి సౌఖ్య మనుభవించిరి?

అలరాజెగ్గుఁ బురస్కరించుకొని, కా
ర్యంపూడి యందన్నద
మ్ములు పోరాడి కదా — యశస్సు గొనఁగా
బుట్టెన్ మనోవాంఛ మీ
విలసద్వంశపుఁ బాలకుండ విషమున్
వేయింతురే బ్రహ్మనా
దుల బుద్ధిప్రతిభల్ మఱుంగు పడెనే
దుష్కలకర్మంబులకొ.

కడఁగి యొకవేళఁ బోరాడఁ గలిగియున్న
శాత్రవుల — కాదు బంధులఁ జిత్తుకొందు
పైన రాజ్యంబు లనుభవభాజనములే?
పాండవులపాటి పౌఖ్యముల్ పడుట కితవె?

—† మల్లదేవుడు †—

అనలు సంగతిఁ గూర్చి కొంచె మెత్తి యం

పల్నాటిపౌరుషము.

తటితో విరిమించి నాడు. వారు రాజ్యమిత్తుతో
లేదో స్పష్టముగాఁ దెలియుట లేదు.

—* కన్నమహాను —

అది మన మమగు టెందులకు? సంధివేరణ
మెప్పుడు కలిగెనో యప్పుడే రాజ్యమిచ్చు నిర్బం
ధంబుండు గదా. అట్లు కానిచో రక్తమాంసాదుల
తో యుద్ధకాళికాపూజ నిశ్శంకంబుగా సవరింప
వచ్చును. మన కా భయ మవసరము లేదు.

—* బాలచంద్రుడు —

రాజ్యంబు మాటయటండ నిండు. శూర
శ్రేష్ఠుం డనిపించుకొనిన యలరాజును హత్య
గావించిన ఘాతుకుల నూరక విడిచి వ్రుత్తురా!
అంత ఘనత వహించి వృద్ధికాముండైన యల్లు
డగు నలరాజుచావున కింతయు విచారము సూపని
వారి నేమనవలెనో యెఱుంగకున్నాను.

—* కోటకేతుడు —

పాప మట్లగువలదు. అలరాజు చావునకై
రాజుగా రెంతయు జింతించుచున్నాడు.

చనిన యలరాజు నల్లమజననిభునకు
“పంచప్రాణాలు” విడిచెడు బాంధవుండు
ముమ్మరంబైన చింతాబ్ధి మునిగె నతఁడు
కాని దుర్విధి కెదురీడఁ గలరె జనులు.

వీరులాగా! నే నొక్కటి మనవి నేసెదను.
చిత్త గింపుడు.

రక్తబలిప్రాప్త రాజ్యభాగము కంటె
ఘనులకుఁ దిరిగెంటె గౌరవంబు
మొదటఁ గా దనినను బోరు నిల్విన మీకు
రాజ్యం బొసంగు భారంబు నాది

వలమాని వరసింగు తలఁ బట్టి వజ్రకేస
మన కింక నలరాజు మగిడిరాఁడు
కయ్యంబు పగ హెచ్చఁ గారణంబగుఁ బాండి
పగకు సంధి మనస్సె తగిన ప్రభువు
న్నేహాహస్తంబు రాజకంఠీరవుండు
చాఁచగలఁడు మీ కీతలస్పర్శమానకు
వారివైఁ బ్రేమ కాకున్న వచ్చియున్న
ప్రాణికోటికిఁ బట్టుఁడు ప్రాణభిక్ష.

మఱియును

దుర్బలుఁడు కత్తిచేత శత్రువుల నోర్చుఁ
జెలిమి నొనరించి లోఁగొను బలయుతుండు
పోటు వొడుచుట పాఞ్జుల మాట గాదు
రణము ఫలితంబు రాజ్యసంగ్రహము కాదె.

ఎన్ని కష్టంబు లనుభవించి యైనను గడకు
వా రెన్ని నిరోధంబు లేర్పఱచినను సహించి య
హింసాసిద్ధాంతమును బై కెత్తి ప్రజామార్గదర్శకులు
గావలెనని నీతికోవిదులగు బ్రహ్మనాదుల నుద్బోధి
ంచుచున్నాను.

—* బ్రహ్మనాయకుడు —

(లేచి) వీరులారా! గురిజాల ప్రభువులతో
మాచెల్ల రాజ్యప్రదానంబుగూర్చి మాటాడి యొ
ప్పించి మన సన్నిధికి వచ్చి యనవసరంబుగాఁ
గయ్యంబు పెంచుకొనుట కూడని పని యనియు నీ
రెండు పక్షంబుల వాదును నై కమత్యంబున మెలం
గుట శ్రేయోదాయక మనియు నింతగాఁ జెప్పు
చున్న ధరణికోటయునరాజుగా రైన కోటకేతు
ప్రభువులకు వీరుల పక్షంబున హృదయపూర్వకసమ
స్కారంబు లొనర్చుచున్నాను. వారు గావించిన
హితబోధ మనశ్యము పరిగ్రాహ్య మనుటకు సంది

యము లేదు అశ్రుతశూన్యంబును నదృష్టపూర్వం
బును నైన ప్రజ్ఞాధురంధరత్వముగల నాగమ్మగారి
చేతులలో మన మెన్ని యిబ్బందులు పడినను గడ
కైనను వారు స్నేహహస్తంబు సాచుచున్నప్పుడు
పరిగ్రహింపకుండుట సాధునర్థముల లక్షణము కాదే
మో యని శంకించుచున్నాను. లోపము తాత్క
లికమై క్షణభంగురమై యుండవలె గాని దీర్ఘమై
యవినశ్యమై యుండుట ధర్మవేత్తలగు వారికిఁ దగ
దను విషయము పెద్ద లందఱును నంగీకరించినదియే
యని నేను మీఁకఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. పరిస్థితులు
విషమించియో పూర్వహృదయంబు పరిణామంబు
సెందియో నాయకురాలు వచ్చి — మన మొందు
కొఱ కింత దూరము వచ్చి యుద్ధం బొనర్ప నిశ్చ
యించుకొంటిమో యా రాజ్యము మఱల మన
కిచ్చి సంతి నేయఁ గోరినప్పుడు మన మింకను బిగిం
చుట తగునా? పూర్వ మన్ని దుష్కార్యములు నే
సిన నాయకురాలి నూరక పోనిచ్చుట సమంజసము
గాదని మీ రూహింపవలదని ప్రార్థించుచున్నాను.
అలరాజు పగఁ దీర్చుటకై యుద్ధ మొనర్చినను
జయమో పరాజయమో యెవ్వఁడెఱుఁగును? పరా
జయ మగునో రాజ్యంబు గూడఁ బోవును గదా.

మాచెరలరాజ్య మిత్తము మరలుఁ డనుచుఁ
ప్రార్థన మొనర్చు నాయకురాలు నేఁడు
జయపరాజయవిఫలశర్జనము లేల
గతము మఱివొక వలె సంతికార్యమునకు.

మఱియు

అయినది యేమో యైనది మ
హామతిమంతుఁడు నల్లగామ భూ
దయితుని ముద్దుటల్లుఁడు ని
తాతయకుం డలరాజు పూపలే

వయామన బ్రుంగియుంట నల
వారికిఁ గూడ విచార మంట ని
శ్చయమని నమ్మికొనుఁడు
చాచిన చల్లని స్నేహహస్తముక.

సీహాభిపాి కు మెల్లుండఁ గలదా యని వి
చారించి నడచునొకఁడను వీరులకు నేను విశేషము
గాఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు.

• ఏ డెటులాన్న లోకమున
కేనియు జంకఁగఁబోలు రాజ్య సరి
పాదన మబ్బుచుండినను
బాము పగం గొని నిర్మలస్వభా
వోదిత నేనలం జదుపు
చుండిన లోకము మెచ్చునే? ప్రజా
వాదభ రాసుసారిపరి
పాలనబుద్ధులు మీ రెఱుంగరే.

నాకుఁ దోచిన విషయముఁ జెప్పినాను. త
ఱువాత వీరుల యిష్టము. అధికసంఖ్యులచే నిర్ణ
యింపఁబడు నెట్టి తీర్మానమైనను నేనును నంగీకరిం
తును గాని త్రోసివేయ నని చెప్పుచున్నాను.

— మల్ల దేవుఁడు —

నాయఁడుగారు దమయభిప్రాయమును వెలి
బుచ్చినారు. ఇతరులు గూడ నెవరికిఁ దోచినట్లు
వారు వ్యక్తీకరింపవచ్చును.

— బ్రహ్మనాయఁడు —

ఇట్టి మహానిర్ణయము గావించునప్పుడు ప్ర
త్యేకవ్యక్తుల గొప్పదనంబులఁ బరికింపరా దని హె
చ్చరించు చున్నాను. ఎవరి యంతరాత్మ ప్రకార
ము వారు మాటాడవచ్చును.

— కన్నమవాసు —

(లేచి తనలో) మన వీరులలోఁ గొందఱు
కును సాయము వచ్చిన వారిలోఁ బెద్దలగు వారికిని
దండ్రీగా రాడిన పల్కులు మిక్కిలిగా రుచించి

నట్లు వారి ముఖవికాసములు శరీరకంపములు చూడి పటచుచున్నవి. కానిమ్ము నాకుఁ దోచినది నే జెప్పెదను. (ప్రకా) వీరవదులారా! వాక్చతురులైన గోటకేతుప్రభువు గారి వలెనే మా తండ్రిగారు గు బ్రహ్మనాయకుడు గారును సంధివిషయంబు పం డాలించి చేతఁ బెట్టినట్లు విశదీకరించియున్నారు. ఆ నాడన్యాయప్రధానంబైన కోడిపోరులో నొక కట్టుబోతు సాయంబున మమ్ముల నోడించి వన వాసంబున కంపగా నాబాలవృద్ధంబుగాఁ గానల సాలయిపోయి — ఒక యేడు గాదు — యేడేండ్లు భాషాతీతంబు లయిన కష్టంబులం దుడ్డుగుడుచు చున్నను దయ కొంచెమైనను లేక పాపభీతి యం తకు ముందే లేక భిల్లులం బంపి పశుహరణము మొదలగు దుష్కార్యంబు లాచరింపించి తుదకై నను మా రాజ్యము మా కీయక యేడిపించి యెట్లు గొల్పు చేసి రాయబారిగా వచ్చిన యలరాజును పాత్య గావించుటకుఁ గూడఁ బొల్పడిన దుర్మార్గు లింకను జీవించియుండుట యీ వీరుల మగతనం బునకుఁ గళంకముఁ దెచ్చుచున్న దని నమ్ముఁడు. మన సంగతి యెట్లున్నను లోకముకొఱ కై నను నా దుస్స్వభావుల రూపుమాపుట న్యాయ మని యభి ప్రాయపడుచున్నాను. అది కాకపోయినను నీ సంధి వలన వారు మనకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ గావించిన మేలేమున్నది? మన మాచెర్ల రాజ్యము మన కిచ్చుచున్నారు అంతియే కద. వీరి దుశ్శేష్టల కలననే కదా మన పశువులకు రక్షింపఁజేసిన లోక ప్పెను, రాయబారి యయిన యలరాజును జంపు కొంటిమి. ఈదుండగముల కేమి ప్రాయశ్చిత్తము వారు విధించుకొందురు? అదిగాక, యొకవేళ నెట్టి నిరోధంబులఁ గలిగించుచున్నను నహింసాసిద్ధాంత

తనిర్వహణము కొఱకు సంధిఁ జేసికొనవలె రాయబారి యగు గోటకేతుప్రభువు గారు బో చుచున్నారు. సంధిసూత్రములలో మతప్రకా నిరోధకములగు సూత్రము లెవ్వయైనను ను వేమో యింకను బయలుపడలేదు. ఎన్ని తీర్మానములు పలికినను వారికిఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము కానిదే సంధివాంఛనీయము కాదని నా నిశ్చ యాభిప్రాయము.

—* బాలచంద్రుడు *—

(లేచి) మహాశయులారా! పిన్న పాఠకుల ప్రోసివుచ్చక నా మనవిని గొంతవడి వినవలెన సభాసదుల నందఱుఁ గేగోమ్ములతోఁ బ్రార్థించుచున్నాను. మంచిచెడ్డల నారయునెడఁ జిన్నిపె లను విషయం బవిచార్యంబు. మీలోఁ గొందఱు మహాకేదారక్షేత్రంబు నందలి దృఢాభిప్రాయంబు లను మొక్కలక నాయాచెప్పమాట తెల్పులుగాఁ బరిణిమింపవచ్చును. అక్కారణంబున నన్న దూషింపం జనదు. ఈ సందర్భమున నా యభిప్రాయంబులు నేను విశదీకరించుట తప్ప గాదు. ద్వారాక్షాణికామధ్యంబున దుర్యోధనాదులకు ధర్మోపదేశం బొనర్చు వికర్ణుని వలెను దుక్ర యెదుట హాగుణకీర్తనంబు గావించుచు నీతి గలపు ప్రహ్లాదుని వలెను నేను మీ యందఱు సమక్షంబున నిల్చిబడి మిక్కిలి సాహసముతో మీ రీరాయగారి మధురవచనంబు లొకర్నింప వలదని ప్రబోధించుచున్నాను. నేటి యుద్ధయము వఱకు జాజ్వల్యమానంబైన యుండిన మీ యత్సాహాగ్నికిఁ గోటకేతుప్రభువుల రాయబారిం పుఁబలుకు లార్ద్రాకాష్ఠంబు లయినవి కాని నిజ మాలోచించినయెడ నాబోంట్ల కందఱకు నవి యెం

డిన చిదుగుల దాని నుద్రేకింపఁ జేయుచున్నవి.
వీరపుంగవులారా! నా మాటలు మీకుఁ బరిహాసాస్పదములుగా నుండునేమో కాని మిమ్ములఁ జూచిన నాకు యధార్థముగా బాలి కలుగుచున్నది. నిశ్చయముగా హృదయము మాటియే నాయమరాలు సంధికి దిగుచున్న దనుకొనుచున్నారా?

అందిన జట్టు లేనియెడ

సంక్రములు వాయకురాలి నుట్టు; బై

తిం దగి పోదు శ కి సమ

రీతి నెసంగిన; గాని మీరు మ

భ్యంధినచండభానుని

తాతకుల్యభుజాబలంబు మా

నం దెరలింప లేక కని

పట్టి విరోధుల మైతిఁ గోరెడిక.

ముక్కున మార్పు గల్గఁగ న

పూర్వముగా జగజంత గౌరవం

దెక్కఁ బరస్పరప్రియస

మీహితసంధికి లొంగునొక్కో య

టక్కరిమాట లెల్లఁ గుల

టాపతిభక్తిమథాషిలంబు లే

చిమ్ములఁ దెట్టఁగా మఱలఁ

దెల్మికిఁ బూనెనో నమ్మవచ్చునే.

మఱియు

వేనానాకకుఁ గర్ణధారత రణ

క్షేత్రాల్లిలో మండి భా

షావిష్ణుతుని గోలకేతు నమపక

పంధింతు రేళి సంగరం

లే నింకా విగమితుఁ బోదుటకు వా

కేమాత్రముం గాదు మీ

కానా వేరము కైచి ప్రోవు మని పా

దర్శించుము బట్టి య

య్యా! నా చిత్తము గడ్డిఁ దిన్నది; సమ

జ్ఞానీన సామంతగా

జానీకాదులు సాక్షు లొదురు ధని

వ్యక్తలమం దెంతయుక

జ్ఞానం బూని చరించువానను గృహ

జ్ఞత్వంబుతో మందు" నం

చేవిక నమ్మక మిచ్చునో వివేగ మే

లే నంధి నూత్రంబులక.

—! కోలకేతుఁడు —

మీ రాజ్యము మీ కిచ్చుచున్నను నిట్టి విషమనియమములఁ గోరుట సాధిగాదు.

—! కాలచంద్రుఁడు! —

“రాజ్య మిచ్చుచున్నాము. రాజ్య మిచ్చుచున్నా ” మనుచున్నారు! రాజ్య మూరక యిచ్చుచున్నారా?

రణము బాధను బడలేక గాజ్యమిత్తు రంతియే కద — కోడెప్రాయంపులిడుగు నదిసయంకరు నలరాజు నగఁచినార లింత కింత ప్రాయశ్చిత్త మేది చెపుడి.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *

అందుకొఱకా యుద్ధంబు సాగించి యీ సేనాసమూహంబును హతము గావించుట! ప్రాజ్ఞు లొప్పుదురా? మన వీరులలోఁ గూడఁ జాల మంది యీ మాట లొప్పుకొందు రని నే ననుకొనను.

(తెరలో నొకరు) నిశ్చయము.

—! కాలచంద్రుఁడు! —

అవును. పెద్ద లిల్లు ప్రోత్సహించుచుండ వా రేల యొప్పుకొందురు? మన యలరాజును

పల్నాటి పౌరుషము.

బారిగొనినా రను కోపంబుచే మాత్రమే కాదు నేను
నారి విధ్వంసనంబు గోరుట. ఇట్టి దుర్మార్గులు
యధేచ్ఛంబుగాఁ బెచ్చుపెరుగుట లోకమున కని
ర్వచనీయకష్టంబులం గూర్చుటకే యని యెఱుం
గుడు. అట్టి వారి దుండగంబుల నిట్టి మహా
యుద్ధంబులు గాని యాపవు. లోకకంటకు లైన
దుర్మార్గుల జీవితము భూదేవికి సంతాపకరము.
కంస, శిశుపాల, నరకాసురాదులను శ్రీకృష్ణభగ్గ
వానుండు తెలివితక్కువ చేతనే నాశన మొన
ర్చెనా?

(సభలో నొకరు —) వినుండు వినుండు

(మఱిసోందలు) క్షణవాండ్ర మాట విని
మోసపోకుండు. బ్రహ్మనాయుండు గారి మాట
వినుండు.

(మఱిసోందలు గోలగా) చిన్న పెద్ద లను
తారతమ్య మక్కల లేదు. పల్నాటి పౌరుషము
నకు భంగముఁ గలిగింపకుండు.

(సభలో) వినుండు. వినుండు.

వలదు. వలదు.

(అని తెరలోపల గోల చేయుదురు)

—† బాలచంద్రుడు †—

(కోపవిచారములతో)

కేద మల్లేవనభాసదుల్! నీనతు ల

ర్పింతున్ ననుం డెల్ల రొ

ప్పదలన్ సంతి కొనంగి తోక ముడువన్

భూమండలం బెల్ల న

వ్వదె? మీ పౌరుష మేడ మంబుఁ గలిసెన్

పహ్వర! కార్యంపురీ

కదన టోణికి వైరిహృత్పుటదళ

దర్జునబాళిన్ బదా

తిదళంబుం గొనివచ్చు టిందులకే? బా

ద్ధిక్ జాడ్య ముత్పన్నమై

కద యీ సంతికి లొంగుచుంటి నట మీ

కాంతదురైక్ మీయ హా

యి దలిర్పన్ వనియింప కెందులకు నీ

స్పీధ్యసునిం గొంచున

మ్మద మొప్పం బడివచ్చినారు? నలగా

మభ్రాత నర్పింగు దు

ర్వదతోగంబున నాడుదాని దగు దు

ర్వంత్రాంగముం బూని ను

న్నదిరా! పంపిన రాయబారిని నీమ

హారంబుచే జంపరాఁ

గద మీ రందలు వచ్చినా రిటకు;

—† బ్రహ్మనాయుండు †—

మఖ్యముగా రాజ్యము సంపాదించుట
టకే యుద్ధమునకు వచ్చినాము.

—† బాలచంద్రుడు †—

భూఖండం బొసంగంగ మీ

హృదయాంతఃపరివ రమా నరహు లో

ద్రక్తవద్యోగరా

జదమర్నాగ్ని శిఖాకలాపము లికం

లల్లాలునే? యల్పన

వృదులారా! మొదలింటినుండియు విజృం

భదర్వయ్యెయంట కా

క దురన్యాయము కోడిపోరితములోఁ

గాన్పించి ఘోరాటవీ

పదముం గూర్చిన టక్కులాడిఁ బగగం

పన్ బాలరండాలలా

మ దురద్యోగిని నాగమఁ గదిసి య

స్తన్నత్సరం బెల్ల వా

య దయ మాస్యత బాంధవో వరగదా

వ్యాఘాతపాఁడరిక

విదళింపన్ పలెఁ గాని స్త్రీ యగుట దో

ర్వీర్యంబు నూపించి చం

పుదమన్నక మనకే కొంత ; యెటులే

శోరక సమీపించి తా

నెదురం గాయము పుండునేసి విడుతుక

హేలక వినుం దామెక

భ్యదయం బూన్పుచు రాయచారికి విసం

బుం బెట్టు నా కుట్టి కా

స్పదమై యుంకిన వర్సరాజును — బరి

సంసన్నదోదేక శా

ర్యదురంతస్థిరధైర్య బాహుబలలా

రా! దుష్ప్రలాపంబు గా

దిసి నల్లాముని గుండెగాలమును నే

నెట్లే నృసింహాధిపుక

మదహస్తిక పారి రీతిఁ బ్రెంగి విసి కుం

భద్రస్థితాత సిచే

గదనక్షోణిజనంబు తల్లడపడక

ఖండింతు శీర్షంబు నా

దిదియే నుండి పులిజ్జ; చెప్పెదను నే

నీనాడుఁ బాలింతు న

య్యది బ్రహ్మాదులు వచ్చి యడ్డయిన మా

ద్యత్తద్దవిత్తే పమా

ప్రదళచ్చాత్రపధైర్యకంఠుకుండనై

దర్పించి పోరాడ నే

త్పద; వెన్నాడుటలేదు; నే నొకడనే

చెండాడఁగా నేర్తు నాఁ

డుది భంగిక శిబిరంబులం దొదిగి పో

టుంజూప కిట్లుండుటా?

మది కాగాటములేదే? యిం దిసువులక

మ్రగ్గించి దోర్దర్ప సం

పదఁ జూపించి జనాళి మెప్పుఁ గొనరే!

పల్నాటి పీఠ్యంబు చం

పుదురే? పాదపహీనులార! యిటు మి

మ్ముం బాసి నే నొంటినై

న దురంబందుఁ బ్రతిజ్ఞఁ దీర్చికొన (బా

ణంబైన నర్పించెదక.

(కూర్చుండును)

(తెరలోఁ జాలనుంది చప్పటులు నటతురు.)

—* బాలచంద్రుడు —

మొదటఁ దమ యుపన్యాసములో నెట్టి నిరోధముల కై నను సహించి యీ సంది కొప్పు కొనుఁ డని రాయబాగు హెచ్చరించినారు. అవి మతివ్రచారనిరోధము లేమో? అవిగూడ సందిసూత్రములలోనివే?

—† కొటకేతుడు †—

సంది యెంతకూత్ర మిష్టము లేని వారి కా సూత్రముల మాట యెందుకు లెండు.

—† బ్రహ్మనాయుడు †—

అవును. ఈ గూడ ముఠచినాను. మాచెల్ల రాజ్యము మా కిచ్చున ట్టొప్పుకొనుచు నిం కేవలమున వారు చెప్పిరేమో తెలిసికొనవలెనని యున్నది.

—♦ కొటకేతుడు ♦—

మీరు మాచెల్ల రాజ్యము తీసికొనుట యును, నందుకు బదులుగా నాల్గు సంవత్సరములు మీరు పంచమాస్పత్యతానిరోధక ప్రచారమును మానుకొనున ట్లొడంబడుటయు సందిసూత్రము లలో ముఖ్యమైనవిగా నుండవలె నని నాగమ్మ గారి యూహగా నున్నది. ఆమెను గూడఁ గొంత వఱకుఁ గ్రిందికి దింపవచ్చును. నా క్షాధైర్యము గలదు. రెండు పక్షంబులవారును దమ పట్టుదలలు సడలువిడిచిన గాని సంది పోనఁగదు గదా. అయి నను నా విషయ మేల — రాజ్య మిచ్చినను సంది యక్కఱలే దనుచున్నారు గదా.

—♦ బ్రహ్మనాయుడు ♦—

ఏమీ! మాలమాదిగల యభివృద్ధికై చేయు ప్రచారమును మేము మానుకొనవలెనుగా! ఎంతమాట! ఈ మాచెల్ల రాజ్యము మాకిచ్చినను

వల్నాటిపాడువము.

సరియే. లేకున్నను సరియే. చిరకాలము ప్రజా
హితజీవనంబునం. దుండి నిమ్మజాత్యుద్ధరణప్రచారముచే లోకోద్ధరణంబును దానిచే నాత్మోద్ధరణం
బును గావించుచున్న మా సవిత్రకార్యంబుల కష్ట
గలుగునట్టి సంతికి మేము బద్ధులము కామని వారు
స్పష్టముగా ముందే యెఱింగియుండుట మేలు. రా
జ్యానుభవమునం దైనను గొంత లోటు గల్గిన
నొప్పికొందుము గాని మాలమాదిగల సుద్ధరించు
ప్రయత్నంబులందు మాత్ర మెవ్వ రడ్డుపడినను నో
ర్యజాలము.

—† మల్లదేవుడు †—

నాయుడు గారితో నేను బుద్ధులుగ నేకీ
భవించుచున్నాను.

—* గోటకేతుడు *—

రాయబారంబున కేమని ప్రత్యుత్తర మిచ్చె
దరు?

—† మల్లదేవుడు †—

నిమ్మజాత్యుద్ధరణప్రచారము. నొక దినమై
నను నాపక యపారహము యథాపూర్వము దాని
యందే. నిమగ్నులము కాడలఁచితి మని చెప్పవ
చ్చును. నారి కంగీకారమై మాచెర్లరాజ్య మిచ్చి
నచో మిగిలిన వీరుల నొప్పించుటకుఁ బ్రయత్న
ముఁ జేయుదుము. లేకన్న యెడల యుద్ధమే రా
జ్యవిషయంబును బరిష్కరింపఁగలదు.

—† గోటకేతుడు †—

(లేచి) సంతి మీ రంగీకరించకుండుటచే నీ
కారంపూడి యుద్ధ మొదట వీరోత్తంసుల బలి దీ
యునో తెలియదు. అన్నిటికిని భగవంతుఁ డు
న్నాడు. పోయి వచ్చెదను. నమస్కారము.

(బ్రహ్మనాయనితోఁ గోటకేతుడు నిష్క్రమింపఁగా)

తెరపడును.)

దృశ్యము. 28
రామకావ్య ప్రవేశము.

—† రామకావ్య †—

బ్రాహ్మణజన్మ మెత్తి పురోహితకర్మలం
దుఁ గాలముఁ గడపు నేను బ్రహ్మనాయుడు గారి
మాట నిరాకరింపలేక పంచాంగముఁ జెప్పటకు
గారంపూడి వచ్చినందులకు మనస్సు సహజబ్రా
హ్మణశాంతగుణంబుల నీనడించి యుద్ధభూమి
దుముకు నంత యుద్వేగంబున నవశం బడచు
న్నది. ఆహా! ఏమి యుద్ధము! ఈ కారంపూడి
యుద్ధము నందుఁ బల్నాటి వీరులు ప్రదర్శించు
చున్న యపారపౌరుషప్రతాపప్రదర్శన విజృంభణం
బుల వృత్తాంతంబు లాకల్పాంతస్థాయులై కార
ణాంతరములచే మోడునడుచుండఁగల మా నెనుగు
బిడ్డల మగతనంబుల నప్పటప్పటికి మఱల మఱలఁ
జివురు వెట్టించుచుండును గాక. మతవిషయంబున
రెండు పక్షంబుల వారును సడలువిడువకుంటాచే
గోటకేతుని రాయబారంబు విఫలంబై యుద్ధము
రెండు దినంబులు సాగి తృతీయదినంబు గడచు
చున్నది. మన పక్షంబు నందలి వీరులలో నొక్కం
డు గోవిందుల బాపినాడు ధరిణికోటాధీశ్వరుం
డయిన భీమదేవునితోడఁ బోరి యాతని మూర్ఛా
క్రాంతుం జేసి యనంతరము గోటకేతువు వాస్తవ
భువనంబున కాగలేక లోకబాంధవునితోఁ బాటవ
మించుటయు, నా నైపుమానగుల వీరారెడ్డి మన
పినమల్దేవుని నిహతుం జేయుటయుఁ జూడఁ గొం
చెము హృదయంబునకుఁ బరితాపంబు గలిగినది
కాని బ్రహ్మనాయని యొక్కయు బాలచంపూని
యొక్కయు నకుటిలవీర్యవిహారంబును నేత్రోత్స
వంబుగాఁ బొడఁగనినప్పుడు తన్మయత్వంబున

మానిగిపోయితిని. బ్రహ్మనాయకు రథస్థుండై
కోదండంబు సేత ధరించి సపత్నీవాహినీకదంబం
బుల దృష్టివిక్షేపమాత్రభయకంపితులంజేయుచు
బ్రహ్మలీలపాదుడై వియోగుల మానసంబులఁ
జిమ్మవలచు పంచబాణుని తెఱంగున బాణం బరి
హాసి సత్కవభావోపభావంబులు వోలె వెలువ
డుచుండు భల్లంబులఁ గుప్పనగూరగాఁ బటపుచు
హాహానినాదంబులు సలుపు రిపుల మొట్టల నాల
కించుచు హృదయకూలంకషంబై న కరుణారసంపు
ష్టులను దాత్కాలికముగాఁ దెచ్చిపెట్టివిన
కా తిన్యంబున నణగఁజేయుచు శిరంబులఁ ద్రెస్సకే
యుచు శిరోదంబుల నుప్పరంబున కెగయఁ గొట్టు
చు జిహ్వగ్రంబుల నుండి యస్పథారాసంపాతం
బులొలికించుచు హస్తపాదంబులలో నొక్కటా
క్కటి ఖండించి వికృతాకారంబు సేకూర్చుచు
గళేబరంబుల నొక్కమ్మడిఁ గూల్చుచు నానావిధ
భీషణసమరక్రీడాలోలుడై పగవారి మూకలఁ
గృశీభూతంబులు గావించుచుఁ బెచ్చరేగి ముం
డుట చూడని వాని జన్మమేల! మఱియుఁ దండ్రకి
దీటుగుచు విరోధిప్రతిఘటనంబు లనెడి తాళచ్చద
కుటీరంబులఁ బరశురామవీరీతి సేసిన బాలచంద్రుని
శార్యాగ్ని వర్ణింప నెవరు సాహసింపఁగలరు? పిఠ
నుద్దేవుని జంపిన సంతనంబున బోవుచున్న మామ
గుల వీరారెడ్డిని బిలిచి బాలుండు తలపడి వానిని
వధం బొనరించిన విధంబు జ్ఞప్తికి వచ్చినా హృ
దయము భయభ్రాంతం బగుచున్నది. అంతియ
కాక మన వైపు వీరులగు కన్నమనాయకు,
ముతసాని పిచ్చిరెడ్డి, నర్మాల కోటిలింగము, పైడి
మక్కల ముత్యాలు మున్నగు వారందఱు నాయా
ప్రదేశంబులఁ గోలంకి వీరాస్వామి, పాలపర్తి

రామానాయకు, పొదిలెసాపన్న. కారంపూడి
కనకరాజు, కలవగుంట కాశీపతి మొనలగు వీరుల
తోఁ బోరిన క్రమంబు గూడ నాశ్చర్యపాదకమై
యున్నది. ఆహా! యుద్ధమంత భీత్యావహము!
(కొంచెముండి) సరే, నే నింక నాముఠుగాఁ
యాజ్ఞ చొప్పున, నలరాజు తండ్రియును బుత్ర
శోకంబున గృశించి మంచ మెక్కినది యుద్ధవా
ర్తల నెప్పటి కప్పుడు విడు నారాలగుత వచ్చి
యున్న కొమ్మరాజు గారి కడకుఁ బోయి యీ
యుద్ధవిషయంబులు నివేదించి పోయెదను. నేటి
తోడనే యుద్ధము ముగియవచ్చునని పెద్ద లను
కొనుచున్నారు. ఇకఁ గొంచెము సేపటికి గాల
చంద్రుండు నాయకురాలిపైకిని బ్రతిష్ఠానిర్వహణము
కొఱచు నరిసింగరాజు పైకిని బోవునని యను
చున్నారు. నా పని నెఱవేర్చుకొని త్వరగా యుద్ధ
భూమికిం బోయెదఁగాక.

(నిష్క్రమింప)

దృశ్యము 24

కారంపూడి యుద్ధభూమి.

బ్రహ్మనాయకు ప్రవేశము.

—† బ్రహ్మనాయకు †—

గురిజాలగుండి మాచెర్ల గాడ్యమును విభ
జింపఁ జేసికొని వెడలుటకుము దెన్నఁదో కాని
యీ మధ్యకాలంబున నెన్నఁడును యుద్ధస్పర్శం
బంటని కారణంబున బ్రభవించిన యీ కణకం
డూతి నలగామసైన్యసంఘర్షణంబున నీ నాలుగు
దినంబుల నుండియుఁ గొంతవఱకుఁ దీరినదని
చెప్పవచ్చును. ద్వారసముద్రమునుండి వచ్చిన
యాశ్వికుల సంఖ్య మితిమీరియుండుటచే నది

పల్నాటిపౌరుషము.

దాదాపు నిన్నటిదినం బంతయు నుచ్చాస్యసనిశ్శ్వాసములకును దీటిక లేకండఁ జేసి తమ యసాధారణంబైన బాకులపోటులచే నా మగంటిమి నెంతయుఁ బరీక్షించిన దని చెప్పవచ్చును. తొలుదొల్త వారి పోరాటపుడీవ్రతను మించిన సంఖ్యాబాహుళ్యమును జూచి యంచుకే వెఱగందితిని గాని మాచెల్ల చెన్న కేశవుని యనుగ్రహంబున ధైర్యంబినుమడింప సాహంకారంబుగా రేగి బాణకౌశలంబున వారి నెల్లరఁ గసిమసంగితిని గదా. తక్కుంగలవారి నీ నాఁడు కన్నమదాసునకును బాలచంద్రునికిని నొప్పగించివచ్చితిని గాని బాలుని దృష్టి నాయకురాలిపైకి నరసింగరాజు పైకిం బోవుచున్నది. నరసింగరాజుఁ జూచిన జాలి వొడముచున్నది.

బాలచంద్రుండు ప్రతిన దప్పని మగండు
పసితనంబున బెంచిన వాడ నగుట
నకట! నరసింగు కర్మ మెట్లుగనో యంచుఁ
బరిపరితంబుల మనస్సు పరిణపించు.

ప్రతిజ్ఞాపరిపాలనాపేక్షతో సమరంబున
దుమికిన వీరుని చర్యలఁ గూర్చి నిర్బంధించుట
తగదు. యుద్ధంబున నే వీరుం డెల్లు పరాకగిమింపఁ
దలఁచునో యట్లు పోషియవలసినదియే కాని యడ్డు
పడుట వడిగాదు. కానిమ్ము దేవమే కలఁడు.
(తెల్ల)

ఘనబాహోరుబలస్ఫులింగములు జా
గ్రదృష్టావేగంబునక.
దనుకన్ నాయకురాలు గొల్తునఁగి బా
గల్వెట్టుచున్నక భయం

బున బర్వత్తఁగ వచ్చునే! యబలతోఁ
బోరాడఁగా లేరె? మా
కొని చూపింపుఁడు నేనలఁగ! సమర
(పోచ్చండధైర్యంబులక).

(విని) ఓహో! నేనాని యెవ్వరో దళంబులకు
ధైర్యంబు పురిగొల్పుచున్నాఁడు. నాయకురా
లావంక నుండి వచ్చి యీ మును ముం జెండాడఁ
బ్రారంభించుచున్నట్లున్నది. ఎదుగు వోయెదఁ
గాక.

(నిష్క్ర.)

కృత్యము 15

నాయకురాలు పరివేశము.

ఒక వైపు నుండి బ్రహ్మనాయఁడు ప్రవేశించును.

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

విష్ణుభక్తులు తిరుమంత్రవేత్త లీరు
ధైర్యవంతలు గద మాలదానులార!
ఆఁడుదానికి వెఱవ సిగ్గెనలేదె

రండు చూతము నాయకురాలి బిగువు.

—† నాయకురాలు †—

(విని) అడుగో! మగవాఁడు బ్రహ్మనాయఁ
డిటే పంచముల వెనుక వేసికొని వచ్చుచున్నాఁడు.
కోడిపందెము నాఁడు దప్ప నీలోపుగ నేనెన్నఁ డీతని
మొగంబును దగ్గటగాఁ జూడలేదు. నేఁడు మంచి
యవకాశము దొరకినది. ఈయనను నీయన వీర
వైష్ణవమును బరుగులెత్తించెదఁ గాక. ప్రకా —
నాయునితో) రండు. నాయుఁడు గారిని సమీ
పించి చాలకాలమైనది.

—బ్రహ్మనాయఁడు—

అవును. చాలకాలమైనది. ఈవరీతపరిస్థితులతో సమీపించుటకు మీచలవయే కారణము.

—నాయకురాలు—

నా దేమున్నది? అంతయు న్వయంకృతాపరాధమే.

—బ్రహ్మనాయఁడు—

నిజమే. ఏడుసంవత్సరంబులు గడువుదాటఁగానే రాజ్యమాక్రమించుకొనక పోవుట న్వయంకృతాపరాధ మేమో?

—నాయకురాలు—

మీ రంత పోగరుబోతుదనియును రాజ్యంబున ప్రవేశించుట చూచి యూరికొనుటకు మేమి గాజుల్పొడిగించుకొని యుండలేదు గదా.

—బ్రహ్మనాయఁడు—

నిశ్చయమే. మీకు గాజులులేవు.

పసితనమునందె తలవ్రాతఁ బద్మభవుఁడు
చేతిగాజులఁ దొలగింపఁజేయ మీరు
తొడిగితిరి నలగాముచేతులకు వాని
నాతనికి వచ్చె నెత్తికిఁ జేతు లిపుడు

—నాయకురాలు—

నేనందుండి సర్వాధికారంబును సంకుశంబున హించి యుండుట చేతనే పల్నాటి రాజ్యం బను మదపుటేనుఁగు వశీకృతమై యింతటి ప్రఖ్యాతికిఁ గారణంబై పరరాజుల కాదర్శప్రాయమై యున్నదని గ్రహింపుఁడు. భగవంతుఁ డానాఁడు నా వంటి దాని నొకతెను గద్దె నెక్కించి మతప్రతిష్ఠఁ గాపాడఁ గాని లేని యెడల మున్న మీ పరిచాల నము క్రింద నున్న మాచెల్ల రాజ్యము వలె మా గురిజాలరాజ్యము గూడ “సర్వము జగన్నాథ”

మై బ్రాహ్మణు లనియు మాల లనియు భేదములు లేకచెడిపోయెడిదే .

—బ్రహ్మనాయఁడు—

నా చేతులతోనే గురిజాలరాజ్య మున్న యెడల నట్టివొలఁది గొప్పభేదముల నంతరింపఁ జేసెడి వాడనే.

మానవు లందఱుక సరిస

మానుల పుట్టుకచేతఁ; గొందఱుక

మానితరీతిఁ గొందఱును

మాటుగఁ జూచుట పాడిగాదు; య

కానుభవంబు పంచముల

యందున దూష్యము; మాలమానిగల్

దీనులు, వారి యుద్ధరణ

దీక్షయె కావలె రాచవారిక

పతితు లగు వారి మద్దరింపంగ వలయుఁ
గొలఁది గొప్పల భేదంబు గూడ దెపుడు
అర్థమునగాని తారతమ్యములు లేవు
వారి నేవించు నేవ యీశ్వరుని నేవ

మాలమానిగలు గూడ మానవులని యెంచి వారి యార్థికదౌర్బల్యముఁ దొలఁగించి యింత కూడు వచ్చు నుపాయంబులు నేకూర్చి చదువు సంధ్యల కవకాశములు గల్గించిన యెడల వారు బ్రాహ్మణులకుఁ గూడఁ జూడఁదగిన ప్రకాశింతు రని నమ్ముఁడు.

—నాయకురాలు—

ఇట్టి యసత్కార్యములకుఁ బూనియుండుట చేతనే యనావశ్యకంబుగాఁ బాలవంటి మీ రేచ్ఛ వంశంబునకుఁ గళంకంబు గల్గించుకొనుటయే కాక మీ నైష్ఠ్యవమతంబులో నున్న వారికే

పల్నాటిపాపము.

బ్రాహ్మణులగు వారికిఁ గొందఱకు మీరు సరిపడకున్నారు.

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

అవును. లోకంబంతయు నెవ్వరుమెప్పించగలరు. సత్త్వగుణసంపన్నులయిన మహాత్ములకే విరోధులుండటం తటస్థించుచున్నది. ఇక నావంటి వారికా? అయినను వైష్ణవులలోనే కొందఱు మమ్ములను మాపరిపాలనమును నిందించు వారుండి రంటిరి కాని పరమతసహనంబున్న మాచెల్లరాజ్యంబులోని ఖూశైవులే కొందఱు మీ గురిజాల పరిపాలనం బీసడించుచుఁ బంచమాస్పృశ్యతా ప్రచారవిషయంబున దప్ప మిగిలిన సర్వనియమములందును సర్వపరిపాలన పద్ధతులందును బెదమల్లదేవ రాజచంద్రుని వేనోళ్ల బొగడి యున్నారు. దాని కేమనెదరు?

—† నాయకురాలు †—

(సవ్వచు) ఆ నియమములు నా పద్ధతులేవియో యొక్కింత దెలుపుఁడు. నే గూడ వినియెదను.

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

మీరు మాత్రా మీనెఱుఁగు విని యుండరా?

కూలినానిజనంబుఁ బోయి యుండుమె కాని

రాజభోగంబు దూరంబు మాకుఁ

బ్రజకు వాక్సాత్మత్యవర మిచ్చితిమి కాని

వాంఛనంబు మా వైపు లేదు

మమ్ము విమర్శించు మనుజు మన్నింతుము

కాగ్నిహోనాసి కంఠండు

మద్యపానానక్తి మాపింతుమే కాని

కల్లు ద్రాగించి మంకంబు గొనము

దృఢశరీరుల బిచ్చ మెతింప నీను

యాచన యొక్క వాఁడు శిక్షార్థుఁ డగును

బడుపువృత్తిని మెదలంబుఁ గెడపినాము

నమ్ము మీకు మాకుఁ బొంతినయె లేదు.

—† నాయకురాలు †—

నాయఁడుగారూ! వింటిమి. వింటిమి. మీ వ్రేలితో మీరే కన్న బొడుచుకొనుచున్నారే! తిండికి లేక తపించు కటుంబమును రక్షించుకొనుట కాడాడఁ దిరిగి బిచ్చమెత్తికొను బిచ్చగాండ్రును గూడ శిక్షించినామని చెప్పకొనుచున్నారు. ఆహా! ఏమి మీ పరిపాలనప్రతిభావిశేషము! నాకడ్డ జెప్పితిరి చాలుఁ గాని మఱొక్క యెడ వాకొనకుఁడు. గేలి సేతురు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

పడుచుదనమున నుండి దాన్ధ్యవంతులయ్యునది యొక వృత్తిగా నెంచుకొని బిచ్చ మెత్తువారు దండులుగారని కించిద్జ్ఞుడైన ననఁగలఁడా? అట్టి వారికి బిచ్చంబు వెట్టుట మహాపాతకం బని యుదారబుద్ధి గల గృహస్థులు గ్రహింపవలయును. బలశరీరులకు మట్టి వెట్టుట వారికి సోమరితనంబు నేర్పి సంఘముపై నననిసరమైన బరువు వేయుట తప్ప వేఱుకదు. మిక్కిలిగా బలహీనులయిన కంటి గ్రడ్డి మొదలగు వారికిఁ బ్రభుత్వమే యుచితముగా భోజనము వెట్టి భగవద్ధ్యానాది సద్గుణంబు లలపడఁ జేయవలెను

—♦ నాయకురాలు ♦—

మీ పద్ధతు లేవి చూచినను లోకమున కపహాస్యములుగాఁ గన్నట్టుటయే కాక నింద్యులు లని కూడ హెచ్చరించుచున్నాను. ఇట్టి బుద్ధి నిరాస్య సము గల దుష్పరిపాలకులు పట్టి ధర్మదేవతను గుమార్గంబులం ద్రిప్పి వంచించి జీవించుచుండఁగాఁ జూచుట నూ వంటి ధర్మోద్ధారకుల కనినూనకరంబుగా నున్నది. మీ జాతకములు మంచిని కాకపోవుట చేతనే యీ కారంపూడి యుద్ధము గలిగినది.

ఈ మహాసంగ్రామంబున మీ నాశనము మీ లో
కోపద్రవకరిపరిచాలననాశనము పరిసమాప్తి గావించి
జయభేరి మ్రోగించెదఁ గాక. మన ప్రసంగము
లింతిటఁగో జాలును. రమ్మ. యుద్ధంబు నే
యుదము.

(తెల్వో)

ఒక పూతైనను జేతిలోఁ బడక యెం
దో చేరి మా పంచమా
శ్వికలకై వైష్ణవపీఠులకై శివమతా
వేశంబుతో నీ యజాం
డకటాహం బదరంగ వ్రత్తు నని మా
టల్ గోట లెక్కించు నా
యకురా లెక్కడనుండెఁ జెప్పెడు పుటం
బార్తు నిమేషంబునక.

—శీ నాయకురాలు శీ.

పుల్లెవిస్తరాకు వలె నా గుంటఁడు బాల
చంద్రుం డెంత మిడిసిపడుచున్నాఁడు. (బాలు ను
ద్దేశించి) ఓరీ! బాలుడా! నీ పిల్లదనపు దుడుకుదన
ము లింకఁ జాలింపుము. ఇదిగో ముందుగా మీ
యయ్యకు బుద్ధిఁ జెప్పి యంతరము నీ పయికి నుర
వడించెదను. (నాయునితో) ఏమి యాలోచించు
చున్నావు! కొడుకు సాయంబు గూడఁ దీసికొని
కాని నాతో యుద్ధ మొనర్పలేవా యేమి?

—శీ బ్రహ్మనాయకు శీ.

ప్రసంగించుట మాత్రమే కాక స్త్రీలపై
గవిసి యుద్ధంబు గూడ నేయు నంతటి దౌర్భాగ్య
మునకు నన్ను బాల్పడు ముందురా!

~~అంతయుతో వృథాచారిత్రముకై కాది~~
~~కది కేలదుమ్మ కాగింధరచన~~

~~అంతయుతో వృథాచారిత్రముకై కాది~~
~~కది కేలదుమ్మ కాగింధరచన~~
~~అంతయుతో వృథాచారిత్రముకై కాది~~
~~కది కేలదుమ్మ కాగింధరచన~~
~~అంతయుతో వృథాచారిత్రముకై కాది~~
~~కది కేలదుమ్మ కాగింధరచన~~

శుద్ధపాదుషఘోరలా జలను విడిచి
ఆడుదానిని బో గాడు వాడు గాడు
చండకాసనబిరుదభాస్వంతుఁ డయిన
మగలకు ముందు వెలమ బ్రహ్మనతనిస్వి.

(ప్రస్థి నభివయించి) ఛీ! అత్తనుతి కొద్దితే
(ఆలోచించి) అ-చ్చ-నా. అపగిపూర్ణులతో వ ల్లిట్టివే.
(ప్రకా)నాగమ్మగారూ! ఇన్ని దినంబుల నుండియు
మా యెడలఁ గావంపబడిన దౌష్ట్యంబులచే మీ
తో నొకచేయిఁ జూడ వలె నని వచ్చియున్నను—
యెంత మార్పుకొన్నను స్పష్టంబుగ నున్న యీ
యబలారూపము సూచి మఱల మనస్సు వెనుక
డుగువై చినది. నే నాడువాండ్రతోఁ బోరఁ దలం
పను. మిమ్ము యుద్ధంబున మార్కొన నా పుత్రుం
డు బాలుండు చాలును. అడుగో! అతఁడు గూడ
నిటే వచ్చుచున్నాఁడు. మీ రిర్వురఁ దలపడుడు.
పోయి వచ్చెదను.

(నిష్క్ర)

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఆహా! పెకి నెబల' యని దూతాడుచు
న్నను నా పిన్నుటపౌరుషవిభవంబు గ్రహించుట
చేఁ దూలిపోవుచున్న నాయుడు గారి మగఁటిమి
ప్రశంసార్హము. పొమ్ము. తండ్రిగౌరవం బింత
చక్కఁగా నున్నది. ఇంకఁ గుమారుని ప్రతాపముఁ
జూడవలెఁ గాబోలు.

పల్నాటిపాదవము.

—* బాలచంద్రుడు *—

(పూర్వపద్యము ... “ఒకపూర్ణ... ”
మఱలఁ జదువుచుఁ బ్రేమేశించును) (వినుట నభిన
యించి) ఏమీ! ఇంకను మందునకుఁ బొమ్మనుచు
న్నారా? మరచిది.

(సమీపించును)

—శ్రీ నాయకురాలు శ్రీ—

బాలుఁ డేవో లేత సారకాయలు దెగ
నఱకు చున్నాడే.

—† బాలచంద్రుడు †—

నాగమ్మా!

లేత సారకాయ కోతలో, లేకయున్న
వెలమబిడ్డని బిరుసు మెక్కలపుజగియొ
బాలుడనొకొ నీ పాలిటి కాలుడనొకొ
పట్టిచూపెద రారమ్మ పుట్టుకుంక.

—† నాయకురాలు —

ఒరీ! బుడతా! చిన్న పెద్దలను తారత
మ్యంబు లేక యధేచ్ఛగఁ బోలునట్టి నీ నోటికిఁ
దాళనూ నేయించెదను జూడుము. ఉచితజ్ఞత యె
ఱుంగని వాడవు నీవు పుట్టి యా బ్రహ్మనాయ
నికిఁ గూడ నపకీర్తిఁ దెచ్చుచున్నావు.

—శ్రీ బాలచంద్రుడు శ్రీ—

(నవ్వుచు)

మహిళకృపగంపరామగ్నుఁ జేసి
కలఁచి చీకాకువెట్టిన నెఱత కెపుడు
బ్రహ్మనాయనికైఁ బ్రేమ పక్షైఁ జెపుమ
చెడి బ్రతుకుదాని కుచిత నుచితము లేల.

“ పుట్టుకుంక ” యని నందులకా యింత
గీల్లుచున్నావు!

అవివక్ష్యాంబులు నీవు మా కిడిన క

ప్రసాదముల్ మంత్రపీ

నశం బయ్యును వీధిపోకిరుల మా

క్రింద బోవు నీ కేల గా

రసరీతిం బిలుపులో? నుకీలురకమ

ర్యాదల్; భవచ్ఛాస్త్రీ కా

చివడంబోసితిఁ - బై - న - బాలుడను - నా

చిత్తంబు నా కేటికికా.

అయినను నంత మాయారచనా ప్రవీణయై
సాధువుల నల్లడతల్లడఁ బెట్టుకుతంత్రజ్ఞ నెంత యవ
మానించినను దోషంబు లేదు. ఒకవేళఁ దాము
గూడ మంత్రపీఠార్థ్యులగుటచేత మా తండ్రిగారు
నిన్ను గౌరవింపవచ్చు నేమో కాని తెగబడి రణ
రంగంబున నపారత్నాత్మ్యంబును బ్రదర్శించు యో
ధుల కీ యుచితానుచితజ్ఞత లక్కఱలేదు. అయి
నను — ఆ గౌరవము నీ వంటి చిలిపిగయ్యాళి
యొద్దఁ జూపుట కేవల మవివేకమా.

—† నాయకురాలు †—

అవివేకమో వివేకమో చూపెదను. బీరం
బులు సాలించి మగవాడ నై తివేసి నిలుపుము.

—శ్రీ బాలచంద్రుడు శ్రీ—

ఏమీ! మగవాడ నై న నిలువవలెనుగా!
అవాచ్ఛాంబులు దేవానఁ శోషణాపాదకంబులును
నగు చెవరోగములచేఁ జివికిపోయినను వస్త్రధార
ణాద్యలంకరణంబులచేఁ బొంగిపడుచున్న వెల
యాలు తీఱున సైన్యం బె తయో మడియటచే
లోన గృశించుచు నీ వీరుని యెదుటఁ బడి నగము
చచ్చినను జీంబోతుగాంభీర్యంబు నింకనూ జూపు
చున్న నీ బోటి ముదిబోడితోఁ దలపడుట కే
మంత మగతనము గావలెను!

—* నాయకురాలు *—

బురదలో తాయి నైచుట వలె యుక్తా
యుక్తపరిజ్ఞానము లేని ముల్పునితోడి ప్రసంగము
ప్రాజ్ఞులకుఁ గూడనిపని.

—† బాలచంద్రుడు †—

నా మాట యేమి గాని యుక్తాయుక్తపరి
జ్ఞానము నీకు మాత్రమే మెక్కుడుగా నున్నది.

మాతాత రేచెన్దమాన్య వంతిశ్వంబు

బహున్న కీక కీప్పజుచు నాడు

విషమప్రయత్నవై విషభోజనము పెట్టి

మలేదేవులం జంపఁ దలచు నాడు

శాంబరీకుక్కుట సమవంబు సాగించి

యవనిఁ గైకొని కాన కనుపు నాడు

అడవిపా లయిన నూ యోమందల నెల్లఁ

జెంచులఁ బంపి దోపించు నాడు

అండఱకు బాంధవుండు ప్రాయంపుఁ గుట్టి

ధీరుఁ డలరాజు మా రాయబారి రాఁగఁ

బట్టి హింసించునాడు నే పట్టు జేరె

నీకుఁ గల్గు యుక్తాయుక్త నిర్ణయంబు

—† నాయకురాలు †—

ఓరీ! మాటిమాటికి రాయబారిగా వచ్చిన
యలరాజు మృత్యువువాతం బడుటకుఁ గారణము
నేనే యని మీ రందఱు నొక్క వక్కాణించుట
యెంత సిగ్గుమాలిన పనియో మీ రింకను గ్రహిం
చుట లేదు. ప్రధానమంత్రివీరం బలంకరించి యీ
విశాలమయిన పల్నాటిరాజ్యంబంతయు నవిచ్చి
న్నముగాఁ బరపాలన మొనర్చుచు రాష్ట్రంబులోని
మాననీయు లగు వారి కందఱకు స్తుతిపాత్రనై
యత్కృష్టప్రజారంజక జీవితంబు నడపుచున్న నా
వంటివారిపై నిట్టి నింద్యావవాదంబులు మీరువే

సినను లోకము మాత్రము మీ మాటలు నమ్మ
నని విశ్వసించువాఁడు? ఎవ్వరెట్టి ప్రవర్తనము కల
వారో పల్నా డీవఱకే యొక్క నిశ్చితాభిప్రాయ
మునకు వచ్చియున్నది. మూఢా! ఇట్టి దుష్ప్రసం
గంబుల కనమిచ్చు నీ యది నాల్కా! తాటిమా
లమా!

—† బాలచంద్రుడు †—

ఆ నాఁ డలరాజు నీ దుండగంబులఁ గూర్చి
లిఖితరూపక మైన సాక్ష్యములు సూపించఁ దలచి
నపుడు గాజుగొడిగిరిని నీతో సమానంబుగ సిం
హాసనంబును సుఖోపవిష్టుండై యున్న నలగామ
రాజు సభ నాపినైచెను గాని లేకున్న యీ నాఁడే
కొలుపు లోని వారి కందఱకు సర్వముఁ దెలిసి
యుండెడిది. రాయబారిం జంపించి సాక్ష్యపుఁగా
గితములు మీరు కాజేసినను

—† నాయకురాలు †—

అదిగో! మఱల నసత్యము. ఇసుకలో నుండి
వచ్చు తేగల వలె నీ నోటి నుండి వచ్చు నసత్య
ములకు మేర లేకున్నది.

—† బాలచంద్రుడు †—

కుడిచి కూర్చుండి యూరక యిట్టి దురవ
వాదంబులు నీపై మోపుటకు మా కేమి పట్టినది?

ముఠికి లేకుండఁ జెడుకంపు పాలకు దెవుడు
కుట్టు లేకయె రోగంబు కూడఁబడదు
మాటినను నగ్ని లేక ధూమంబు రాదు
నిజముగాఁ దప్పు లేకున్న నింద గలదె.

ఇంతటితో నిన్ను వదలిపెట్టుదు మని యీ
హింసకుము.

వల్నాటిపాఠము.

నీ కుటిలప్రవర్తనము

నీతికి బాహ్యముగాఁ జరించి మ.

మేమి కరణిక్ నుసాధువుల

హింస యొనర్చెనో యుద్ధ మైనచో

లోక మెఱుంగఁ జేయుదుము

లోపములకు గురిజాలరాజ్యశో.

భాకరకీర్తికాంత గళ

దశువుగాఁ దలవంచి యెడ్వంగక.

నీవు మా యెడఁ గావించిన దుశ్చేష్టితం
బులు — సత్యము లై నవి — నేను బల్కిన మా
త్రంబున “నాల్కా — తాటిదూలమా” యని
నన్నాక్షేపించు చుంటివి. తొలుత మతభిన్న
లయ్యుఁ గలిసియున్న సల్లామమ్లదేవుల సాహచ
ర్యంబున్నదొకటి లేని దొకటిఁజెప్పి విధ్వంసంబా
నర్చుటయే కాక యనంతర మిన్ని పాతకంబులు
గావించియు వట్టి బూకరింపులతో నేమియు నెఱుఁ
గ నని యసత్యము లాడు నిన్ను నే నే మన వలెనో
తెలియకున్నది. అయినను నీతో నాకీ సోది
యెందులకు?

ఒండే నాల్కా యశస్సుగంధయుత లీ

లోచ్యానసంచారిక

గండామొండిశిఖండిబండలకు నా

ల్కల్ జేన వేలండు; నీ

గండాగొండితనంబు నా యెదుట సా

గన్నేర్చునే చండదో

ద్దండోద్దండ బల్లోశకాండ మిదిగో!

రండా! విఖండింపుమా.

ఓరీ! నేనుచు యుద్ధసన్నద్ధనయియే యున్నా
ము. నీ బాణంబులు ప్రయమచున్నాను. చూడుము
(తెరపడును)

దృశ్యము — 26.

కొమ్మరాజు కాలవ గవ్వకొని కూర్చుండి యం
డును. రామకృష్ణ యుద్ధవిషయంబులు చెప్పుచుండును.

— శి రామకృష్ణ శి —

అయ్యా! మీ బావగారును మాకందఱకు
నేలికయు నై న పెదమల్లదేవుండు మాత్రమే కాక
ప్రతిజ్ఞానిర్వాహకుడైన బాలచంద్రుండును యుద్ధం
బున మడియుట మా బోంట్లకే సంతాపకరముగా
నున్నది. ఇంక రాజబంధువులగు తమ కెల్లుండ
వలెను! ఊహింతుము. చింతించి ప్రయోజనము
లేదు.

— శి కొమ్మరాజు శి —

రామకృష్ణగారూ! దుఃఖ మాప్సినను
నాఁగకున్నది. ఏమి చేయఁగలము (కొంచెముండి)
అయ్యా! ఎవ రెవ్వరేయే విధంబుల విక్రమించిరో
వినిపింతురా?

— శి రామకృష్ణ శి —

చిత్తము. బాలచంద్రుఁడు నాయకురా
లితోఁ గొండాట మాడి కొంత సేపటి కస్తోక
క్రోధమూర్ఛితుండై పోసంగంబులు సాలించి
“చూడు మిదిగో మార్గంబు కోదండంబున కను
సాధించు చున్నాను. కాచికో” మ్మని పలుకుచు
ననంగుండు సాంగుండై వచ్చెనా యని దిదృక్షు
వుల యబ్బురంబు నాకర్పించు నట్టి పడుచుందనంపు
మిసిమి తోడను గడుసుమొక్కలంబు తోడను వెడ
దయురంబు ప్రవించుచున్న సాగసుందనంబు లోని
మేలివెలుగులతోడను బరిధవిల్లుము. బుంఖాచు
పుంఖంబుగాఁ గఱవటపఱచి నామెచు నామెతో
నున్న కాయురయముచి తేల్చుచుండెను. “అబల”

యని బ్రహ్మనాయకునన్ను దూతాడనే. నా
చుట్టును దశంబును సర్వజనశ్లాఘాశ్రాంతంబుగాఁ
బరసేనపయిం బటచెడఁగాక" యని బాలుండు
గూడ నిరాసంబు సూపింపం జాలక త్రాస బొందు
నంతటి పడునందెనరోసంబు — మీసంబులేమిచే
గాబోలు — నాసాపుటంబునుండి యోసరించుచు
— నీమనఃస్థినిది మొదలుకొని పురుషవ్యాపారా
వలంబునై యుండుటచే స్త్రీజాతికొనులసాభా
గ్యంబు మాసిపోయి బిరు సెక్కిన గడ్డచూకుల
వంటి బాహుదండంబు బలంబునకే జేతినిలుపు
కట్టవింటిక్కినలు రెండును నమస్కరించుచున్నవా
యనునంతదీర్ఘంబుగా నారిని గర్జపర్యంతము సమా
కర్ణించి యెడతెటపిలేకండ నెమట నన్న బాల
చంద్రుని యొడలిం జూతుకుచుటకున
నాలఁ జేయుచుఁ బ్రతిపక్షశిక్షాదక్షంబై
హర్యక్షకాంతాపౌగవనదృక్షంబై న ధాటి
నావిష్కరింపఁజేయుచు నాయకురాలు పరా
క్రమించుచుండెను. ఇరుదెగల యోధులగు పురు
షపుంగవు లందఱు నాయకురాలి భీషణహస్తలా
ఘనంబు సూచి మనస్సున టిచ్చవడుచుండుటయే
కాక తమ యగ్గలికకుఁ దాత్కాలికవిరామంబు
గావించి నివ్వెటపడి నోరు దెటచుకొని చూచు
చుండిరి. కొంతసేపు నాయకురాలిం జూచి ఈ
యాడుపుట్టువు మగవాడ నగు నాతో నేమి తల
పడఁగలదు? మొఱకుకోడఱికంబున నుంచు నత్త
మామల దాడికిఁ బడలేక నూతిలో గభాలున
దుముకుటకే యాడుదాని సాహసము పనికివచ్చు
నుగాని మధ్యందిన సూర్యంబువలె మండిపడు
చుండు యుద్ధవీరుల దోశ్చండిమ ముందట నెంత

లే" మృతి యలవోకగా నుండునట్లు గన్పట్టిన బాల
చంద్రుండు నాయకురాలి బాణసాటనంబునకుఁ
దుత్తునియ లగుచున్న తన శరీరంబునందలి కత్త
శంబు పలుమఱు నొత్తిఛెప్పుచుండుటచే బిత్తర
వోయి నే న్నూగించిన స్త్రీని యాడుపుట్టువు
గాదు. మగవాని జంపి పుట్టిన శక్తిస్వరూపిణి
నునూ, యని యాశ్చర్యంబును మించిన దోశ్చా
తుర్య మను మహాగ్నికిఁ గ్రోధవోదనకుష్మేంధ
నంబుల దగిలించి భీమంబుగాఁ బ్రజ్వలించుచు
మగవానితో బోరు విధంబుననే పోగాడుచు
నామెకుఁ గడుంగడు వెట్ట పుట్టించుచుండెను.

ఇట్లు గడియసేపు దోర్బలస్ఫురణంబున నిరం
తరంబుగను నితాంతంబుగను గయ్యంబు సాగిం
చిన వెనుక నొక యప్రిత్యక్ష మైనను జాతినహ
జంబైన దౌర్బల్యంబును బాలుని పోరాటపు
దీవ్రత యేమాత్రము కోల్పోననీ కుండుటనలన
నాయకురా లిసునుంత బడలిపోయెను. అంత
బాలచంద్రుడును నించుకంతయు నడలువిడువక
కొమారంబు దాటు పగటివెలుగు మాదిరి దురం
తతాపావహసమగనరంభంబునఁ జెలరేఁగుచు మా
ర్తురు గుండె లవిసి ప్రిణంబు లటచేతం బెట్టు
కొనివిక్కిబల్మిజూపింపం జేయుచు నిషుచయంబుల
నొక్కుమ్మడిగాఁ బ్రసరింపఁ జేయుచుండ నాయ
కురా లింక చూర్మనఁగలేక తబ్బిబ్బి చికాకువడి
శరీరంబంతయుఁ బుండువడి శోణితధారలు గాఱు
చుండఁగా శీఘ్రంబున రథవోదకునికిఁ గనునన్న
సేయ నాతం డరదంబును మొగతిరిగించి శీ
బుల కడకుం దోలికొనిపోయెను.

—శ్రీ కొమ్మరాజు శ్రీ—

సెబాస్! బాలచంద్రుని పరాక్రమపాగ్ లభ్యము ముందెవ రాగం గలదు.

—శ్రీ రామకృష్ణ శ్రీ—

తలువార బాలుం డింకను సైన్యద్వంద్వ రణ్యంబు చేదించుకొని ముందునకుఁ బోవుచుండెను. “అహహోద్రోకంబున నెంత ఘోరంబుగాఁ బోరు సల్పినను బాలుండు నాయకురాలిని బట్టి పల్లార్చె గదా” యని నిరవధికంబైన చలంబు సూప్తి కోలంకి వీరాస్వామి బాలుడున్న మెడకు వచ్చు చుండ నల్పసైనికసంఖ్యాపరివృత్తులై యున్న మన పెదమల్లదేవప్రభువులు త్రోవలోఁ గాన్పించుటచే వారిపైఁ దలపడి — బాలుండు సమీపగతుండు కాక మునుపే — బొబ్బవెట్టుచు మనరాజచంద్రుని నోట నెత్తురు గ్రక్కించి నేల కొరగించి ప్రాణంబులం బుచ్చెను.

—శ్రీ కొమ్మరాజు శ్రీ—

(విచారముతో) ఎంత సహింపరాని గతి యీ పక్షంబునకుఁ బ్రాప్తించినది! చెల్లెలి నిచ్చి కొన్న వాడ నగుటచే నితరులకంటె నా దుఃఖ మీ విషయంబున దుస్సహంబు. అకటా! ఇంక నా సోదరీమణి యెట్లు జీవింపఁగలదో కదా. విధి చెయిదంబులఁ దప్పించుకొనలేము.

—శ్రీ రామకృష్ణ శ్రీ—

అంత బాలుండు పెదమల్లదేవస్వపాలుని పతనంబు విని వర్ణనదుస్సాధ్యంబైన మాత్సర్యంబున మచ్చెరికించుచు హుటాహుటిఁ జనుచు కొక మూలఁ జమూనమూహంబుల చేతఁ బరి నేష్టితుండై యున్న నరసింగరాజుం జూచి త్రోవలోఁ గోలంకివీరాస్వామి తలపడగాఁ నతనిని ఊహంబులోఁ జిత్రవధం జేసి విడిచెను. బ్రహ్మ పుత్రుని రానీక యడ్డగించు రాజయోధులపై

జడివాన వడుపున దీప్రసాయకంబులు పరగించి యువతిహతావేశంబున నరసింగరాజరథంబుం గదిసి బాలచంద్రుండు “ఓరీ! దురాచరణశీలా! నీకు బాసటగా నుండు నాగమ్మను నొడలు బద్దలు నేసి విడిచితిని. దాని యనుచరుని నన్ను నూరక పోని చ్చుట తగవు గాదు. అందుది గాన దాని ననుక్రో శంబున బోనిచ్చితినిగాని నన్ను నే నెక్కటి కయ్యంబున బిండిపీచుం జేతుఁ జూడు” మనఁగా యత్త్రియ జాతినముచితంబైన రోసంబున నరసింగు కాటులు పలుకుచు భల్లంబు లవిరళంబుగాఁ బంపి బాలుని కొక్కింత శ్రమ గలిగించెను. ధర్మయుద్ధసూత్రంబు లడ్డువచ్చుచుండుటచేఁ గారంపూడి కంకరాజు, గామాలపాటి రామానాయుడు, నేలేశ్వరపు కాశీపతి మొదలగు యోధులందఱు వీరి ద్వంద్వయుద్ధంబున కాటంకము గలిగింపకుండరి. కొంతసే పయిన వెనుక నొకరిద్దఱు పోయి నరసింగునకు సాయపడవలెనని గమకించిరి కాని యింతలో నెక్కడనుండియో కన్నమదాసు వచ్చి సేనలను యోధులను గలగుండు వడఁ జేసెను. ఆ సందడిలోఁ గొంతసేపు బాణంబు నను మఱికొంతపడి కృపాణంబునను బరిశ్రమించి కడకు దళంబుల హాహాకారంబులు మిన్ను ముట్ట బాలచంద్రుఁడు నరసింగు ముస్తకంబు దెగ నేసిదానిని గృపాణంబు కొనకు గ్రుచ్చి సేనాభయంకరంబుగా గాలిలో నాడించి విసరి పాటనై చెను.

—* కొమ్మరాజు *—

బలే కుమారా! యుద్ధంబులలోఁ బ్రతిజ్ఞ నిర్వహించువారిలో నర్జునుని తలువార నీవే యుటకు సందియములేదు.

—శ్రీ రామకృష్ణ శ్రీ—

మల్లదేవులమరణంబుచే ననలే కలగిపోయిన బ్రహ్మనాయుడు గారు నరసింగరాజు హత్యచు గూ

చ్చి విని యంతింత చిత పడినది వర్ణింపజాలను. సోచే దితంబు లయిన నరసింగరాజు శరంబును జన చేసి చూచి చూచి కన్నటి కాల్యుగట్ట గొంతనే పీడ్చి కడకు దగ్గఱున్న వాడికి నైరాగ్యోపన్యాసం నొకటి గావించిరి. అది తాత్కాలిక నైరాగ్యంబు గాఁ దోస లేదు.

—* కొమ్మరాజు *—

తలువాది.

—* రామకృష్ణ *—

అంతట నుండి గరాజు పడినప్పుడు మన ప క్షంబున నున్న సంశోషణోలాహలములు వర్ణనాతీ తములు. ఉప్పొంగి కేలింతలు గొట్టుచు మన మూ కలు పలుదెసలఁ దాండవించుచుండ నారి నైపున గోపంబు యిత్తుకబంటికాఁగా బాలచంద్రుని ప్రతిష్ఠా నిర్వహణంబునకుఁ బల్ల పటపటఁ గొలుకు వారు గొందఱును మీసంబులనిక్క బొడిపించు వారు గొం దఱును సగ్రంబుగాఁ దారకావర్తంబు గావించు వారు గొందఱును నిట్లు పెక్కుదేశింకులఁ దమ యుద్వేగంబునకుఁ బ్రదర్శనైచిత్యంబొసంగు చుండ — నాపద్ధర్మంబు లే మ్మనుకొని — ధర్మయుద్ధసూత్రంబు లన్నియుఁ దెగద్రేపి నాగు తేటిలోఁ గలిపి నలకామగాజేమగ్రింపఁ శ్రమ దీర్చికొని మఱల వచ్చిన నాయకురాలు, మగటి మిలో రాశి కెక్కిన యుక్కుతునకలు గొందఱుఁ — గలిసి, కారవయుద్ధంబునందలి పద్మప్రసాం బులో ధార్తరాష్ట్రుని లభిమన్యుని నెల బాలచం ద్రుని జట్టుముట్టి నానాప్రకారంబులుగా నుల్లసంబు లాడుచుఁ గోగ్రంధంబులు గ్రీక్కుచు నీతిబాహ్య దూషణవాగ్దానంబుల నొప్పించుచు నాతనికి సాయంబుగా నున్న పంచమసైన్యంబును హతా శంబుగఁ జేయుచు విజృంభింప మొదలిడిరి. శిబి రంబునందు విచారంబున మునిగియున్న బ్రహ్మ

నాయనికేఁ గాని, యింకను గొఱతనడి తప్పించు కొని పోనక యడ్డుపెట్టుచుండు. పావిత్రేకపై దుమికి కత్తికొక కండ చొప్పున బలిదీయుచుండు కన్నమదాసునకుఁ గాని బాలచంద్రాస్థ గోన తింపకుండెను. శత్రువులు ధరసూత్రప్రతికూలమా గ్గంబునం దలపడుట చూచి బాలచంద్రుండు కొంత వడి నివ్వెత్తువోయి గాచెల్లచెన్న కేశవుని. దుండీ) యగు బ్రహ్మనాయని మనసున భావించి యగ్గలిక రెట్టింప ననివార్య శరణ్ణాపారంబునఁ బరపంధిపృతి నాశైర్యాన్ని జిగ్గాగ్గుచు నార్పుచుఁ దచ్చరంబుల రక్తధారలం గార్చుచు యుద్ధదేవతావేశం బున నొడలు పెత్తిగి ముందు నిల్వబడెడి యవి ఖ్యాతవీరపజ్జి బొట్టుపొరలగున ట్లొనర్చెను. బాలుం దెప్పుడు బడలునా యని సమయము వేది యున్న నాయకురాలు మొదలగు వారు తుది వట్టున బ్రహ్మనాయని గారాయుబిడ్డపై నెడతెచ్చి లేకుండ బాణాయోగంబు గావింపఁగా దాదా పుగా బడలిపోయిన యా సింహాకేశోరము నైరా శ్యంబున జివరపోటుగా నరదంబు నుండి దుమికి ప్రచండచుండలా గ్రంబును బాహుదండంబుచేఁ ద్రిప్పకొనుచుఁ గాశీపతిధంబుపైఁ గవిసి యొక్క తృటిలో నాతని మృత్యునాన్నిధ్యంబు నేర్చెను. ఈ సమయంబున బ్రత్యేకంబుగా నొక్క వీరునిపై దలపడఁ జోయిన బాలచంద్రుం డ్ని పంకల నుండి విశిఖాన్నికి గుఱియై కాశీపతి పడిన మఱుని మునంబుననే దళంబులన్నియు నంచలింప రక్తంబు నోట నుడువ్రులు గట్టుచు డ నేలం బడి శంఖచక్ర శాఙ్గధనురావ్యాయుధంబులచే విరాజిల్లు నైకుం తేర్చెనుని దలంచుకొని మానసికయజ్ఞంబున బ్రాణ హవిస్సుల వేల్చి పరమపదమైన నైకుంతమంది రంబు నేరెను.

—* కొమ్మరాజు *—

దైవ మండలము దుడిచివేసినాడు. మన నైపు మల్లకేపునే కాక బాలచంద్రుని గూడ నెత్తు కొనిపోయి బ్రహ్మనాయుడు గారికి జెన్న కేశవుండు వితిలేని విచారంబు గలిగించినాడు రామశాస్త్రి గారూ! బ్రహ్మనాయని శిబిరంబునకుఁ బోయి యా మహనీయుని ననుసరించెదను. పల్లకీ హంద్రను బంపుడు.

—శీ రామశాస్త్రి శీ—

మంచిది. (లేచి) కన్నమదాసు బాలచంద్రుని పాటు విని నేలంబడి యేడ్చి విచారకోపసమ్మి శితమనస్కుండై నాయకురాలిని బంధించి తెచ్చెదనని భీషణంబుగా గర్జించుచు నామెయున్నెడకుం బోయె ననుచున్నారు. ఏ మయినదో తెలియదు. మఱల దర్శన మొనర్తును.

—శీ కొమ్మరాజు శీ—

మంచిది.

(తెరపడును)

దృశ్యము 27

నాలగామరాజు ప్రవేశము.

—‡ నాలగామరాజు ‡—

అవలంబితమైన మతమునే యరిమాత్రముగ నాడరించి దానికై ప్రాణంబులు గూడఁ గోల్పడఁజేయు నట్టి మతోత్సాహము — లేక — మతిమాధ్యము భరతమాతకుఁ గొంత పుత్రశోక మాపాదించుచున్నది. నేటికాలంబున విరివిగా నాంధ్రదేశంబున బ్రబలి యున్న యీ శైవవైష్ణవమతములు పరస్పరసంఘర్షణమునకుఁ గారణములై తండ్రికొడుకులు, నన్నదమ్ములు ననుభేదము లేక మాధ్యంబున నొకరి కత్తుక లొకరు తెగనఱకికొన జేయుచుండుట వలన నీ మతావేశము ధర్మజ్ఞులచే

నీసడింపఁబడుచున్నది. దీనికి దృష్టాంతము మేమే. మా తండ్రియగు నలుగురా జనల్పయశోవిశాలుండై నిర్భేద్యముగా నుంచిన పల్నాటిరాజ్యము నా చేతిలోనికి రాఁగానే యైకమత్యము చెడి రెండు చీలికలై యపకీర్తి పాలగుటచే నానాఁడు నాగన్న గారి మాటల తీసివలనఁ జెలియక పోయినను గాలి చల్లాటిన గృహంబువలెఁ గన్నడు నీ యుద్ధభూమిఁ జూచి గ్రహించుకొనుచున్నాను. రాజ్యైకత్వమును గూర్చియు మతసహనముఁ గూర్చియు జిన్ననాఁడు బ్రహ్మనాయుడుగారు నేర్పిన నీతి సూత్రము లన్నియు మంటలోఁ గలిపి యీ రాజ్యమునకే కాకుండ నలుగునాజు కీర్తికిఁ గూడ భంగము గలిగించిన దుర్మార్గుం డగు నీ నలగాముఁడు శిక్షార్హుండై నను నా తమ్ములు పెదమల్లదేవుఁడు, పిమ్మల్లదేవుఁడు నరసింగరాజు మొదలగు వారిలోఁ గూడ రణభూమి యందుఁ ద్రైలోనీక యింకను బ్రతికించి యుండుట కా సదాశివుని సకల్ప మేమో తెలియకున్నది. రెండు పక్షంబుల లోను గావలసిన ప్రాణబంధువులలో ననేకులు యుద్ధాగ్ని నాహుతులై బ్రదికియుండునట్టి నాకు మాత్రము తీరిని దుఃఖము గలిగించినారు. కౌరవసాండ్లవభంజనమునకు దుష్టచతుష్టయము వలె నీ కారంపూడి యుద్ధమనకు నాగమ్మయే పునాది యుండుటకు సంశయింపం బనిలేదని తోచుచున్నది. బ్రతికియుండిన మా విషయలోలత్వంబునం బడిపోయి చని పోయిన వెనుకఁ బాపకర్మఫలానుభవంబున బరితపించు జీవునివలె — నేనును నాయుడుగారు నేర్పిన మతసహనధర్మముఁ బోదోలి యా నాఁడు నాగమ్మ మాటల తియ్యందనంబును వదలిపెట్ట లేక లోబడి యొడలు తెలియక చెట్లంత తమ్ములను బండుగులను జంపుకొనవలసిన దురవస్థ దెచ్చి

గొని నేడు విలపించిన బ్రయోజన మేమున్నది?
 కోడిపోరు విషయంబున గాని యలరాజు వాత్య
 విషయంబున గాని యామెయు నరిసింగరాజు
 బన్నిన రహస్యాలోచనములు మునుముందు లేలి
 యక పోయినను గొన్నాన్ల కయినను యధార్థ
 ములు నా చెవిం బడుచుండెడివి కాని యామె మా
 పించు శైవమతప్రచారసామర్థ్యమట్టిది! ఆ మాటల
 మైకమనుభవై కవేద్యమేకాని వాక్సాధ్యము గాదు.
 శైవమతోద్ధరణనిషయమై యామె యెట్టి మాటలి
 యాదనము గలిగియుండనిదే నా ప్రేమాస్పద
 యైన కూతు మెడలోని మాంగల్యంబును ద్రెం
 పుట కామె పాల్పడినను బెల్లము గొట్టిన తాయి
 పలె మిన్నకుందున! అయ్యమోయ్య! మతము పేరు
 వెట్టి యెన్ని చేయరాని దుష్కార్యములు నా పేరు
 తోఁ జేయించినది! ఘోరము! ఆమె యెన్ని దుం
 డగంబు లొనరించిన దని వారనుచున్నారో దాదా
 పుగా నన్నియు యధార్థములై యుండు ననియే
 కదా — అవి సభాసదులు వినకుండుటకై —
 అలరాజును సాక్ష్యంపుఁ గాగితములఁ జదువనీక
 సభనాపినై చితిని. మఱియుఁ బరమతసహనమే
 స్వమతంబునకును సభివృద్ధికారణ మని యానాఁడు
 సభలో నలరాజు ఘోషించిన విధ మనుభవము
 మీఁద నిశ్చయ మని గ్రహించితిని. బ్రహ్మనా
 యుఁడు గారి పంచమాస్పృశ్యతాప్రచారము గూ
 డఁ దొల్లదొల్ల నున్నంత యేవగింపుగా నా కిప్పు
 డుగన్పట్టుట లేదు. ఆ మహాత్ముఁడు ప్రచురించు
 కరపత్రికంబులు చదువఁజదువ నూలనూదిగల
 నొక్కనూలుగఁ బూసికొని తిరుగుటకు మన
 స్సింకను నిష్టపడుకున్నది కాని వారి యవస్థ మిక్కిలి
 శోచనీయ మని మాత్రము గ్రహించఁ జొచ్చినది.
 మొన్న సంధిసూత్రములలో మతవిషయకనిబంధ

నలు వెళ్లి వానికి మక్కువట్టి నన్నొప్పించి యా
 సంధిప్రయత్నముఁ బాఠసేసినది కాని వారి పంచ
 మాస్పృశ్యతా నివారణ ప్రచారంబున కష్టమోకుండ
 మాచెల్లరాజ్యం బొసఁగినట్లుమున నాయుఁడుగారు
 కుజ్జలను గూడఁ ద్రోవకుఁ దీసికొని వచ్చెడి వారే.
 యుద్ధావశ్యకతయు లేకుండెడిది. బంధువర్గం బం
 తయు బ్రతికియుండెడిది. పూర్వ మప్రత్యక్షముగా
 నైనను ధృతరాష్ట్రుని జీవితం బెల్లు నిందాస్ప
 దమో నా జీవితంబు గూడఁ గళంకదాయక మని
 యే చెప్పఁదగును. గతించిన దాని కిప్పుడు వగచి
 లాభము లేదు. (కొంచెముండి) ఆపావభూమి
 యందు నాయకురాలు కన్నమదాసుచేతఁ బట్టు
 కొనం బడి బంధితయై బ్రహ్మనాయుని కడకుం
 గొనిపోఁబడినది కదా. నాకు మాత్ర మింక నెవ్వ
 రున్నారు! చిన్ననాఁడు నన్నెంతో గారాబముగాఁ
 జూచిన శాంతకరుణామూర్తి యయిన బ్రహ్మ
 నాయుఁడు గారి కడకుం బోయి పశ్చాత్తప్తహృద
 యుండ నయ్యెదఁ గాక.

(నిష్క్రమించును)

దృశ్యము 28

(బ్రహ్మనాయుఁడు శివరములోఁ గూర్చుండియుండును.)

—శీ బ్రహ్మనాయుఁడు శీ—

దైవమా! చెన్నకేశవా! ఎందఱ వీరవతం
 సులఁ గారంపూడి యుద్ధభూమిలోఁ దెగటార్చితివి!
 వృద్ధికాముందు మా పినమల్లదేవుండు
 జీవితకావ్యంబు చిగులుఁజదివె
 మరలిచూడక యిల్లు మా కొఱ కీర్తిరి
 యుగ్రహవోత్సుక యోధవరులు
 మాచెల్లరాజ్య మా మంత్రించినను బోయె
 మల్లభూపతి పెరుమాళ్ళ సేవ

లేక లేక కలుగు నేకపుత్రుడు గోరె
బాలచంద్రుండు రంభానుఖంబు
అయినవా గండలును సమరాగ్ని లోన
మగ్గిపోయిరి నల్లమరాజు నేను
మాడఁగొట్టిన నాగళ్ళ మాండినాము
అకట! యుద్ధాభిలాష మహాపకారి

—† కన్నమదాసు †—
(బంధితయైన నాయకురాలితోఁ బ్రవేశించి
తండ్రి! నమస్కారములు.

—† బ్రహ్మనాయుడు †—
(నాయకురాలిని జూచి) కన్నమా! ఇది
యేమి?

—† కన్నమదాసు †—
తండ్రి! ఆడుపెత్తన మేడ్చి గురిజాలరాజ్య
ప్రతిష్ఠను నాగులేటిలోఁ గలిపిన నంగనాచిని
ద్రాటితోఁ గట్టి తెచ్చితిని.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—
కమారా! ధర్మాధర్మపరిచ్ఛిత్తి యను లతి
కను విషజలంబు వోసి పెంచుచున్నావే. (కోల
కేతుడు నలగామరాజు నొక నైపు నుండి ప్రవేశించి
వినుచుందురు.)

—† కన్నమదాసు †—
(జంకుతో) అదే మట్లనెదరు?

—* బ్రహ్మనాయుడు *—
చెప్పదును గాని ముందు బంధంబుల
స్వము.

—† కన్నమదాసు †—
చిత్త మట్లే చేయుదును. (నాయకురాలి
ని విడిపించును)

—* బ్రహ్మనాయుడు *—
(నాగమ్మతో)

ఆ గురిజాలరాజ్య మహి
మాంచితమంత్రివదానుభోగమం
దూఁగిన భాగ్యశాలినికి
నోటము నెట్టుట గాక తాళ్యతో
నీగతిఁగట్టియుంట తగ
దీతఁ డెటుంగక తప్పుజేసె నో
నాగమత్తి! దీనికి మనస్సున
జింతిలకమ్మ! మానినీ!

—† నాయకురాలు †—
(తలవంచుకొని యుండును)

—* కోటకేతుడు *—
రాజుగారూ! బ్రహ్మనాయుడుగారు శత్రు
వైఁ జూపు నౌదార్యము ప్రశంసాపత్రము గదా.

—* నలగామరాజు *—
అతఁడు సుగుణంబుల నిధి.

—† బ్రహ్మనాయుడు †—
(కన్నమతో) కమారా!

అవమానంబును గూర్చి యన్యలకు — నా
రార్తికొ నలకొ వాంచివె
ల్లు విలాపింపఁగఁ — జూచి వేష్కపడు బు
ల్పుకొ మానుమో తండ్రి! యీ
యవమానం బది నీకె యా నెడల న
వ్యం బొనె? లొకంబునా
తృవరెం జూచుచు జూని శత్రువుల స
న్మానించుఁ బేమంబునకొ

యుద్ధమున శత్రురాజుల నోర్చి యున్న
వారి ఘనతను గౌరవింపంగ వలయు
మున్నరెగ్జాండు పురుషోత్తమని జయించి
ఎంతగా గౌరవించెనో యెఱుకలేడె?

శత్రువుల డొనర్చు దుష్పేష్టితముల భం
డింపవలె గాని వారికి మాత్ర మెట్టి హింసయుఁ
గావింపరాదని నాంకదోభము గలుగుచున్నది.

సంగామిరంగంబున నోడింపఁబడినచో రెంత
యవమాన కీలలతోఁ దపింతురో విజయధ్వజ
మెత్తినవా రెంత మహావీర్యమంబును న్నొంది వారి
మనస్సునకు శాంతిగల్పింపవలయును (అలోచించి)
మఱియుఁ బ్రేమానుభంబున సాధింపఁబడఁజాలని
శాంతిపులు దౌర్జన్యాయుధంబున జక్కఁబడరని
తోచుచున్నది.

ప్రేమము దుష్టమానసపరీతనిరోధములం
బెకల్చి లోఁ
బ్రామును ప్రేమితంబు నిరు
పక్షము లందున; గామధేనువై
ప్రేమము లోకసౌఖ్యశుభ
రీతిపయస్సును జేపుచుండ నో
హో! మద మెక్కి చంపతిమి
ముగ్రరణంబున జీవకోటులక

అట్టి లోకక్షేమంకరం బైన ప్రేమసిద్ధాం
తంబు గీటునం బుచ్చి యీకలియుగంబుననే
కాక పూర్వయుగంబులందును ధర్మజ్ఞులగు వీరులు
గూడ శత్రువుల భంజించు పట్ల దౌర్జన్యంబు
సూపించి భీమంబుగా రణంబు గావించి పగతుర
నోడించి యున్న మాట వాస్తవము. అయినను
సంతకంబు నుత్కృష్టతరమై లోకకళ్యాణమునకు
దారిఁజూపుచు నెట్టి కఱకుగుండెలను గూడ ద్రవింప
జేయఁ గలిగిన దౌర్జన్యరాహిత్యము మన కందఱ
కవలంబనీయము.

సామాయంబుగఁ జూచుచుకొని బ్రకటదౌ
ర్జన్యంబు గావించియెం
తో సాధించెడు తాతిగుండె గల శ
త్రుండైన మోమోడియ

ప్రేమ సాహస్యము నూపి లోకంబును గా
తన్యంబు పోఁగా — నహిం
సాసిద్ధాంతరహస్య మిహ్యసి పపం
చక్షేమ మిందే సుమి.

—† కన్నమదాను †—
తండ్రీ! మఱల సెలవిండు.

—† బ్రహ్మనాయకుడు †—
(మఱలఁ జదివి)

తెలిసి శూరులె దీని సాధింపఁగలరు
ధర నహింసాప్రి పిఠికిచందలకుఁ గాదు
మేటివీరులు దీని నమ్మికను గలిగి
లోకమోక్షంబు గూర్చు బోలును గుమార!

(కొంచెముండి) నే నింక నస్త్రసన్యాసంబే
కాకమానసికసంసారసన్యాసంబు గూడ నై రాగ్య
బుద్ధిచేఁ గావించి భవిష్యజ్ఞేవితంబంతయును బంచ
మాన్సృశ్యతానిరోధప్రచారంబుతోఁ బాటుగా న
హింసాసిద్ధాంతప్రబోధంబు గూడఁ జేయుచు లో
కోపకారమునకుఁ బూనవలెనని యున్నది. ఈ య
హింసాసిద్ధాంతమును దేశమున నెట్లు ప్రచారములో
నుంచవలెనో శత్రువులజయించుపట్ల మానవకోటికె
ట్లుపకరించునో యీమొదలగు సర్వవిషయంబులు
విపులముగఁ దఱువాతఁ దెలిసికొనవచ్చును. అసల
హింసాసిద్ధాంతము — లేక — ప్రేమసిద్ధాంతము
కుమారా! నీకెంతవఱకు నచ్చునో తెలియదు. వె
లుపలనుండి శిలాశకలంబుల నానావిధకశ్మలంబుల
విడుచుచున్నను నిరుపమాన సహిష్ణుతతో
సర్వతోముఖంబుగఁ జల్లనిచూపులఁ జల్లి దూర్భ
లం గూడ యొడిలోనికిం జేర్చుకొని పునీతులఁ గా

నించుగంగానదివలెనీ యహింస పగయను నెండమా
వులం బోవు కమార్గల కింత శాంత్యమృతం విచ్చి
నేదడేర్చి మఱలించు నని గ్రహింపుము. కాని నే
ను జెప్పి నట్టి యాయుధము దుర్బలుర కలవిగానిది.

—శ్రీ కన్నమచాను శ్రీ—

తండ్రీ! భగవంతుండగు శ్రీకృష్ణుం డర్జునుని
కి నిష్కామకర్మయోగము పడేశించిన మాదిరి నే
డు దమరు నాకు దౌర్జన్యరాహిత్యసూత్రములచే
నుద్యోధము గావించుట ధన్యండ నైతిని. ఇళ
మండహింసాసూత్రాలతికల నలుదిక్కులఁ బ్రచా
రామృతప్రసారంబున వృద్ధి బొందించి వ్యాపింపఁ
జేసెడఁ గాక.

(నాయకురాలిని జూచి) నాగమ్మగారూ!
నేను మీ యెడలఁ గావించిన మహాపరాధమునకు
మన్నింపవలె నని ప్రార్థించుచున్నాను.

—† నాయకురాలు †—

(తనలో) అహింసాసిద్ధాంతముల నేను గూడ
వినవలెనని యెంత సేపు కమారునికి నాయుడు
పడేశించినాడఁ ఈతని యద్యమంబులు గొన్ని నా
కంగీకారార్హములు గాకున్నను మొత్తము మీఁద
గొప్ప ధర్మ జ్ఞుడని చెప్పక తప్పదు.

—శ్రీ కోటకేతుడు శ్రీ—

అహా! మహాత్ముడు గదా బ్రహ్మ
నాయుడు! సరిసిరిగరాజు పెదమల్లదేవుడు బాల
చంద్రుండు రణంబున నివాత్ములై రని విని పరిత
పించి పరితపించి నైరాగ్యముఁ దెచ్చుకొని నాయుఁ
డు గారు లోకోద్ధరణమునకు నూతన సూత్రంబు
లను బ్రతిపాదించుచున్నారు.

—† సలగామరాజు †—

కోటకేతుడుగారూ! కౌంచమిధునంబును
గొంచిన వాల్మీకిమహర్షి రామా యణకథావితా
మృతంబు వర్ణించిన విధమున నీ కార్యంబుపూడి

యద్ధకర్యవసానంబును బాడఁగనిన బ్రహ్మనా
యుడు గారు దౌర్జన్యరాహిత్యసిద్ధాంతములు
సమజ్జీవింపఁ జేయుచున్నారు. ఇళ మనము
బయలుపడుదమా?

—* కోటకేతుడు *—

ఊఁ. (దగ్గఱకు వచ్చి) నాయుడు గారికి
నమస్కారములు.

—♦ సలగామరాజు ♦—

(నాయుని జూచి యవమానముతో) నమ
స్కారములు.

—శ్రీ బ్రహ్మనాయుడు శ్రీ—

(సలగామని జూచి యాశ్చర్యంబును మిం
చిన సంతోషముతో) ఓహో! నా ప్రేమాస్పదుడు
వచ్చినాడే. (పోయి కౌగిలించుకొనును)

—† సలగామరాజు †—

(కన్నీరు నించుచు) అయ్యా! మీరు చిన్న
తనంబున నాకుఁ దండ్రీలెలువారే దండ్రీయంత
వారయి రాజ్యపరిపాలన వివిధధర్మంబులు పడే
శించినను — మిమ్ములకు ద్రోసి పుచ్చి — యీ
నాగమ్మగారి మతకుతంత్రములలో మునిగి తేల
లేక యామెకు లోబడి సర్వకార్యములందును
నామెకుఁ గనుసన్న మెలంగుచుఁ దుదకుఁ గలిగిన
బంధువుల నందఱును జంపుకొనిన నిర్భాగ్యుడ
నైతిని. పూర్వప్రేమంబును మఱచి పోరని విశ్వ
సించి శరణార్థినై వచ్చితిని.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

నాయనా!

చిరకాలోపగతాతిమాతృకుచిర

స్నేహంబువుతో గగ్గళం

బరిపాకంబున గొంతికాలము

పరామర్శించి లోఁగొంటి; నుం

దరమా నీ ముఖచంద్రిబింబమును పం
దర్శించి నా చిత్ర పా
గర ముప్పొగుచు నుంచి వేసిం న
ల్లామక్షమావల్లభా!

కలబాంధవ్యము మాసిపోవఁగ యె
గంబుల్ — పునస్సేహముల్
కలయా — నిశ్చయమా — యెటుంగను; మహా
కష్టంబులు సాఖ్యరీ
తులు రేయిం బవసల్ వలె గిరుగు పం
తు ద్దేస్తి యీ మానవా
వలి కాలాఖ్యుని చేతిబొమ్మలు — గ్రహిం
పం బాల మీ చిత్రముల్.

తాడ్రీ! కడచిన దానికిఁ జింతింపకుము.
నిలు భయములేదు. రోహిణి కార్తెలో వడదెబ్బ
వగిలి కౌష్ఠినిన లతామంగములు మృగశిక్షకరు
నామృతవర్షంబున నేద చేయు నట్లు దౌర్భాగ్యప్రభా
వమువలన విడిపోయిన మనమిద్దర మీ కారం
ప్రాశికయ్యంబు వలన బునస్సహాగంబు చేసి
కొన్న గలిగితిమి. పరమసంతోషము.

—* కోటకేతుడు *—

(నాయనితో) అయ్యా! తమరు మహా
త్ములు. మహాత్ముల యాజ్ఞ యనుల్లంఘ్యము.
పల్నాటిరాజ్యంబింక నే తీయిన సాగింపవలెనో
విచారించవలె నని కూడఁగోరుచున్నాను.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

నేను మూర్ఖ మేమి చెప్పగలను? పెద్ద
వాడైతిని. నా యీ మిగిలిన జీవితకాల మంత
మును పహించును గూర్చియు నస్పృశ్యతాని
రీతియు గూర్చియు దేశంబున దీప్రపబోధంబు
గావించును లోకజ్ఞేయమునకై వ్రాయుల్నింపవలె

నని యూహించుచున్నాను.

—* కోటకేతుడు *—

పెద్దలకు నే జెప్పఁగలవాడను గాను. అయి
నను

అంత యశోవికాబుడగు

నత్తి మహీపతి దాటు వెన్న ధీ
మంతులు మీర లుండినను

మచ్చవడెన్ బలనాట నంచు లో
నెంతురు లోకు లెల్లరును

పేళనజేయుదు రేలుడీ మన

శ్చింత నపుష్టికైపరుల

చేతికే బోవఁగ నీక రాజ్యముల్.

మాచెల్ల — గురిజాల — రెండు రాజ్య
ముల పరిపాలనంపు నిర్వహణము దమ మంత్రాంగ
కౌశలంబున గాని సాగనేరదు. కనుక మీ రభ్యం
తరము జెప్ప వలదని మనవి.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

మఱల నన్ను మంత్రిత్యమునకు రమ్మను
చున్నారే!

—* నలగామరాజు *—

సర్వజ్ఞులగు తమరు చేయి వెట్టనిది యే పని
సాగించుటకును సాధ్యము గాదు.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

బాలమల్లదేవుండు పిన్నతనంబున నుండు
టచే బరిపాలనము వట్ల నపరిచితుండు. రెండు
రాజ్యంబులు మఱల నొక్కటియై దానికి నలగామ
రాజే యాధిపత్యము వహించుట నా కంగీకారమే.

—* కన్నమచాను *—

ఇంక షాగమ్మగారి విషయము?

పల్నాటిపాదము.

— * బ్రహ్మనాయుడు * —

నాగమ్మగారి షరిపాలనములోని లోపంబులును, నామె మాయడఁగవించిన దుష్కృత్యంబులును నానపూర్వీక నీ వచ్చిన రాజు లందఱు సమక్షమునఁ దగినంతగా విశ్వాసార్థముగా నివేదించఁ దలఁచితిని. విషయంబు లన్నియు వెల్లడియైన గాని మంచి చెడ్డలు లోకంబునకుఁ దెలియవుగదా. నాగమ్మగారి యందు నా కెట్టి విరోధి భావమును లేదు. ఆమె గావించిన చేష్టల మాత్రము గర్హించుచున్నాను. పాపమును ద్వేషింపవలెగాని పాపిని ద్వేషింపఁ దగదని మహాత్ముల యభిప్రాయము.

— † సలగామరాజు † —

నాయుడుగారూ! అయిన దేమో యయినది. మీరు చూపింపఁబోవు నేరములన్నియు యథార్థము లని నేను బూర్ణముగ గ్రహించితిని. మఱియింక మీరావిషయముఁ దఱచు వలదని వేడుచున్నాను. మీరు మాత్రము గురిజాలలో మంత్రిత్వము వహించు రని నా విజ్ఞానము.

— * బ్రహ్మనాయుడు * —

(ఆలోచించి) కుమారా! సలగామా! ప్రియలలో నహింసాది నిష్కలంబు లలవడఁజేయుటకు నధికారము గూడఁ జేత నుడుట మంచిదియే కావున మంత్రిత్వమును స్వీకరించుటకు సమ్మతించుచున్నాను. ఏవిధముగనైనను దేశసేవ చేయవలయును. ఆ విషయ మట్లుంచుము. కొంతకాలము మహోన్నతపదమునం దుండిన నాగమ్మగారిని రాజ్యంబు నుండి తఱిమివేయుట నా కీష్టము గాదు. ఆమె నింక మంత్రిపీఠంబున నుంచుట కంటె మతప్రబోధంబునకు నియమించుట మిక్కిలి శాంఛనీయము. శైవమతానుసారిణియై తన మానసావలం

బనమునకుఁ దగినట్లు శైవమతమున కామె యొనగ్గిన సేవ నిరుపమాన మని చెప్పక తప్పదు. అంతవఱోత్సాహము గల్గిన విద్యావతిని నగరావముగాఁ జూచుట పాడిగాదు. మఱియు

శైవము వైష్ణవం బను ప్ర
జామతములో నమరీతిఁ జెంచుచుం
బోవలె సాధ్యవర్తనల
బోధకులకొ నియమించి పోటి యే
త్రోవను లేక — శైవమతే
ధూర్వాహతకొ మన నాగమాంబకే
యీవలె వైష్ణవోద్యమము
నీడుచు గన్నమదాను పూనికక

మతసహనం బహింసయును
మాలల యద్ధరణంబు భోగములో
మితముగఁ బొందుటలో, కలేమి
లేమి సమాదరణంబు, ధర్మస
మృతముగ మరణపానమును
మాన్యుట, లోకహితానుమోదిత
మితమును నిర్వహించుట, వి
శేషంబు -- రాజుల -- మధ్యధర్మముతో

— † కోటకేతుడు † —

కోవిదులగు మీరుపదేశించు ధర్మము లమూల్యములు. మఱొక్కమాట సెలవిండు.

— † బ్రహ్మనాయుడు † —

(మఱలఁ జదువును)

— * సలగామరాజు * —

నిరభ్యంతరింబుగా మీ యిష్టం బనుసరించి ప్రవర్తింప సంసిద్ధుడను.

— † కన్నమదాను † —

మాతండ్రిగారు మఱియింక రామరాజ్యమును బ్రతిష్ఠించుచున్నారు.

—† బ్రహ్మనాయుడు †—

నాగమ్మగారూ! మీరవమానమును బొంద
సరములేదు. మిమ్ములను బల్నాటిరాజ్యంబు
ని శైవమతప్రచారమునకు ముఖ్యాధికారిణిగా
కుమించుచున్నాము. తమ రీయద్యోగమును
గాకరింప రని నమ్ముచున్నాము.

—* నాయకురాలు *—

నాయుడు గారూ! పశ్చాత్తాపమున బాప
హర్షము గలుగునని తమ బోటి యాద్యుల కడ
బ్రదున్నాను. జరిగిన దేమో జరిగింది. నా లోప
లకుఁ బాపములకుఁ బశ్చాత్తప్త నగుచున్నాను.

నెన్ని యొసర్చినను స్వప్రయోజనార్థము గాద
యు నేను సమ్మిన శైవమతము నుద్ధరించుట
నిమే యోచియుఁ దమరు గ్రహింప వలెనని నా
కాంక్ష.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

సత్యముఁ బఠికితిరి. మీ యాదర్శము నిష్క
ంకమనియే కదా — మార్గములు మాత్రము
వార్చుకొనవచ్చునని శైవమతాధిపత్యంబును
స్వకరింపుఁ డని బ్రతిచూలుచున్నాము! మన మతో
రణదేవికి భూతదయాంగనను బానిసగా నుంచక
విల్పికత్తెగా నుంచునట్లంగీకరించిన జాలును.

—† నాయకురాలు †—

మంచిది. అట్లే కావించెదను.

—† బ్రహ్మనాయుడు †—

(వినయముతో) అయ్యహీతుడవు.

—† కోటశేతుడు †—

నా పౌష్ఠముంగీకరింపవలయునకు నాయు
డు గారి సభిసందించుచున్నాను.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

సక్రమాదోశనప్రచారములతో శైవమ
తనిర్వహణముఁగావింప నంగీకరించిన నాగమ్మగారికి
నా నమస్కారములు.

—† సలగామరాజు †—

నాయుడుగారూ! యుద్ధహతావశిష్టులయిన
రాజన్యులను సేనాప్రకరంబులను దగు గౌరవంబుల
తో వారివారి గాష్ట్రంబుల కనుపవలయుచు గదా.

—† బ్రహ్మనాయుడు †—

మంచిది. నాగమ్మగారూ! పోవుదమా?

—† నాయకురాలు †—

చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

అంకితము

కైతకన్నియ యొక్కతె కలదు నాకు
నవ్వరుచు లంత యెఱుంగని నాటు బిడ్డ
మనసు మంచిది; నీకు సమర్పిత యిది
ఏలికొనవచ్చు దేవ! లోకైకనాథ.

గౌరవకర్త.

భద్రాద్రి రామదాసు.

వెల రు. 0—12—0

ఇది 500 పద్యములు గలిగి భక్తి సుదోధిం
చునట్టి సరసమైన శైలుగు కావ్యము. ఇందులో నె
క్కడఁజూచినను బద్ధము లోజ్జితేతిన వ్రాతను స్ఫు
రింపజేయునుగాని కుంటుదనము మందునకై నను
గాన్పింపదు. వేయేల? అధికదౌర్బల్యము నాసించి
యన్న అవిష్కరణప్రచారలోపములచే మూలబుడి
యన్నది గాని మఱొకటి గాదని రసజ్ఞులు గ్రహిం
పకపోరు. The Author invites criticism.

చిరునామా:— పంగనామముల రామచంద్రరావు,
కవితాకుటీరము, తిలకుపేట, గుంటూరు.

మచ్చు పద్యములు.

మ॥ కమలామోదమరందబిందువుల నాఘాణించి
త్రావంగ రా । జమిత్రోధమునక మధువ్రతము
నొయ్యం దాఁ జెఱంబట్ట శో । కమునం గుందు
చు నుండు దాని కింక సత్కలంబుగల్పింపఁగాఁ
గమలాప్తోదయమయ్యెఁ బూర్వగిరిశృంగస్థిత
భాగంబునక.

శా॥ స్వాతంత్ర్యం బెడఁబసి రాక్షసవరాజ్ఞాబధయై
భీతయై । సీతాదేవి కృశింప నేపగిది నీ చిత్తంబు
సీరయ్యెనో । యేలాదృగ్దురవస్థ నీకయినవాఁ డే
డ్వంగ నామాదిరిం । జేలం బేల కరంగదో యె
ఱుంగ నిస్సీ! రామచంద్రప్రభా!

మ॥ శరణం బెవ్వరు లేరు నాకు శ్రీతపతా! వచ్చి
పాలింపు" మం । చురుభక్తి భవదీయనాథు
నిటు నా యోడంగఁ బ్రార్థించితిం । గరుణాసాం

ద్రసువృష్టిపూరకణికాఖండంబుఁ బైఁజిల్ల కీ ।
కరణి మాఱుమొగంబు నెట్టె నిది నాకర్మంబు
సీతాసతీ!

శా॥ ఎందున్నాడవు తండ్రి! మార్వల కలేనే? యిట్లు
లెల్లెత్తియా । క్రందింపక దయపుట్టి పాపమన వా
రా! యెంతకార్మశ్యముం । శౌండే నీదు కృపా
ద్రిమా హృదయమో శ్రీభక్తరక్షా! చిదా! నం
దాభోగ! భరింపు నీదు తనయుండక రామచం
ద్రప్రభా!

గీ॥ అధిపు భక్త సముద్ధరణాభిలాషి
శ్రీమహావిష్ణువును సంజఁజేసికొనుచుఁ
గలశవారాశిచల్లనికాన్పు లక్ష్మీ
హైందవాధికదారి ద్రవ్య మార్పుఁగాక.

మ॥ కవితాంకూరము మోసులెత్తి యెటా శ్వేదంభీర
నామాక్షరీ! భవపీయూషరసాభిషేచనవిధిచే నగ్ని
ల్లి యీమాతృపుం । జవియేమండు ఫలంబులిచ్చె
నికఁ దత్సంవర్ధనానక్తి కుం । టువడెక్ మామక
భావిజీవితకథాందోళానుసారంబుగక.

ఉ॥ కావున సత్కవీశ్వరునిగా గణింపక నన్ను
నేదొత్వ । త్పావననామసంస్మరణభవ్యసుధ గన
బిందునానలీ । లావణమైన నెమ్మది హాహాహా
బడలేక వ్రాసితిక । దైవమ! కాక, నా చదువు
తాహతు నీ కెఱుంగఁగరానిదే.

మ॥ లలితంబై తగు సాహితీగరిమ తొలం గూడ
నీరోడ్డుగాఁ । గల సంగీతపుఁజేవయుక యగు
బంగార్వన్నె రెంటుబులోఁ జెలువం బీను ను
బుల్లం దెంయు వాస్మిమంతిసీరత్న మి! ట్టు
గూరిమి క్షీరముం గడపునిండక ధాత్రి
— సంచులక.